

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta humanitních studií

Diplomová práce

**Kupecká čest na Starém Městě pražském v manuálech
staroměstského desetipanského úřadu z let 1623-1661**

Roman Sidor

Vedoucí práce: prof. Dr. phil. Pavel Himl

Praha 2025

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně ocitovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. 1. 2025

.....

podpis

Chtěl bych velmi poděkovat prof. Dr. phil. Pavlu Himlovi za jeho trpělivost a odbornou pomoc.

Obsah:

1) Úvod.....	1
1.1 Výzkumné otázky.....	1
2.2 Použitá literatura.....	2
2.3 Použité prameny a jejich kritika.....	6
2) Čest v městské společnosti.....	10
2.1 Kultura, čest a antropologie.....	13
2.2 Dluh.....	16
2.3 Dluhy, obchod a morálka.....	19
2.4 Čest, důvěra a úvěr.....	23
3) Kupecká čest.....	28
3.1 Čest a trh.....	29
4) Čest v raně novověkém českém trestním právu	32
4.1 Spory o dluhy na Starém Městě pražském.....	38
4.2 Kupci v desetipanských manuálech.....	52
5) Závěr.....	64
Použité prameny a literatura.....	70

1. Úvod

Předmětem mé práce je kupecká čest v komunitě obchodníků na Starém Městě pražském zejména v první polovině 17. století. Mým cílem je se ukázat rozdíl mezi kupeckou ctí a urážkami cti. Ukázat, že spory o obchodní dluhy představovaly jeden ze způsobů, jak obchodníci nahlíželi na sebe a společnost a že vymáhání „pravých a spravedlivých dluhů“ bylo jedním z faktorů, který udržoval kontinuitu jejich obchodní živnosti a zároveň zakládal jejich společenskou čest. Lidé, kteří nespláceli své obchodní úvěry a dluhy, byli považováni za nečestné. V době, kdy se obchod provozoval zejména na úvěr, což vytvářelo hustou a navzájem propojenou síť obchodníků, mohlo nesplácení dluhů vést k tomu, že takoví jedinci ztratili svou důvěryhodnost. Ztráta této obchodní cti tak mohla vést k vyloučení těchto jedinců ze sociálních obchodních sítí, což nakonec mohlo vést i ke konci jejich obchodní živnosti nebo minimálně k nedůvěře ostatních obchodníků poskytovat takovým lidem své zboží na úvěr. V důsledku toho by tedy tito z obchodních sítí vyloučení jedinci museli obchodovat pouze hotově (tedy vozit s sebou neustále truhlu plnou peněz) či být odkázáni na neobchodní lichvářské půjčky.

1.1 Výzkumné otázky

Tento text se věnuje problematice cti a její úlohy ve společnosti raného novověku s důrazem na každodenní život staroměstských cechovních kupců. S tím tedy souvisí navazující otázka toho, jestli měli obchodníci nějakou typicky vlastní profesní čest, jež by zdůrazňovala poctivost v obchodě, a pokud ano, v čem se lišila od cti jiných lidí? Budu tedy zkoumat, zdali byla čest společná všem lidem v raně novověkém městě a jak se na toto téma dívali autoři v minulosti. S tím souvisí i možnost kumulace či naopak ztráty sociální cti, což v jistém smyslu předurčovalo postavení člověka v tehdejší stavovské společnosti. Pokud tedy čest určovala společenské postavení člověka, bude dobré se podívat ještě na otázku urážek dobré pověsti, jež souvisí s možností ztráty cti. Kupecká živnost byla v 17. století odkázána na úvěrové obchodování, a proto je důležité zkoumat i to, jakým způsobem a v jakých kulturních a právních rámcích se tehdejší aktéři pohybovali na pražském trhu. Ruku v ruce s úvěrem však přichází i důležitá otázka dluhu, úroku, důvěry a poctivosti, což byly důležité prvky každého obchodního jednání. Budu se tedy zabývat soudními spory o dluhy na Starém Městě pražském, abych zjistil, jak vypadaly běžné obchodní spory staroměstských kupců a zdali tam lze nalézt i nějaké známky poctivosti. Budu se zajímat i o to, jakým způsobem se trestala nepoctivost v obchodě i v životě, a docházelo-li v těchto případech i k vyloučení jednotlivce ze společnosti. Pokusím

se konečně odpovědět na otázku, zdali je kupecká čest jen pokrytecký jazyk obchodníků, jejichž život se soustředil především na hon za ziskem, anebo byla kupecká čest a její aspekty od hladkého provozování kupecké živnosti v 17. století neoddělitelné? Vymáhali tedy kupci své dluhy u soudu s vidinou zisku, anebo na úvěrových vztazích stál celý tehdejší obchod? Co to tedy znamenalo, když někdo tvrdil, že „pravé a spravedlivé“ dluhy se musí platit?

1.2 Použitá literatura¹

Ze sekundární literatury jsem pro zodpovězení svých výzkumných otázek využil několik prací. K lepšímu porozumění české raně novověké městské společnosti to byly zejména práce od Zikmunda Wintera jako první² i druhý³ díl *Kulturního obrazu českých měst*. Podobně i v otázce vzniku, vývoje a fungování obchodu nejen na pražském trhu je dle mého nezbytné znát práce tohoto autora jako např. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*⁴, dále *Kupci, kramáři, šmejdíři a šmukýři ve staré Praze*⁵ či *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*⁶. Tyto Winterovy klasické práce je dobré dále porovnat s mladšími autory, jako byl Josef Janáček a jeho *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*⁷ nebo Valentin Urfus a jeho *Právo, úvěr a lichva v minulosti: Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*⁸. Z těchto prací následně čerpala i generace moderních historiků, kteří se zajímají o každodenní kulturní život, jako je např. Miloš Dvořák a jeho cenné texty *Zahraniční a zemský obchod na*

---

¹ Úplné citace vybraných titulů uvádím v rejstříku použité literatury na konci práce.

² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I*. V Praze: Nákladem Matice české, 1890.

³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku II*. V Praze: Nákladem Matice české, 1892.

⁴ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

⁵ WINTER, Zikmund. *Kupci, kramáři, šmejdíři a šmukýři ve staré Praze* In: *Zlatá Praha: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení*. V Praze: J. Otto, 1886.

⁶ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

⁷ JANÁČEK, Josef. *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*. Praha: Československá akademie věd, 1955.

⁸ URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti: Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975.

pražském trhu v letech 1620-1707⁹, či oba¹⁰ díly *Pobělohorské Prahy a velkoobchod s českou vlnou*¹¹. Dále je třeba zmínit skvělé práce od Marie Buňatové jako např. *Pražští kupci na cestách*¹², nebo *Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím*.¹³ Pro srovnání jsem využil ještě knihy Jana Diviše *Pražské cechy*¹⁴, kolektivu autorů *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*¹⁵, Karla Polanyiho *Velká transformace*¹⁶ či Fernanda Braudela *Dynamika kapitalismu*¹⁷.

Pro lepší pochopení problematiky peněz a úvěru ve středověkém a raně novověkém obchodě oceňuji zejména studii *Úvěr a finance v obchodní praxi. Evropa – české země – Praha: směry a perspektivy výzkumu*¹⁸ od Marie Buňatové. Za velmi přínosnou považuji taktéž antropologickou perspektivu na tuto problematiku v pracích Chrise A. Gregoryho *On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology*¹⁹, ve které autor podává vysvětlení toho, proč je dluh v mnoha světových kulturách považován za něco negativního, kdežto na peněžní půjčky a věřitele je pohlíženo spíše pozitivně. Dále Jacquesa Le Goffa *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*²⁰, *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*²¹ nebo *Za jiný středověk: čas, práce a kultura na středověkém západě*:

---

⁹ DVOŘÁK, Miloš. Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620-1707 In: *Pražský sborník historický* 39. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2011.

¹⁰ DVOŘÁK, Miloš. Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou (1. část) In: *Pražský sborník historický* 37. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2009.

¹¹ DVOŘÁK, Miloš. Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou (2. část) In: *Pražský sborník historický* 38. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2010.

¹² BUŇATOVÁ, Marie. *Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy*. Praha: Mishkezy, 2013.

¹³ BUŇATOVÁ, Marie: *Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím* In: *Pražský sborník historický* 46. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2018.

¹⁴ DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1992.

¹⁵ JÁSEK, Jaroslav; HRDLÍČKA, Jakub a HRUBÝ, Vladimír. *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*. Komentovaný katalog. Documenta Pragensia. Monographia. 10. Praha: Heraldická společnost v Praze, 1999.

¹⁶ POLANYI, Karl. *Velká transformace*. Přeložil Jiří SVOBODA. Klasikové společenských věd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006.

¹⁷ BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*. Vydání druhé, doplněné. Přeložila Helena BEGUIVINOVÁ. Historické myšlení. Praha: Argo, 2019.

¹⁸ BUŇATOVÁ, Marie. *Úvěr a finance v obchodní praxi. Evropa – české země – Praha: směry a perspektivy výzkumu* In: *Český časopis historický* 118, 2018.

¹⁹ GREGORY, Chris A. *On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology* In: *Social Anthropology* 20, 2012.

²⁰ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, Praha: Argo, 2005.

²¹ LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*. Praha: Mladá fronta, 2012.

18 esejů²² ve kterých je naznačen vývoj postojů k penězům jakožto spravedlivého platu a k lichvě, jež byla zase úzce spojena s nepočestností v obchodě. Dále jde o antropologické klasiky jako *Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury*²³ od Ruth Benedictové, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*²⁴ od Marcela Mause a v jistém ohledu i knihu Davida Graebera *Dluh: prvních 5000 let*²⁵ či již starší text od Karla Marxe a Bedřicha Engelse *Manifest komunistické strany*²⁶.

Otázky kupecké cti se ve své analýze textů kupeckých autorů, jako byli Leon Battista Alberti, Jacques Savary, Daniel Defoe či Benjamin Franklin, dotýká Maria Ossowska ve své knize *Měšťanská morálka*²⁷. Podobně i Jorun Poetteringová ve své knize *Migrating Merchants*²⁸, kde potvrzuje teze o ústřední roli důvěryhodnosti, úvěruschopnosti a dobré pověsti v raně novověkém obchodě, o čemž se zmiňuje např. Craig Muldrew ve své studii *Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England*²⁹, John Smail v textu *Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce*³⁰ nebo Scott Taylor ve své studii *Credit, debt, and honor in Castile, 1600-1650*³¹. V tomto ohledu mi v české historiografii chybělo více textů, jež se zabývají otázkou poctivosti v raně novověkém obchodě, jejího vnímání samotnými aktéry či tresty za jejich porušení. V anglickojazyčné literatuře se přitom na toto téma píše poměrně často.

Pro hlubší pochopení samotného konceptu raně novověké cti jakožto prostředku k právnímu a sociálnímu zakotvení jedince ve stavovské společnosti, mi posloužily zejména texty od Richarda van Dülmena *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost*

---

²² LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk: čas, práce a kultura na středověkém západě: 18 esejů*. Historické myšlení. Praha: Argo, 2005.

²³ BENEDICTOVÁ, Ruth. *Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury*. Kula. Praha: Malvern, 2013.

²⁴ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Klas: klasická sociologická tradice. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

²⁵ GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*. Brno: BizBooks, 2012.

²⁶ MARX, Karel a ENGELS, Bedřich. *Manifest komunistické strany*, Londýn, 1848, v překladu dr. Ladislava Štolla v nakladatelství Svoboda po dvanácté. Poznámky a rejstříky sestavila dr. Milada Kouřimská. Svoboda, Praha, 1974.

²⁷ OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, Praha, Academia, 2012.

²⁸ POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants: Trade, Nation and Religion in Seventeenth-Century Hamburg and Portugal*. Berlín/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019.

²⁹ MULDREW, Craig. *Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England* In: *Social History* 18, 1993.

³⁰ SMAIL, John. *Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce* In: *Journal of British Studies* 44, č. 3, 2005.

³¹ TAYLOR, Scott. *Credit, debt, and honor in Castile, 1600-1650* In: *Journal of Early Modern History* 7, 2003.

a sociální izolace v raném novověku³² a *Kultura a každodenní život v raném novověku*³³. Dalším skvělým příspěvkem k problematice cti v českých zemích je *Spory o čest ve středověku a raném novověku. Země a kultura ve střední Evropě*³⁴. Tématu řemeslnické cti a dobových urážek na cti se dále věnuje i kniha od Petera Burka *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*³⁵. Tyto práce „otců“ historické antropologie jsem dále doplnil o zajímavé studie mladších autorů jako Johannes Merz a jeho *The culture problem: How the honor/shame issue got the wrong end of the anthropological stick*³⁶, Zeba Antonin Crook ve své práci *Honor, Shame, and Social Status Revisited*³⁷ nebo Robert Walinski-Kiehl ve své studii *Males, “Masculine Honor”, and Witch Hunting in Seventeenth-Century Germany*³⁸.

Velmi důležité pro mne byly i práce českých historiků a archivářů, jež dovolují lépe pochopit problematiku raně novověké městské samosprávy a soudnictví. V tomto ohledu pro mne byla nejcennější bezesporu dodnes nepřekonaná práce od Jindřicha Šebánka *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy. Z dějin městské správy a diplomatiky městských knih*³⁹ z roku 1926, jež příští rok oslaví své další jubileum. Další skvělou knihou o českém trestním právu je bezesporu publikace od Karla Malého *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*⁴⁰. Přínosnou mi byla i práce *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*,⁴¹ dále *Ke kodifikaci městského práva v Čechách*⁴², poté *Erbovní listiny Archivu*

---

³² DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán, 2003.

³³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) II*. Přeložila Martina NOVÁKOVÁ. Každodenní život. Praha: Argo, 2006.

³⁴ BOROVSÝ, Tomáš; JANIŠ, Dalibor; MALANÍKOVÁ, Michaela a kol. *Spory o čest ve středověku a raném novověku. Země a kultura ve střední Evropě*. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, Brno, 2010.

³⁵ BURKE, Peter. *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*. Jinočany: H & H, 2007.

³⁶ MERZ, Johannes. The culture problem: How the honor/shame issue got the wrong end of the anthropological stick In: *Missiology: An International Review* 48, 2019.

³⁷ CROOK, Zeba Antonin. Honor, Shame, and Social Status Revisited In: *Journal of Biblical Literature* 128, 2009.

³⁸ WALINSKI-KIEHL, Robert. Males, “Masculine Honor”, and Witch Hunting in Seventeenth-Century Germany In: *Men and Masculinities* 6, 2004.

³⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy. Z dějin městské správy a diplomatiky městských knih* In: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* 5. Praha: Nákladem obce pražské, 1932.

⁴⁰ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989.

⁴¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha: NLN, 2005.

⁴² KNOLL, Vilém, JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Ke kodifikaci městského práva v Čechách* In: *Vývoj právních kodifikací*. Sborník z mezinárodní konference. Masarykova univerzita, Brno 2004.

*hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648: (edice)*⁴³ od kolektivu autorů a v neposlední řadě studie od Jana Županiče *Nobilitace obránců české a moravské metropole v kontextu proměny městských elit druhé poloviny 17. století*⁴⁴.

1.3 Použité prameny a jejich kritika

K zodpovězení svých výzkumných otázek jsem si vybral převážně dobové soudní manuály staroměstského desetipanského úřadu, které se na rozdíl od jiných soudních knih vyznačují především svou dynamičností v zachycování vývoje jednotlivých soudních pří, což nám v některých případech umožňuje nahlédnout na důvody vzniku pře o dluhy a zároveň sledovat i průběh, a nakonec rozhodnutí soudu v těchto sporných záležitostech. Svým způsobem lze tedy útržkovitě nahlédnout na záměry jednání a každodenní život raně novověkých obchodníků. Problémem u desetipanských manuálů je ale fakt, že i u dlouho trvajících soudních sporů, které byly v knize popsány i na několik desítek zápisů, není celý spor před desetisoudci popsán úplně celý, ale záleželo hlavně na písarské schopnosti a svědomitosti. Konečné nálezy desetipanských soudních pří byly podle Jindřicha Šebánka zapisovány nejspíše do nedochovaných knih nálezů. Jednotlivá svědectví se navíc nejspíše zapisovala do desetipanských knih svědomí, jež se nám v letech 1623-1661 taktéž vůbec nedochovaly. Zmínky o desetipanských knihách svědomí lze však najít i v desetipanských manuálech.⁴⁵ V některých případech lze vidět i jakési úryvky, citace či části svědectví jednotlivých aktérů, záleželo tedy spíše na tom, zda se to desetisoudcům či jejich písari zdálo důležité.

Prvním manuálem je rukopis z let 1623-1624⁴⁶, na jehož přední desce je napsáno „PROTOCOL“ a pod tím „I D 1. Z N“, což je podpis desetipanského písáře a autora knihy Jakuba Dobřenského z Nigropontu (Černého Mostu). Na přední desce knihy je vyražen i starý znak Starého Města pražského. K polepšení staroměstského znaku došlo až v roce 1649 od císaře Ferdinanda III. po úspěšné obraně Prahy před Švédy se slovy: aby jim ku poctivosti

---

⁴³ FIALA, Michal, ŽUPANIČ, Jan a HRDLIČKA, Jakub. *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648: (edice)*. Documenta Pragensia. Praha: Scriptorium, 1997.

⁴⁴ ŽUPANIČ, Jan. Brno a Praha. Nobilitace obránců české a moravské metropole v kontextu proměny městských elit druhé poloviny 17. století In: *Sborník archivních prací Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR 66*, č. 2, 2016.

⁴⁵ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy. Z dějin městské správy a diplomatiky městských knih*, Praha, 1932, s. 903-909.

⁴⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka úředních knih a rukopisů, rkp. 1390.

sloužil, a znak polepšil o pravou mužskou ruku s obnaženým mečem z Horské brány, do které „nepřítel silný šurm byl pustil“.⁴⁷ Na začátku knihy je dobový jmenný rejstřík se jmény soudících se stran a po něm následuje 146 číslovaných listů. Na prvním listu je zapsána následující modlitba: „*Pane Bože milosrdný, rač vzhlédnouti na pokorný, kteříž se podle tvé vůle, hledí spravovati cele, dejž milost i mně tvému, služebníku nehodnému, duchem svatým rač řídit, všecko to mé předsevzetí, at' v tomto mém povolání, pilně stojím bez ustání, rozum můj rač spravovati, milostí osvěcovati, prací rukou požehnati, v mdlobě mé posilňovati, tak svou prací konajíce, jméno tvé oslavujíce, chci tebe vždycky chváliti, a za milost děkovati, Amen Kriste rač to dáti, po smrti v nebe dostati. J.D.*“⁴⁸

Dalším použitým manuálem je rukopis č. 1391⁴⁹ z let 1624-1627. Na přední desce knihy je napsáno „PROTOCOL“ a pod tím „I D 2. Z N“. Autorem byl tedy taktéž Jakub Dobřenský z Nigropontu. Ve spodní části přední desky je napsáno „1624“. Po úvodním jmenném rejstříku, kde jsou uvedena jména žalujícího, obviněného a folio, na kterém je spor zapsán, následuje 174 označených listů.

Následuje manuál od stejného autora z let 1628-1630⁵⁰. Na přední desce je nyní uvedeno pouze „I D 3. Z N“ a pod tím „1628“. Po jmenném rejstříku následuje 217 označených listů.

Následující dochovaný desetipanský manuál na Starém Městě je až rukopis⁵¹ z let 1646-1648, v němž po jmenném rejstříku následuje 200 označených listů. Tento manuál již napsal nový desetipanský písař Jindřich Řečický, jehož písmo mi přišlo mnohem čitelnější než v případě předchozího písaře Jakuba Dobřenského z Nigropontu. Svou roli v tom ale hraje jistě i skutečnost, že Jindřich Řečický desetipanský manuál píše až v době po zavedení písemného procesu, což znamená, že již nemusel pokaždé v rychlosti zapisovat mluvené slovo před desetisoudci tak jako jeho předchůdce, ale měl k tomu již předložené soudní spisy od obou stran soudního sporu – tak jak to vyžadovalo Obnovené zřízení zemské. Oba písaři se zároveň liší i psaním některých písmen jako např. w, m, k, t, f, l, r, s. Oba písaři navíc často používali i zkratky jako např. jt (jest), pdž (poněvadž), plk (plnomocník), ur. a sta. (urozený a statečný) či pra. a spra. (pravý a spravedlivý).

---

⁴⁷ FIALA, Michal; ŽUPANIČ, Jan; HRDLIČKA, Jakub. *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, s. 9.

⁴⁸ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1390, fol. 1r.

⁴⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka úředních knih a rukopisů, rkp. 1391.

⁵⁰ Tamtéž, rkp. 1392.

⁵¹ Tamtéž, rkp. 1393.

Další je manuál z let 1649-1650⁵², na jehož přední desce je napsáno „Protokol úřadu desetipanského Star. Města“ a pod tím 1649-1650. Tato kožená vazba je však nepůvodní. Po jmenném rejstříku následuje 162 označených listů. Autorem byl jako v předchozím případě taktéž Jindřich Řečický.

Posledním dochovaným desetipanským manuálem ze Starého Města v 17. století je rukopis č. 1246⁵³, který zachycuje zápisy z let 1658-1661. Kniha obsahuje dohromady 227 listů a je popsána rukou Jindřicha Řečického.

Dále jsem ve své práci využil staroměstskou knihu smluv (knihu obligací) desetipanského úřadu z let 1619-1674⁵⁴, kde lze sledovat jakým způsobem probíhalo „přátelské“ smírcí ukončení soudního sporu o dluhy, termíny splátek věřitelům či podobu dobových dlužních úpisů. Na přední desce knihy je napsáno „Transactiones“ a pod tím je vytlačen starý znak Starého Města pražského. Tato kniha smluv je napsána na 272 listů, přičemž písař za listem č. 123 začal následující listy omylem značit o sto výše, tedy za listem 123 následuje list 224, čehož si všiml až na listě 318 a zbylá folia končí č. 264.

Dohromady jsem v desetipanských manuálech dohledal cca 938 soudních sporů o dluhy, v nichž se soudilo 72 staroměstských cechovních kupců. Důležité je ale také dodat to, že některé případy byly z časových důvodů zapsány do více desetipanských manuálů a v některých případech si desetipanský písař do jmenného rejstříku vypisoval i pro něj či pro soudce nejzajímavější folia z některých velmi dlouhých soudních sporů, takže ve jmenném rejstříku lze ve skutečnosti některé případy najít i dvakrát. Zajímavé také je, že staroměstští cechovní kupci se v letech 1623-1661 sami mezi sebou před desetisoudci o dluhy soudili pouze ve dvou případech. A to jednak Bernard Martinelli a Antonín Trentini (Trentýn), a jednak Jan Pičín (Johann Pizzini) a Adam Loss. Lze tedy usoudit, že „pociví“ cechovní kupci si na včasné splácení svých dluhů za poskytnuté zboží dávali pozor i v turbulentních časech třicetileté války.

V neposlední řadě jsem využil i staroměstské cechovní listiny, jež jsou uloženy jednak v Archivu hl. m. Prahy, a jednak v Národním archivu. Co se týče Archivu hl. m. Prahy, tak se jedná o cechovní artikule cechu šmejdířů a handlířů z roku 1585⁵⁵ a jejich následné potvrzení

---

⁵² Tamtéž, rkp. 1394.

⁵³ Tamtéž, rkp. 1246.

⁵⁴ Tamtéž, rkp. 1389.

⁵⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva Praha 1585-1893, sign. Obchodníci 23.

od císaře Ferdinanda II. z roku 1627⁵⁶. Z Národního archivu jsem využil cechovní kupecké artikule z roku 1438 a jejich potvrzení od Vladislava II. z roku 1497⁵⁷.

K lepšímu pochopení dobových souvislostí jsem využil i dnes již digitalizované prameny od Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle a jeho Diadochos z roku 1602 a také Práva městská království českého od Pavla Kristiána z Koldína z roku 1569.

---

⁵⁶ Tamtéž, s. sign. Obchodníci 22.

⁵⁷ Národní archiv, fond Stará manipulace, sign. P 106/P 108.

2. Čest v městské společnosti

V městské společnosti evropského raného novověku byl na rozdíl od dneška téměř každý začleněn do nějakého společenství lidí, které určovalo a formovalo jejich vlastní identitu tím, že jej tak vnímali i ostatní lidé z jiných společenství, a tím vznikalo ono stavovské vědomí, což podle van Dülmena přetrvalo asi až do konce 18. století.⁵⁸ Každý člověk byl tedy začleněn do nejrůznějších skupin, jejichž práva a privilegia se výrazně lišila, přičemž svou vlastní čest měly i ostatní sociální skupiny jako venkovští poddaní, církev, šlechta a panovník. Lidé ve městě se dále rozlišovali podle práv, která určovala i jejich společenské postavení. Můžeme tedy mluvit o běžných obyvatelích města a o privilegovaných měšťanech, kteří se vyznačovali tím, že disponovali tzv. měšťanským právem, které v sobě zahrnovalo hlavně „měšťanský způsob života“ a „úctu vůči rodině, svému městskému stavu a městu“, ve kterém zrovna žili a na jehož správě se mohli také podílet.⁵⁹

Měšťanské právo je tedy potvrzení o přijetí nového měšťana, který ve městě nabyl nových práv a povinností. Mnoho měšťanů se živilo řemeslem/obchodem⁶⁰, z nichž většina z těchto živností byla organizována podle klasického cechovního vzoru, čímž ve městě vznikaly sociální skupiny lidí se svými osobitými privilegii. Důležitou roli zde hrálo tzv. poctivé na svět zplození, jinými slovy manželský původ. Lidé, kteří se chtěli stát novými měšťany nebo se jen přestěhovat do jiného města a získat tamní městská privilegia, museli konšelům pokaždé předložit tzv. zachovací list⁶¹, kterýmž se potvrzuje jedincovo dobré chování, manželský původ i zachování rodičů.⁶² V kupeckých artikulech z roku 1438 se píše, že „*kdož by chtěl kramářem býti, v našem městě aby napřed ukázal listy svého zachování, odkud jest rodem, a pošel-li jest od rodičů pravého lože, anebo řádné svědomí, a vzláště byl-li by host a potom hned aby městské právo přijal a do jich cechu aby půl kopy grošů a čtyři libry vosku položil, jinak aby v kramářství a jejich cech přijat nebyl.*“⁶³ Zachovací list bylo v některých případech tedy možné nahradit i svědectvím důvěryhodných lidí (řádné svědomí mohli podle Koldína ostatně podávat jen poctiví lidé) o poctivém manželském původu žadatele o měšťanské právo.

---

⁵⁸ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 80.

⁵⁹ Tamtéž, s. 81.

⁶⁰ Řemeslo a obchod od sebe nelze zcela přísně oddělit, poněvadž řemeslníci své výrobky sami také prodávali.

⁶¹ Zachovací listy ze 17. století se již nedochovaly, jejich předkládání konšelům lze však sledovat např. v knihách měšťanských práv Starého Města pražského, jež jsou uloženy v Archivu hl. m. Prahy.

⁶² Dále bylo nutné si zajistit ještě dva „rukojmí“ (ručitele), kteří se na dva roky zaručí za čest žadatele o měšťanské právo.

⁶³ NA, Praha, fond Stará manipulace, sign. P 106/P 108.

Měšťanské právo však není jen právní pojem, ale je to zároveň i jakýsi morální závazek, který předpokládá určitý způsob života, jenž je nutno dodržovat a prezentovat ho i na venek, jelikož kupcem a řemeslníkem byl člověk jenom tehdy, pokud si to o něm mysleli i ostatní lidé. Měšťanské právo je tedy dědičné privilegium, které mužům udělovala městská rada a které může být člověku konšely za provinění se proti pravidlům i odebráno. Nevhodné chování se trestalo a mohlo tak vést i ke ztrátě měšťanského práva, čímž byl daný jedinec vyobcován z měšťanské společnosti. Šlo např. o lehkomyšlné přivedení svého obchodu k bankrotu, sňatek s nepoctivou ženou či zplození nemanželského dítěte.

Vzhledem k tomu, že obchod a řemeslo bylo „hospodářskou podstatou a monopolem města“, tak se kupci a řemeslníci považují za jakýsi „prototyp měšťana“, který měl jistý původ, profesi a svůj habitus. Stejně jako ostatní stavy se měšťané starali o své živobytí a svou čest právě v rámci své skupiny, které dávali přednost před svými osobními zájmy. Stavovská čest totiž nebyla odvozená od univerzálních lidských práv jako dnes, ale od stavovské příslušnosti, rodinného původu, profese, politických práv a mravního života. Byl to tedy jakýsi zápas o sociální postavení. Podle van Dülmena dále platí, že čím špinavější řemeslo⁶⁴, tím člověk požívá menší stavovskou čest. Byl tedy rozdíl, jestli člověk pracoval jako zlatník či jako lazebník. Jenže podle van Dülmena byly všechny necechovní živnosti považované za nečestné/nepoctivé. Dá se tedy říct, že společenský stav a členství v cechu člověku vlastně zajistily živobytí a onen počestný život, za což se ale v jisté míře musel vzdát svého soukromého individuálního života v dnešním (konkurenčním) smyslu a musel se podílet jednak na reprezentaci cechu a jednak dodržovat cechovní solidaritu a nařízení (artikule), jež potlačovaly konkurenci uvnitř cechu. Typický cech, jež se vyznačoval výrobou kvalitního zboží za spravedlivou cenu morálně bezúhonnými řemeslníky, svým členům tedy zajišťoval finanční příjem i sociální prestiž.⁶⁵

Cech měl mimo svoji ekonomickou a sociální funkci také náboženský rozměr. Cechy měly obvykle svého křesťanského patrona, přičemž např. u cechovních staroměstských kupců jím byl archanděl Michael⁶⁶, jenž ochraňoval kupce na jejich dlouhých a nebezpečných cestách. Podle Zikmunda Wintera tak cechy vznikly na základech náboženských bratrstev (fraternitas, confraternitas) v kombinaci s bojem domácích obchodníků a řemeslníků za výhody na

---

⁶⁴ Později si ukážeme, že postavení jednotlivých řemesel záviselo na obecně přijímaných antropologických faktorech, jež lidskou čest narušují, tedy řemesla související se špinou, krví a penězi.

⁶⁵ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 82-98.

⁶⁶ JÁSEK, Jaroslav; HRDLIČKA, Jakub a HRUBÝ, Vladimír. *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*, s. 215, srov. DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*, s. 54.

domácím trhu, což vedlo k nucenému vstupu do spolku a povinnosti být jeho členem, pokud chtěl člověk takové výhody na místním trhu využívat.⁶⁷ Úkolem těchto cechovních náboženských bratrstev pak bylo hlavně organizování cechovních pohřbů a starost o chudé tovaryše a staré i nemocné mistry. Přesto podle Jana Diviše staroměstský kupecký cech nebyl pravým cechem jako autonomní řemeslnické cechy, ale byl spíše sdružením na ochranu obchodních zájmů svých členů.⁶⁸ Řemeslníci podle Zikmunda Wintera takovou společnou ochranu třídních zájmů ve starší době sice viděli zejména u francouzských, nizozemských a severoněmeckých kupeckých gild, což byly spolky, ze kterých se později vyvinuly privilegované autonomní organizace⁶⁹, avšak jak můžeme vidět např. v artikulích konkurenčního obchodního cechu staroměstských šmejdiřů a handlířů z roku 1585, tak sociální a paternalistický aspekt byl přítomen i v obchodnických ceších. K členství v poctivém cechu tak bylo nutné získání měšťanského práva. Ženy za cechovní mistry být přijímány sice neměly, ale v artikulích se pamatuje i na „*poctivé vdovy a panny, které by v živnosti od mladosti byly*“, dále se v nich můžeme dočíst o nepoctivosti jedněch k druhým na tržišti, o cechovním pohřbu nebo o pomoci druhým, kteří se „*skrze oheň nebo vodu*“ ocitli v nouzi.⁷⁰ V cechu tedy nešlo pouze o materiální zabezpečení, ale především o počestný život, v jehož rámci se poté jedinec snažil o své existenční zajištění. Z dnešního pohledu už to zní docela zvláště, ale městská kultura v 17. století vlastně neznala žádnou volnou hospodářskou soutěživost, šlo tedy hlavně o zajištění obživy a počestného života. Čas tehdy prostě ještě neznamenal peníze, jak o tom píše třeba Benjamin Franklin ve svých *Radách mladému kupci* z roku 1748.⁷¹ V té době se totiž ještě nepracovalo primárně pro zisk, ale pro to, aby člověk mohl vést život odpovídající svému stavu. Společenský stav je skupina lidí, které spojují stejné činnosti a zájmy, přičemž do stavu se člověk většinou již narodil. Sociální čest jedince tak byla vždy vlastně cti jeho stavu.⁷²

Richard van Dülmen i Peter Burke ve svých pracích naráží na problém stavovské cti taktéž ve spojitosti s urážkami a rouháním. Oba se shodují na tom, že pro tehdejšího člověka bylo v některých případech lepší zemřít nežli žít s hanbou. Dnes se to může zdát nedůležité, ale urážku brali lidé v raném novověku velmi vážně, jelikož na tom závisela jejich čest. Jednou

---

⁶⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 50-56, 220-221.

⁶⁸ DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*, s. 54.

⁶⁹ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 55.

⁷⁰ AHMP, Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva, sign. Obchodníci 23, srov. BUŇATOVÁ, Marie: Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím In: *Pražský sborník historický* 46, s. 72-73.

⁷¹ OSSOŤSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, s. 88-89.

⁷² DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 120-121, 176.

z nejčastějších mužských urážek byl např. paroháč/cornuto, který má asociovat kozla. Tato zvířecí metafora byla tak oblíbená, protože kozel dovoluje své družce pářit se i s jinými samci. Oblíbené urážlivé srovnání pro ženy byla zase dobře známá „svině“ či „děvka“, jež má asociovat něco špinavého a nemravného. Takové urážky byly zkrátka „součástí tehdejšího hodnotového systému, kde měly čest a hanba klíčový význam“.⁷³ Bránit svou čest bylo tedy klíčové pro udržení si svého společenského postavení, jelikož člověk byl zejména tím, jak ho vnímalo jeho okolí, s čímž souvisí ona nutnost neustálé reprezentace. Takovéto pomluvy spadaly do kategorie tzv. nactiutrhaní, a proto tyto případy nezřídka končily u soudu, kde se poškozená osoba snažila obnovit svoji ztracenou pověst. Zákon cti, „jež se ve společnosti raného novověku rozšířil na řemeslníky a kramáře byl tedy součástí obecnějšího hodnotového systému.“⁷⁴

2.1 Kultura, čest a antropologie

Na základě antropologických nálezů z oblasti Středomoří se tradiční pojetí konceptu cti chápe jakožto „starost o sexuální zdrženlivost v případě žen a snaha o ochranu jejich sexuální čistoty či pomsta za urážky v případě mužů.“ Dalším důležitým aspektem cti u žen a mužů byla však i úvěrová schopnost. Později v textu si ukážeme, že spojitost mezi úvěrem, dluhem a ctí vede k hlubšímu pochopení těchto antropologických modelů.⁷⁵ Podle Scotta Taylora byl kodex cti ústřední bod této kultury Středomoří, „jenž ustálil genderové i rodinné vztahy a vedl muže ve Středomoří k ochraně své cti.“⁷⁶ Americký antropolog David Gilmore tvrdil, že čest a hanba se ve Středomoří nachází v různých společnostech a region Středomoří nazývá „kulturní oblastí.“ Jak se však ukázalo, tak ne mnoho společností ve Středomoří měly opravdu ekvivalent ke slovu čest a že „obecná představa o cti může existovat i daleko za hranicemi Středomoří“. Po Gilmorevi se tak představy o cti a hanbě přesunuly na okraj antropologického bádání, jelikož zobecňující představy o Středomoří jakožto typické „kulturní oblasti“ výskytu hanby a cti již přestávaly být únosné.⁷⁷

---

⁷³ BURKE, Peter. *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie*, s. 147.

⁷⁴ Tamtéž, s. 30.

⁷⁵ TAYLOR, Scott. Credit, debt, and honor in Castile, 1600-1650, In: *Journal of Early Modern History* 7, s. 8.

⁷⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷⁷ MERZ, Johannes. The culture problem: How the honor/shame issue got the wrong end of the anthropological stick In: *Missiology: An International Review* 48, s. 127-130.

Podle teologa Antonina Zeby Crooka totiž „kultury hanby a cti nejsou typické pouze v oblasti Středomoří. Kultury cti se objevují i v Japonsku, Jižní Americe a v subkulturách společností, jež se za kultury cti nepovažují (např. severoamerické sportovní týmy, gangy či armádní a policejní sbory). Kultury cti se vyznačují vážností, se kterou lidé brání svou čest a v případě její ztráty bojují o její znovuzískání.“ Tento fenomén může podle Crooka existovat pouze spolu s vědomím, že „přístup ke cti je omezený. Pokud by existoval dostatek cti pro všechny, tak by její občasná ztráta nepřinášela žádné důsledky.“⁷⁸ V americké antropologii tuto problematiku poprvé zmínila Ruth Benedictová, která vyličila japonskou kulturu jakožto „kulturu hanby“ na rozdíl od západních „kultur viny.“ Kultura hanby podle ní nevzniká vnitřně za pomoci vlastního svědomí, ale hodnocením a kritikou od jiných lidí.⁷⁹ Antropologové i japonští vědci její knihu *Chryzantéma a meč: Vzorce japonské kultury* „ostře kritizovali pro její metodu a odmítli jako práci antropologické hodnoty“, což je podle Merze také důvod toho, proč se „zobecňující představy o cti a hanbě v kulturní antropologii dále nerozvinuly“.⁸⁰ Tato stará národní charakteristika Japonců totiž, podobně jako marxismus či jiné interpretační rámce, nenechává příliš mnoho prostoru pro jednotlivce a jejich aktérství.

Svůj význam v kultuře cti raně novověké Evropy hrála i pověst jednotlivce, která byla ale na rozdíl od dneška odvozována od vnějšího společenského hodnocení (podobně jako u Benedictové v japonské kultuře hanby). Svou roli dále hrálo např. i sousedství, profese či příbuzenství. Čest jedince byla ovlivňována i činy svých kolegů v cechu nebo svých blízkých příbuzných. Od těchto lidí se tak očekávalo, že se taktéž budou vyhýbat ohrožení své pověsti a dobrého jména. Toto jednání jednotlivců tak zároveň utvářelo koncept kolektivní cti, se kterou souvisela určitá pravidla a povinnosti v lidské společnosti. V tomto ohledu je zajímavý model cti a hanby Bruce Maliny, který rozděluje čest na „zdeděnou“ a „získanou“. Se zděděnou ctí se podle něj člověk již narodí, přičemž jde např. o společenské postavení, etnicitu, rodinnou pověst, gender či bohatství. Naproti tomu získaná čest je podle Maliny více dynamická, jelikož může být „získána či ztracena každý den skrz dobročinnost a svárlivým soupeřením výzvy a reakce.“⁸¹

---

⁷⁸ CROOK, Zeba Antonin. Honor, Shame, and Social Status Revisited In: *Journal of Biblical Literature* 128, s. 593.

⁷⁹ BENEDICTOVÁ, Ruth. *Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury*, s. 22.

⁸⁰ MERZ, Johannes. The culture problem: How the honor/shame issue got the wrong end of the anthropological stick In: *Missiology: An International Review* 48, s. 129.

⁸¹ CROOK, Zeba Antonin. Honor, Shame, and Social Status Revisited In: *Journal of Biblical Literature* 128, s. 592-593.

Podle historika Roberta Walinski-Kiehla ztotožňovala středověká a raně novověká šlechta „mužskou čest hlavně s vojenskou dovedností, zatímco ti níže postavení na společenském žebříčku (např. řemeslníci či obchodníci) svou čest spojovali s ekonomickou nezávislostí a svobodou k provozování obchodu. Práce, jež v sobě zahrnovala závislost a nedostatek autonomie, lidem z vyšší společnosti žádnou čest neposkytovala.“ Mužská čest⁸² tak byla více spojena s věcmi veřejnými jako je „důvěryhodnost a hodnotami spojenými s prací, jež vyzdvihovaly dobré vlastnosti jako být dobrým občanem, poctivost, řemeslnou zručnost a oddanost obchodním spolkům.“⁸³ Šlechta na rozdíl od prostého lidu své spory často řešila pomocí pomsty šermířským soubojem, tzv. soubojem o čest (duel of honor). Je však velmi pravděpodobné, jak si ukážeme později na urážkách cti, že zejména v opilosti docházelo k soubojům o čest i mezi měšťany či poddanými. K nápravě cti v takovém případě sloužila výzva k souboji a následný souboj o čest, což byl sice zajisté o mnoho kratší proces než zdoluhavé městské soudy o čest (trial of honor), ale docházelo při nich i k četným zraněním a zabitím. Vrchnost takové souboje často zakazovala a např. Koldín ve svých městských právech dokonce za násilné řešení sporů o čest hrozí ztrátou cti násilníka, byť by se taková odplata později ukázala jako oprávněná. Cílem tohoto Koldínova nařízení tak jistě byla pacifikace společnosti a přenesení práva na násilí pouze na státní moc.⁸⁴ Historik Karel Malý ve své práci poukazuje na to, že souboj o čest jakožto prostředek k obhájení a očištění cti byl v Čechách zakazován už v 15. století a později byl vnímán již jako výtržnost, po které bylo v případě usmrcení vyzvaného na souboj možné zahájit soud pro vraždu.⁸⁵ Šlechtický souboj o čest lze tedy chápat jazykem pomsty, tradiční pojetí cti bylo příběhem o sexuálním chování a urážkách dobrého jména, kdežto kupecká čest je spojena s důvěryhodností a úvěrem.

Pro naše téma kupecké cti, ke kterému se dostaneme později, je tedy důležité si uvědomit, že čest je nutné vnímat jako něco svým způsobem relativního, jelikož počestný život znamenal něco trochu jiného pro krále, šlechtice, kněze, měšťana i poddaného. Jak si ukážeme později, tak některé společenské skupiny byly považovány dokonce za nepočestné. Dále je nutné odmítnout přílišnou generalizaci starší antropologie, jež si představovala region Středomoří jakožto typickou a bezčasovou kulturní oblast pro studium cti a hanby, což může

---

⁸² Přestože se v městských knihách vyskytuje i mnoho žen v roli poctivé panny, manželky či vdovy, o ženské cti se zde zmiňovat nebudu. Více o tomto tématu např. R. Walinski-Kiehl (2004), L. Pollock (2007), T. Borovský a kol. (2010), M. Buňatová (2013) či F. Dabhoiwala (1996).

⁸³ WALINSKI-KIEHL, Robert. Males, “Masculine Honor”, and Witch Hunting in Seventeenth-Century Germany In: *Men and Masculinities* 6, s. 262.

⁸⁴ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 196.

⁸⁵ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 100-101.

evokovat představu, že v jiných částech Evropy a světa lidé kodex cti neznali, či odmítnout redukcionistický pohled na čest jakožto něco determinujícího chování a myšlení všech lidí v určité společnosti, na jehož základě lze poté srovnávat světové společnosti na „žebříčku hanby a cti“. S pojmem cti a hanby bychom měli naopak nakládat spíše jako s kulturními znaky, jež jsou lidským výrazem toho, jak lidé myslí, jednají a žijí.

2.2 Dluh

Ve vztahu k tématu kupecké cti, je ještě nutné zmínit problém dluhu, morálky a důvěry, jež je k jeho pochopení klíčový. Americký antropolog David Graeber uvádí svou knihu *Dluh: prvních 5000 let* pojednáním o staré otřepané frázi, že „dluhy se přece musí splácet“, což podle něj však není ani z ekonomického hlediska udržitelný projekt, protože věřitel svou půjčkou vždy do určité míry riskuje a kdyby měly být všechny dluhy vždy splaceny, tak by to podle něj vedlo ke katastrofě, protože věřitele by nic neodrazovalo od toho vyvarovat se nerozumných půjček. Podle Graebera se tak jedná o staré morální pravidlo a autor poukazuje na to, že právě v morálce jde především o vyrovnávání dluhů a plnění našich závazků vůči ostatním lidem. Podle něj se dluh od nějakého osobního závazku liší hlavně tím, že je neosobní. Dluh je povinnost splatit nějakou peněžní částku a dá se i nějakým způsobem vyčíslit. Pokud ale někomu dlužím laskavost, týká se to pouze mne a nějakého konkrétního člověka, což podle Graebera u peněžního dluhu neplatí. Prokázání služby někomu jinému totiž znamená, že člověk, kterému se dostalo pomoci, pocítuje vděčnost a úctu, kdežto u splácení peněžního dluhu podle Graebera nijak nezáleží na tom, kdo je věřitelem. Z toho Graeber vyvozuje, že „klíčovou schopností peněz je především jejich schopnost přeměnit morálku v neosobní propočty.“⁸⁶ Tím se dostáváme k otázce cti, které Graeber přisuzuje dva odporující si významy. Zde autor vidí rozpor mezi vnímáním cti jakožto 1) pocitu, že peněžní dluhy jsou ve skutečnosti nedůležité a 2) ochoty člověka platit své dluhy.

Jde tedy jednak o známou skutečnost, že si lidé ve starověku vážili své nezávislosti. Čestný muž by měl být schopen „vypěstovat všechno, co potřebuje, na svých statcích a nikdy nemusel obchodovat v hotovosti“, poněvadž již v době Sókratově mužská čest „stále těsněji souvisela s pohrdáním obchodem a asertivitou ve veřejném životě“, kdežto „čest ženy se definovala téměř výhradně v pojmech z oblasti sexu: jako záležitost panenství, skromnosti

---

⁸⁶ GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*, s. 7-14.

a cudnosti.“⁸⁷ Pokud vím, tak podobně mluví i Aristotelés, který v první knize *Etiky Nikomachovy* tvrdí, že někteří lidé vidí blaženost v rozkoši, a proto si libují v požívačném životě – takoví lidé dle Aristotela žijí životem dobytčat. Jiní lidé vidí blaženost ve cti, což je podle Aristotela snad účel života politického. Třetí a nejlepší způsob života ale přirozeně spadá v životě rozjímavém, tedy v životě filosofů. Obchodníci podle Aristotela tedy ani žádnou čest nemají. Podobně uvažuje i Hannah Arendtová ve svém textu *Vita Activa*, když tvrdí, že životní způsob řemeslníka spočívá ve zhotovování, kdežto život obchodníka spočívá v zaměření se na výdělek (později si ještě ukážeme, že podle jiných autorů pracoval předkapitalistický člověk zejména pro živobytí, a nikolivěk pro zisk). Tento starověký odpor k řemeslu a obchodu však nejspíše souvisí s pohrdáním životem, který je závislý na otrocké či námezdní práci, a zároveň s tím, že lidé si v této době ještě nedokázali představit nekonečno, tedy že investované peníze mohou plodit další peníze. Později ve vrcholném středověku se však vrstva pracujících s ekonomickým vzestupem měst rozrostla o kupce a řemeslníky, kteří taktéž zatouží po společenském uznání.⁸⁸

Jednak jde ale podle Graebera i o čest jakožto o „čirou poctivost“, přičemž „být čestným mužem znamenalo být člověkem, který mluví pravdu, ctí zákony, plní sliby, ve svých obchodních záležitostech jedná svědomitě a férově“. Čest je v tomto případě vnímána jako „úcta v očích druhých lidí“ a zároveň jako „síla ve smyslu schopnosti ochránit sebe i svou rodinu a členy domácnosti před jakýmkoliv ponižením nebo urážkou.“ Poté, co se začaly používat peníze však podle Graebera „nemuselo být jasné, co je dar a co půjčka. V případě darů se na jednu stranu považovalo za vhodné oplatit je něčím o trochu lepším, než co člověk dostal. Na druhou stranu přátelé si vzájemně úroky neúčtují a jen zmínka o tom by druhého jistě zranila.“ Později si ještě ukážeme, že takovéto obchodní půjčky byly v raně novověké Praze vždy bezúročné – úrok dlužníkům nabíhal pouze v případě, že svou půjčku nesplatili v předem dohodnutém termínu. V tomto pojetí je tedy čest „totéž, co úvěr, je to schopnost člověka dodržet své sliby a také, v případě nespravedlnosti, vyrovnat svůj účet.“⁸⁹ Podobnou úlohu cti v transakcích popisuje i Marcel Mauss ve svém *Eseji o daru*, když tvrdí, že severoameričtí indiáni musí při potlačí s důsledností vracet přijaté dary i s úroky a „přeměnit v dlužníky ty, kteří jsou mu zavázáni“ a že „povinnost důstojně oplatit je bezpodmínečná“, protože

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 146-147.

⁸⁸ Za tuto myšlenku děkuji panu doktoru Stanislavu Synkovi, srov. LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 24, srov. POLANYI, Karl. *Velká transformace*, s. 58-59, srov. LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*, s. 100.

⁸⁹ GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*, s. 129-151.

„jednotlivec, který nemohl vrátit půjčku či oplatit potlač, ztrácí své společenské postavení i status svobodného člověka.“⁹⁰

Úvěrový systém tedy jistě není nic nového. Např. kupci ve středověku a raném novověku obchodovali z důvodu nedostatku peněz na úvěr téměř vždy a peníze za toto vypůjčené zboží poté bezúročně spláceli v pevně stanovených termínech na jarmarcích (výročních trzích). Podle Graebera je však běžné pojetí peněz vnímáno nesprávně. Teorie směnného obchodu Adama Smitha tvrdí, že nejdřív mezi lidmi probíhala přímá směna zboží, poté člověk pro usnadnění směny vynalezl peníze, načež se lidé začali zadlužovat. Jenže podle Graebera peníze vznikly až dlouho poté, co si již lidé vedli své dluhy, jež si do té doby mohli vést např. v korálcích, bílých mušličkách nebo skalpech z hlaviček datlů.⁹¹ Graeber dále ve svém textu ale přeci jen uznává, že přestože je podle něj obchodní směna „neosobní“, tedy že by nemělo záležet na tom, kdo nám něco prodává nebo od nás kupuje, tak že i v obchodní směně je vlastně nakonec nutné, aby lidé vůči sobě měli alespoň minimální důvěru, aby taková transakce mohla vůbec proběhnout.⁹²

Dále se v naší práci pokusíme otestovat Graeberovu tezi, že úvěrové systémy převládají v obdobích relativního společenského klidu, anebo v komunitách (jako byly např. kupecké cechy), kdežto v dobách velkých válek a rabování jsou úvěry nahrazeny peněžními transakcemi.⁹³ V analýze soudních sporů o dluhy na Starém Městě pražském v době třicetileté války, tedy poté, co císař a jeho dvořané (nejbohatší zákazníci všech místních řemeslníků a obchodníků) již odjeli do Vídně, se většina dobového obchodu provozovala stále na úvěr (kde hraje důvěryhodnost rozhodující roli) i nadále z důvodu chronického nedostatku hotovosti, a ne proto, že by lidé měli na výběr. Aspekt důvěry a osobního závazku mezi věřitelem a dlužníkem byl v raně novověké Praze tedy klíčový i v tak pro Graebera „neosobních“ záležitostech jako je obchodní směna či půjčování peněz. A dlužníková představa, že některé dluhy se nemusí splácet proto, že věřitel si měl lépe prověřit úvěruschopnost člověka, kterému půjčuje zboží nebo peníze, končila většinou vězením, exekucí dlužníkovu majetku nebo v některých případech i ztrátou kupecké cti.

---

⁹⁰ MAUSS, Marcel. *Esej o daru*, s. 61-82.

⁹¹ GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*, s. 47.

⁹² Tamtéž, s. 80.

⁹³ Tamtéž, s. 167.

2.3 Dluhy, obchod a morálka

Otázkou dluhu a morálky se ve svém textu zabýval např. australský ekonomický antropolog Chris A. Gregory, který se zaměřuje především na domácí (rodinnou) morální ekonomii. Otcové ekonomické antropologie jako Mauss či Polanyi „rozvinuli své teorie v protikladu teoriím klasické ekonomie“, jež ekonomikám v dnešním světě již dlouho dominují. Morální ekonomie je totiž oblast, jak píše Karl Polanyi, kde ekonomika ještě nebyla vytržena ze sociálních vztahů. Je tedy, jak později Gregory ukáže, jaksi srostlá s příbuzenstvím či jinými společenskými vztahy. Úvěr je dnes totiž většinou považován za výhodný pro věřitele, a naopak tíživý pro dlužníka, a proto se Gregory ptá, zdali tento předpoklad platí pro všechny lidi na světě stejně. A pokud ano, jak je to vlastně možné, že je úvěr vnímán vždy pozitivně a dluh zase negativně, a zdali lze tedy úvěr a dluh přirovnat ke ctnosti a neřesti.

Podle Gregoryho je důležité rozlišovat mezi úvěrem (credit) a dluhem (debt). Úvěr si osoba žádá sama, a je to tedy nějaká možná budoucí půjčka. Jakmile je však úvěr poskytnut, rázem se mění na dluh. Gregory poukazuje na to, že když se podíváme do slovníku, tak zjistíme, že anglické slovo credit „zahrnuje významy jako: věrohodný, čestný, uznávaný, důvěryhodný atd“, kdežto „slovo debt podle slovníku žádné špatné významy nenes.“ Podle Gregoryho to jsou až „dějiny chudých dlužníků a naléhajících poskytovatelů půjček, které daly tomuto slovu představu špatného dluhu“, a proto jsou v dnešní době žádost o úvěr a splácení dluhu „zabarveny nádechem morálky“. Toto morální hodnocení je dnes „všude na světě natolik rozšířené proto, že ve skutečnosti stojí na obecně uznávaném obchodním principu.“ Z toho tedy Gregory usuzuje, že výraz „úvěr je běžně používán tehdy, když chceme říct, že půjčování peněz je dobrá věc. Dluhem naopak myslíme něco špatného.“⁹⁴ Jde tedy hlavně o sémantický rozdíl, jež se přenáší i na samotné poskytovatele a příjemce půjček, což s sebou nese i jisté morální hodnocení.

Mnoho autorů včetně Gregoryho ve svých textech poukazuje na rozdílné vnímání půjčky ve Starém a Novém zákoně, což se později ve středověku a raném novověku odráželo v dobovém nahlížení na lichvářské půjčky mezi židy a křesťany, přičemž za lichvu je označováno půjčování peněz na vysoký úrok. Podle Starého zákona je půjčování na úrok bližnímu zakázáno, lichvařit s cizincem je však v pořádku. Všechny půjčky blízkým, ze kterých měl věřitel zisk, jsou tedy považovány za špatné a nemorální, a proto za porušování těchto

---

⁹⁴ GREGORY, Chris A. On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology In: *Social Anthropology* 20, s. 383-385.

biblických pravidel hrozilo jednotlivcům odepření spásy. V Novém zákoně se však objevuje myšlenka, že dobrá půjčka je pouze ta, která není splacena. Taková půjčka může být ale interpretována i jako dar.⁹⁵ Prvním, kdo se otevřeně postavil této tradiční scholastické nauce o úroku byl již církevní reformátor Jan Kalvín (1509-1564), který nepovažoval úroky a úvěrové vztahy za něco, co by se mělo přísně zakázat. Určité uvolnění v názorech na úvěrování zastával i Martin Luther (1483-1546), který připouštěl úrok jako náhradu škody. Názory těchto církevních reformátorů však nelze ztotožňovat s pozdějším kapitalistickým utilitárním liberalismem. O úplnou liberalizaci úvěru se zasloužil až britský filosof Jeremy Bentham (1748-1832), který na přelomu 18. a 19. století formuloval nové potřeby peněžních půjček v období rozvoje kapitalistické ekonomiky. Podobným způsobem došlo k právní úpravě rozlišující hranici „mezi dovořeným úvěrem a nezákonnou lichvou“, která byla v českých zemích, jež byly součástí habsburské monarchie, stanovena na 6 %.⁹⁶

Ve středověku se spolu s lichvou měnily i názory na samotný obchod. Lidé ve středověku totiž opovrhovali mnohým zaměstnáním, k čemuž vedly důvody, jež se vyskytují i v některých „primitivních“ společnostech⁹⁷ - např. tabu krve (řezníci, kati, chirurgové, lékárníci, lékaři a vojáci), nečistoty (lazebníci, valcháři, barvíři, kuchaři, pradleny a myčiči nádobí) či peněz (kupci, lichváři, žoldáci, rytíři a prostitutky). Dále zde hrálo roli i kritérium sedmi smrtelných hříchů, přičemž např. kupci či muži zákona byli viněni pro onu chamtivost, která se později podle Gregoryho stala ctností. Od 13. století již ze strany církve dochází „ke smíření s vývojem pracovních činností“, čímž se náboženství stalo prostředkem k povýšení nových vrstev, které byly předtím zatíženy starověkými předsudky týkajícími se práce. Poctiví kupci a řemeslníci tak byli omlouváni především svojí veřejnou prospěšností.⁹⁸

Typickým příkladem nečestného a zavrženíhodného obchodu je již výše zmíněná lichva, tedy půjčování peněz či zboží na vysoký úrok. Lichvář byl totiž vždy vnímán velmi negativně a je „nejzavrženější ze všech obchodníků, protože prodává věc darovanou od Boha“, a ne získanou od lidí jako kupci. Lichváři totiž obchodují s božím časem. Lichvář je navíc obviněn hned z několika věcí najednou: zacházení s penězi, chamtivost, lenost, krádež a hřích proti spravedlnosti a přírodě. Lichvářům bylo také vyčítáno úzké propojení s Židy⁹⁹, což souvisí

---

⁹⁵ GREGORY, Chris A. Tamtéž, s. 387-388.

⁹⁶ URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 79-80, 113-115.

⁹⁷ Nebo jak navrhuje antropolog Claude Lévi-Strauss – v přírodních národech.

⁹⁸ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 36-37, srov. LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*, s. 90-92, 100.

⁹⁹ Tamtéž, s. 24-29.

s oním dvojitým standardem v Bibli, že Židé neporušovali biblický předpis, a proto neměli v Evropě žádné zábrany k půjčování peněz na úrok. Židům bylo navíc stále vyčítáno, stejně jako kupcům, že vlastně nevyrábí žádné hodnoty, ale své zboží pouze překupují, což jistě souvisí s tím, že Židům byl zamezen přístup k městským řemeslům. Podobný diskurs byl používán i při snaze o diskreditaci obchodníků, což byli v každém národě zprvu jen cizinci¹⁰⁰, kteří se se svým zbožím odvážili přijet i za hranice své země, což je v cizích městech stavělo do role „hostů“ bez měšťanského práva, a nemohli tak ani vykonávat žádná počestná řemesla. Církev ale křesťanské lichváře vždy odsuzovala více než Židy, protože „Židé svým bratrům na úrok nepůjčují“.¹⁰¹

Jedinou možností, jak může být lichvář spasen, je „vrátit vše, co lichvou získal, protože k tomu přišel neprávem“ (lichva je obchod s časem a čas patří pouze Bohu). Spása se tedy dala jednoduše koupit navrácením lichvářských úroků Bohu (církvě) i na smrtelné posteli nebo i po smrti ve své závěti. Církev mocným i chudým tvrdila, že „svět stárne a rozpadá se, a proto je nutné myslet i na svoji spásu“, k čemuž podle Le Goffa využila metody cukru (očistce) a biče (Satana). Lichvář za svou spásu nakonec vděčil nejen očistci, ale i „vznikem nových hodnot v oblasti ekonomických aktivit“, čímž se snížil podíl lichvy v obchodování¹⁰², přičemž ještě ve 13. století bylo za přiměřenou a spravedlivou považována úroková sazba kolem 20 %.¹⁰³ Scholastická tradice podle Le Goffa dále definovala šest polehčujících okolností, jako např. „nečekaně vzniklá škoda zapříčiněná zpožděním platby“, což obchodníky opravňovalo k vybírání úroku, který již nebyl vnímán jako lichva.¹⁰⁴ Nejlegitimnější omluvou byl případ, kdy je „lichva považována za plat a odměnu za práci“, čímž byli nakonec ospravedlněni i vysokoškolské učitelé, kteří byli předtím viděni spíše jako obchodníci s božím věděním (věděni patří pouze Bohu), kteří si za svou práci nechávali platit peníze.¹⁰⁵ Stejně tak i kupecký plat byl podle Le Goffa od té doby prohlášen za spravedlivý, protože cestovat po vodě i po souši, objíždět trhy, starat se o účetnictví a směňovat peníze je také jistě vyčerpávající činnost. V českých zemích začal být úrok trpěn a legalizován koncem 15. století, kdy byla zákonná úroková míra v zemském právu stanovena na 10 %. V 16. století došlo ke snížení povolené

---

¹⁰⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I*, s. 548.

¹⁰¹ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 30.

¹⁰² LE GOFF, Jacques. *Tamtéž*, s. 24-52.

¹⁰³ LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*, s. 85.

¹⁰⁴ Později ve sporech o dluhy na Starém Městě pražském si ukážeme, že i tehdejší aktéři poukazovali na to, že na kupecký úvěr se žádný úrok vztahovat nemá, přesto za zpožděnou splátku byl jistý úrok již tolerován.

¹⁰⁵ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 54.

úrokové sazby na 6 % s tím, že za lichvářské půjčky již nepropadla celá částka na tzv. „veřejné dobré“, tedy státu, ale jednu třetinu dostal panovník, druhou stavovská pokladna a poslední ten, kdo lichvu nahlásil, čímž došlo k „materiální zainteresanosti na udání lichvy“. Lehkomyslní udavači si takové nařčení museli ale velmi dobře rozmyslet, poněvadž podle českého zemského práva bylo obvinění z lichvy považováno za vážnou urážku cti¹⁰⁶, a pokud by takové obvinění později u soudu neprokázali, tak by se sami vystavili hrozbě prohlášení za osobu zloprověštnou, čímž by o čest připravili jen sami sebe.

Křesťanství od starých náboženství přejalo dva protikladné principy záhrobí: ráj jako odměna a peklo jako trest, o čemž rozhoduje Bůh a jeho rozsudek je věčný. Ve 12. století podle Le Goffa však došlo ke zrození očistce, kde jsou lidé zbavováni od svých hříchů, čímž vlastně nebudou odsouzeni „na věky, nýbrž (v očistci) zůstanou jen dočasně, kde na ně démoni uvalí podobné tresty jako v pekle“. Ten, kdo byl v očistci, si však mohl být jistý tím, že bude zachráněn nejpozději u Posledního soudu, protože z očistce vede pouze „jediná cesta – do ráje.“ Od té doby tedy Bůh ihned po něčí smrti může při osobním soudu kromě ráje a pekla vyřknout i rozsudek života v očistci. Lichvář se mohl vyhnout životu v pekle tím, že vyjádřil svou lítost a odevzdal církvi všechny své lichvou získané peníze. Lítost bez odevzdání peněz církvi však byla pochybná, protože na rozdíl od smilstva, cizoložství, vraždy, křivopřísežnictví a rouhání lichvář jen svou lítostí nad těmito přečiny boží smilování nezíská. Očistec dal tedy lichvářům, kteří byli připraveni vzdát se svého jmění a kát se alespoň těsně před smrtí, jistou naději toho, že uniknou posmrtnému životu v pekle.¹⁰⁷

Ve středověku též došlo k přehodnocení významu práce, která již nebyla vnímána jako trest za dědičný hřích, ale jako cesta ke spáse, a nové bohatství tak již nebylo pouze „panské a klášterní, nýbrž měšťanské a kupecké.“ Bohatnutí již nebylo řazeno k „neřestem, nýbrž ke caritas (milosrdenství/dobročinnost/charita) a jiným ctnostem“, čímž se bohatí lidé postupně stali v křesťanské společnosti velmi mocnými.¹⁰⁸ Dobročinné a milosrdné skutky bohatých křesťanů pomohly financovat výstavby mnoha hospiců a špitálů, což lze sledovat i na příkladu pražských italských kupců ze 17. století, kteří ve svých závětech odkazovali své jmění i na výstavbu Vlašského špitálu na Menším Městě pražském (Malé Straně).¹⁰⁹ I v tomto případě se tedy mohlo jednat o jakousi očistu skrze dary. Peníze však pomohly i rozmachu několika

---

¹⁰⁶ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 154-155, 207, srov. URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 67, 77.

¹⁰⁷ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 56-67.

¹⁰⁸ LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*, s. 81-88.

¹⁰⁹ JANÁČEK, Josef. *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, s. 371.

hlavních hříchů jako lakomství či obžerství, což utvrzovalo církve v dalším boji proti penězům. Velkým bojovníkem proti penězům byl např. František z Assisi – syn kupce. Jenže i františkáni koncem 15. století založili své úvěrové ústavy, kde poskytovali pracujícím lidem ve městech za zástavu na nízký úrok krátkodobé finanční půjčky.¹¹⁰ Církev se tím ve vrcholném středověku díky monetarizaci smrti (víra v očistec, odpustky, žádosti o pohřeb v kostele a modlitby za zesnulé), jež podněcovala peněžní dary, stala hospodářskou velmocí Evropy. Církev se tak vzdala svého „kdysi negativního a neoddiskutovatelného stanoviska k bohatství a chudé nakonec odkázala na milosrdenství bohatých, a právě bohatým za to dávala možnost očistit své svědomí skrze almužnu.“¹¹¹

Hlavní důraz středověké evropské společnosti byl tak kladen právě na caritas. Láska k bližnímu „byla nejvyšší ctností křesťanů a společenskou hodnotou celého Západu.“ Jednalo se tedy o ekonomiku daru, o čemž píše např. Marcel Mauss ve svém *Eseji o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Místo o ekonomickém myšlení je tak nutné hovořit o „začlenění obchodu a hmotného bohatství do hodnotového systému stále podléhající caritas“, protože bohatí lidé se aktivně podíleli na rozdávání almužny a peněžních darů církvi i lidem okolo sebe. Podle Le Goffa tedy až do konce 15. století „nelze vůbec uvažovat o nějakém kapitalismu či předkapitalismu“, jehož prvky se podle něj objevily až v 16. století – tedy hojnost dovážených kovů z Ameriky, které chyběly na ražbu mincí, jednotný trh a trvalá burza (organizovaný veřejný trh, na kterém se obchoduje hodnotami, zbožím nebo službami).¹¹² Le Goff tato svá tvrzení zasazuje do svého konceptu tzv. dlouhého středověku, který podle něj trval až do 18. století, tedy do doby, v níž se objevily pojmy jako ekonomie nebo průmyslová revoluce.¹¹³

2.4 Čest, důvěra a úvěr

V první polovině 16. století došlo uvnitř staroměstského kupeckého cechu k velké specializaci a jeho rozkvětu, takže se někteří specializovaní obchodníci oddělili a vytvořili své vlastní organizace, které již neužívaly zelenou korouhev staroměstských kupců, na které byly

---

¹¹⁰ LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*, s. 135-147.

¹¹¹ OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, s. 223.

¹¹² LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie*, s. 161-165.

¹¹³ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*, s. 11-12.

zobrazeny červené kupecké váhy.¹¹⁴ Jenže po Šmalkaldské válce v roce 1547 ztratila města a jejich cechy na několik desetiletí mnohá privilegia, čímž skončilo vrcholné období pražských cechů. Veřejné instituce v 16. a 17. století však podle historičky Jorun Poetteringové „usnadnily kupcům obchodování v cizích zemích jakožto jednotlivcům, což vyústilo v pokles důležitosti jejich původních společenství a tradičních kupeckých organizací“. To podle ní ale neznamená, že se „kupci vzdali svých osobních či kolektivních forem solidarity. Kupci stále činili svá obchodní rozhodnutí v kontextu svých rodin, etnických a náboženských společenství či skupin svého obchodního zájmu¹¹⁵“. Obchod je totiž dodnes provozován na základě asymetrické informovanosti, kdy jsou jednotlivým aktérům známy pouze některé informace, což s sebou přináší i jistá rizika, která do obchodních vztahů podle Poetteringové přináší jakýsi „prvek iracionality“. Pokud obchodník nesplní očekávání druhé strany, tak může být jejich důvěra snadno narušena, a to nejen v právě probíhajícím obchodním jednání, ale i u celé skupiny jiných obchodníků v časech budoucích, což může jedince v mezinárodních kupeckých kruzích velmi silně stigmatizovat. Poetteringová tak správně namítá, že takové „skupinové zásady si vynucují jak úsudek věřitele, tak chování dlužníka, a proto důvěra, i přes svůj prvek iracionality, rizika v podstatě zmenšuje.“ Důvěra je tedy pojistka proti zlovolné vypočítavosti, protože v raném novověku na sobě byli obchodníci velmi silně závislí v tom smyslu, že téměř všichni z důvodu nedostatku peněz obchodovali na úvěr. Navíc obchodníci, kteří spolu obchodují často nebo jsou dokonce členy stejného kupeckého cechu, mohou ztrátu důvěry pocítit nejvíce.¹¹⁶ A právě v těchto případech je důvěra to nejcennější, co obchodník nabízí – je to jeho dobrá pověst. Jak si ukážeme později, tak v tomto ohledu je např. zajímavé, že v soudních sporech o dluhy na Starém Městě pražském se spolu (mezi sebou) staroměstští kupeckí mistři ve zkoumaném období soudí pouze ve dvou z přibližně devíti set dochovaných případů.

Historička Poetteringová poukazuje právě na to, že „důvěra byla v obchodním životě úzce spojená s konceptem kreditu (úvěru), jehož význam byl v 17. století mnohem blíže latinskému kořenu slova credere (věřit), než jak jej vnímáme dnes.“ Slovo credit se dá do češtiny totiž přeložit i jako úvěr, čest, uznání, dobré jméno nebo dobrá pověst. To je také důvod, proč se „konkurenceschopný kupec musel vyhýbat všemu, co by poškodilo jeho bonitu

---

¹¹⁴ JÁSEK, Jaroslav; HRDLIČKA, Jakub a HRUBÝ, Vladimír. *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*, s. 215, srov. DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*, s. 54.

¹¹⁵ Tohoto tématu se dotýká např. i Karl Polanyi ve svém konceptu tzv. embedded economy, který rozvíjí v již zmíněné knize *Velká transformace*.

¹¹⁶ POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants*, s. 183-184.

(úvěruschopnost) ... pokud byla důvěra jednou ztracena, bylo jen velmi těžké ji obnovit.“¹¹⁷ Americký historik John Smail ve své studii popisuje případ Petera Tolsona, kupce z Leedsu, jenž v jednom dopise zřetelně zdůrazňuje, že „vstoupit s někým do obchodního partnerství (např. faktorství) tehdy znamenalo svěřit svůj kredit, tedy jednak své jmění, ale zároveň také svou pověst, do rukou jiné osoby“. Tolson dále upozorňuje na to, že „uzavřít s někým partnerství je velmi závažná věc, a proto je nutné vše dobře uvážit. Obchodní partner totiž může i nemusí být čestná a poctivá osoba. ... Tyto koncepty úvěru a rizika v radě kupce z Leedsu, kterou dává svému synovi, jsou zajímavé proto, že byly spojeny s každodenními obavami lidí, kteří byli zapojeni do obchodu, navíc ale také proto, že je zde obsažen ještě koncept třetí – a to koncept cti.“ Z toho autor vyvozuje, že „čest zde přitom stojí téměř jakožto protilek proti riziku. Pojednání o úvěru, riziku a cti nám tedy může pomoci osvětlit spojitosti mezi kupeckými postoji a skutečnostmi obchodního světa, ve kterém pracovali.“¹¹⁸

Smail dále tvrdí, že diskursivní analýza kupecké korespondence svědčí o vědomém používání jazyka cti, který aktéři používali v promluvách o sobě či jako nástroj na ovlivňování ostatních.¹¹⁹ Lidé v raném novověku totiž podle vzájemné důvěry, způsobu kupcova chování a života posuzovali i jeho pracovní zdatnost. Podle toho také posuzovali jeho úvěruschopnost, která byla v případě kupců silně spojena s jejich dobrou pověstí, o čemž svědčí i výše zmíněné artikule staroměstského cechu šmejdířů¹²⁰, ve kterých se píše o pomoci těm, kteří přišli k bankrotu „*skrze oheň nebo vodu*“. Stejně věci si všímá i Poetteringová, když zmiňuje, že „v případech bankrotu lidé jasně rozlišovali mezi úmyslnou a nevinnou platební neschopností. Úmyslná, podvodná a lehkovážná insolvence byla považována za zločin hodný soudního stíhání. Nevinná (též nazývaná jako nešťastná nebo bezúhonná) insolvence, způsobená okolnostmi, na které neměl kupec vliv – jako např. oheň, bouře, krupobití nebo nepřátelský útok – zasluhovala soucit a shovívavost.“¹²¹ Důvěra mohla vzniknout též přičiněním třetí osoby tak, že si kupci doporučili někoho důvěryhodného, a tak přenesli svou důvěru na jiné, což lze sledovat třeba v případech, kdy se jeden kupec jakožto tzv. rukojmí zaručí za čest jiného obchodníka. Takové ručitele si bylo nutno sehnat např. při udělování měšťanského práva nebo při přijímání do cechu.

---

¹¹⁷ POETTERING, Jorun. Tamtéž, s. 184-185.

¹¹⁸ SMAIL, John. Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce In: *Journal of British Studies* 44, s. 439-440.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 442.

¹²⁰ AHMP, Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva, sign. Obchodníci 23.

¹²¹ POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants*, s. 186.

Kupecký obchod (velkoobchod) na úvěr byl totiž základní podmínkou k provozování kupecké živnosti z důvodu věčného nedostatku hotovosti. Tyto obchodní transakce byly navíc většinou prováděny s osobou mimo kupcovu nejbližší komunitu, tedy s osobou, která žila i stovky kilometrů daleko, a proto se kupci snažili využít svých obchodních kontaktů, což „navyšovalo množství jim dostupného kapitálu – nejčastěji tak, že u nich nakupovali zboží na úvěr. Takovéto využívání úvěrů jakožto způsobu, jak navýšit svůj vlastní kapitál, představuje ale dvousečnou zbraň, jelikož kupci na úvěr sice sami nakupovali, stejně tak byli ale nuceni poskytovat své zboží na úvěr ostatním.“ Tím se vlastně vytvářela síť obchodníků, kteří spoléhali jeden na druhého a na to, že budou jednotlivé dluhy včas spláceny. Je totiž jasné, že nesplacení dluhu jednoho obchodníka mohlo řetězově zasáhnout i ostatní členy v dané obchodní síti. Termín „čest“ se podle zahraničních autorů, kteří se zabývali raně novověkou obchodní korespondencí, zdůrazňoval hlavně v situacích „vlastního čestného záměru vůči ostatním lidem nebo v případech očekávání, že by ostatní měli jednat čestným způsobem s nimi samými.“¹²²

Takové diskursivní pokusy byly často používány i v pražských rukopisech, např. v artikulech, nařízeních od panovníka, knihách měšťanských práv či desetipanských manuálech – jako „pocitivý pořádek“, „pocitiví měšťané“, „pocitivé na svět zplození“, „pravý a spravedlivý dluh“ atd. Slovo čest se někdy používalo i jako jakási obecná představa o poctivosti a pověsti, jež charakterizovala raně novověký obchod a se kterou se setkáváme i v nejrůznějších radách – např. u Benjamina Franklina v *Radách mladému kupci* či u Daniela Dafoea v *Dokonalém anglickém gentlemanovi* nebo *Vzorném anglickém kupci*. Kupec tak musí být poctivý, protože poctivost mu v očích ostatních lidí zaručuje důvěru a vážnost, na čemž závisí existence jeho kupecké živnosti. „Kredit u lidí je pro kupce nejdražším klenotem jako počestnost pro pannu“, a proto není podle Dafoea horšího zločinu než pomluva. „Připravit kupce o důvěru je horší než jej oloupit, je to něco jako vražda. O důvěře rozhoduje pracovitost a poctivé jednání s lidmi.“¹²³ Podle van Dülmena byla obrana cti tedy nedílnou součástí počestného života v raném novověku, jelikož pomluva či urážka mohla nakonec vést až ke společenské izolaci či dokonce způsobit „společenskou smrt“.¹²⁴

Jak ale John Smail správně namítá, tak mnoho odborníků by mohlo říct, že „kupecká čest se dá číst také jako pokrytecký švindl – jazyk osvojený z pouhé prospěšnosti v honu za

---

¹²² SMAIL, John. Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce In: *Journal of British Studies* 44, s. 444-447.

¹²³ OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, s. 83-93, 146-153.

¹²⁴ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 87.

ziskem. Tento fakt ale ani tak nepopírá její status jakožto jazyka cti. Jak např. poukázal už William Reddy, čest není to samé jako ctnost. Nejde tedy o to, že někdo jedná vždy správně, ale o to, že je někdo viděn, jak dělá správné věci.¹²⁵ Něco podobného píše např. i Benjamin Franklin v Rádách mladému kupci, když zmiňuje, že někdy k tomu, aby věřitel umožnil dlužníkovi zaplatit později, stačí pouze to, že každé ráno nebo večer uslyší zvuk dlužníkovy kladiva.¹²⁶ Smail si odpovídá tak, že pokud někdo v kupecké cti vidí pouze pokrytectví, tak zároveň přehlíží každodenní život obchodníků v raném novověku, protože diskurs kupecké cti je spojen právě zejména s rizikem obchodování na úvěr, který byl velmi úzce spojen s pověstí jednotlivých aktérů na domácím i zahraničním trhu. Pověst byla pro obchodníky natolik důležitá zejména proto, že na tom záviselo hladké provozování jejich živnosti. Čest se tedy stala tzv. „neviditelným kodexem, nejdůležitějším prvkem společenských a genderových vztahů. Druhý aspekt kupeckého kodexu cti je však v opozici s kulturou zdvořilosti, protože připomíná jisté paralely formálních pravidel souvisejících se soubojem o čest (duel of honor). Urážka na něčí cti si žádala odpověď nikolivěk kvůli vlastnímu prospěchu, nýbrž pro onen veřejný skandál, který byl vyvolán.“¹²⁷ Přestože je tedy kupecká čest v raném novověku často spojována s důvěrou, rizikem a obchodním úvěrem, své pevné místo v tomto konceptu zaujímá i dobrá pověst a nutnost její neustálé obrany.

---

¹²⁵ SMAIL, John. Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce In: *Journal of British Studies* 44, s. 450.

¹²⁶ OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, s. 83.

¹²⁷ SMAIL, John. Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce In: *Journal of British Studies* 44, s. 451-454.

3. Kupecká čest

Výše jsem se snažil poukázat na to, že antropologie prošla v chápání cti určitým vývojem. Autoři přešli od konceptu cti jakožto něčeho typického zejména pro oblast Středomoří ke konceptu cti jakožto souboru mezilidských vztahů a určitého vynucování si společensky předpokládaného chování, kde svou roli hrají i jiné faktory než jen lidské sexuální chování. Antropologové se podle historika Scotta Taylora až přespříliš soustředili na sexuální podstatu cti, čímž ve svém bádání přehlídli jiné aspekty jako je morálka a ekonomika, což dokládá na svědectví z trestních záznamů v 17. století, kde byla čest úzce spojená právě s úvěrem. Úvěruschopnost podle něj byla „důležitou součástí pověsti, stejně jako sexuální čistota nebo schopnost mužů ochraňovat ženy a svou rodinu. Na čest by tak mělo být nahlíženo jakožto na proces řečnického umění, směny a vyjednávání o úvěru či ceně, a ne jako na uspořádání hodnot, jež předurčovalo chování a myšlení raně novověkých lidí.“¹²⁸ Jak si však ukážeme později v části o soudních sporech o dluhy na Starém Městě pražském, před soudci, kteří se zabývali touto agendou, jsem mnoho sporů, které by kombinovaly problematiku dluhu a cti, nenašel. V tomto ohledu ale uvidíme např. to, jak se budoucí dlužník při žádosti o půjčku zboží na dluh zaručil za splacení určité částky svou vlastní ctí. Samotné spory o čest totiž rozhodoval jiný městský soud.

Kupecká čest byla tedy spojená s důvěryhodností, pověstí, rizikem, úvěrem a poctivostí v obchodě. Poetteringová dodává, že kupecká čest a s ní související kodex cti „se obvykle překrývala s měšťanskou ctí“, přičemž počestnost jedince se odvozovala zejména od „členství v odpovídajícím společenském stavu“.¹²⁹, čímž se vracíme k van Dülmenovi, který uvádí, že počestná jsou pouze ta řemesla, která jsou organizována v cechu. Podmínkou přijetí do cechu bylo měšťanské právo, jak dokládají např. členské matriky staroměstského kupeckého cechu, ve kterých byli jednotlivci do knihy zapsáni vždy o několik dní až let později než do knih měšťanských práv. Kupecká čest byla tedy spojená s městským stavem. Poetteringová tvrdí, že ne všichni mohli být považováni za počestné, protože „některým společenským skupinám bylo přiřazeno postavení nižší, než byl nejnižší společenský stav, což jim ve výsledku nepropůjčovalo vůbec žádnou čest ... a byli tak vyloučeni z mnoha privilegií cti jako např. držení léna nebo členství v cechu.“

---

¹²⁸ TAYLOR, Scott. Credit, debt, and honor in Castile, 1600-1650, In: *Journal of Early Modern History* 7, s. 25-27.

¹²⁹ POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants*, s. 190.

Za počestné se tedy prohlašovali např. sami staroměstští šmejdíři ve svých artikulích z roku 1585, když sami sebe prohlašují za „*poctivý pořádek*“¹³⁰. Cechovní mistři se svým postavením zařadili mezi společenství počestných lidí ve městě, od kterých se očekával i určitý způsob chování a vystupování na veřejnosti. Tímto se tedy ustavila představa „o postavení a hodnotách na základě jimi vnímaných sociálních rolí. Měšťané byli samostatnou statusovou skupinou, se svou vlastní ctí a kodexem cti. Tato skupina se v raném novověku stávala pro společnost stále důležitější a členství v ní ještě žádanější, přičemž na vrcholu měřítká měšťanské cti stáli městští radní“.¹³¹ Městská rada byla většinou označována jako počestná – např. v potvrzení šmejdířských artikulí od Ferdinanda II. z roku 1627 spíše jako „*poctiví měšťané*“ a „*poctiví konšelé*“.¹³² Židům byla čest naopak většinou odpírána, což se neskryvaně odráželo i v tehdejší dobovém diskursu. V Diadochu Bartoloměje Paprockého z roku 1602 jdou Židé v průvodu přivítat českého krále až jako úplně poslední ze všech se slovy: „*Židé a ti s nimi, kteříž nápodobně partitami lid derou, a na lichvu tak jako oni berou.*“¹³³ Partitou je zde myšlena obchodní transakce, kde dlužník od věřitele nepřijímá peníze, ale movité věci za nepřiměřeně vysokou cenu.¹³⁴ Podle Le Goffa v sobě lichva navíc nese hned dva hříchy: chamtivost a lenost.¹³⁵

3.1 Čest a trh

Jak jsem se snažil naznačit již výše, podmínky na trzích v první polovině 17. století ještě neumožnily kapitalismu jeho plné rozvinutí. Slovu trh tedy rozumíme spíše jako nepřeberné množství navzájem konkurujících si trhů v jednotlivých městech a vesnicích, které byly spojeny sítí mezilidských vztahů a zejména osobou kupce, jenž nakupoval, prodával a vyměňoval zboží, které posléze nabízel či sháněl na trhu jiném. V případě staroměstských kupců jakožto cechovních mistrů bylo samozřejmě nejvýnosnější ono spojení velkoobchodní činnosti na evropských trzích s cechovními privilegii k maloobchodnímu prodeji v Praze. Podle historika Craiga Muldrewa lidé v raném novověku nechápali trh „jazykem svého vlastního zájmu, ale spíše jazykem úvěrových vztahů, důvěry, závazku a smluv“. Adam Smith ve svém *Pojednání*

---

¹³⁰ AHMP, Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva, sign. Obchodníci 23.

¹³¹ POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants*, s. 190-191.

¹³² AHMP, Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva, sign. Obchodníci 22.

¹³³ PAPROCKÝ z HLOHOL, Bartoloměj, *Diadochos*: O stavu městském, s. 28.

¹³⁴ URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 71.

¹³⁵ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*, s. 90-93.

o podstatě a původu bohatství národů tvrdí, že „pro většinu lidí je dělba práce, jež pramení ze svobodnějšího obchodu, prospěšná ... a že výrobní kapacity společnosti s velkou mírou ekonomické specializace zaměřené na vytváření zisku na trhu mohou časem přinášet užitek všem tím, že se zvýší celkové množství vyrobeného zboží, což, přestože jen velmi nerovným způsobem, ve výsledku obohatí všechny“.¹³⁶ Naproti tomu Karel Marx tvrdí, že na trhu dochází spíše ke zbožnímu fetišismu a odosobnění lidské práce. Dále prohlašuje, že trhy vybudovala buržoazie, která zpřetrhala všechny feudální svazky, mezi lidmi ponechala jen holé sobectví a svobodu nahradila svobodou obchodu.¹³⁷ Marx tím naráží na nové možnosti organizace, jež byly v 17. a 18. století samozřejmě ještě nemyslitelné. Karl Polanyi později tento přechod od tradiční společnosti, kde ještě nevznikala dostatečná nadvýroba statků, což mělo podle Smitha nakonec obohatit celou společnost, k tržní společnosti nazve jako velkou transformaci.¹³⁸ Polanyi tvrdil, že „v tradičních společnostech existoval jen malý přebytek výroby, jelikož trhy byly stále ještě vnořené/vklíněné do společenských zvyklostí.“ Jarmarky a středověké trhy Polanyi nepovažoval „za pravé trhy, poněvadž nákup i prodej nebyl samoregulační, ale jaksi vnořen do společnosti“¹³⁹, což je základní bod jeho konceptu tzv. „embedded economy“.

Muldrew dále upozorňuje, že většina běžných prodejů a nákupů v raném novověku „byla provozována na úvěr či důvěru bez použití právně zavazujících nástrojů“, jako byly např. městské knihy nebo tzv. „šuldprýf“, tedy dobový dlužní úpis, kterým dlužník potvrzoval věřiteli svůj závazek. Těmito mezilidskými dohodami tak vznikala společenská úvěrová síť, jež lidi zavazovala ke vzájemné spolupráci nejen na trhu. V tomto ohledu je důvěra pro obchodníky důležitou součástí jejich společenské cti, která mezi lidmi utvářela pevná pouta úvěrových vztahů.¹⁴⁰ V Praze probíhaly jak týdenní trhy (frejmark), tak výroční trhy (jarmark), kde se kupci scházeli za účelem obchodování či splácení svých dluhů, protože většina obchodních transakcí byla provozována na úvěr. Obchodování v hotovosti bylo typické spíše jen v malých obchodech nebo když byla „dobrá pověst kupujícího slabá či neznámá“. Obchodování na úvěr bylo tehdy důkazem o tom, že byla osoba dlužníka „respektována, protože bylo nutné mít důvěru ostatních, že své dluhy dokáže i splatit.“¹⁴¹

---

¹³⁶ MULDREW, Craig. Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England In: *Social History 18*, s. 164-165.

¹³⁷ MARX, Karel a ENGELS, Bedřich. *Manifest komunistické strany*, s. 33-34.

¹³⁸ POLANYI, Karl. *Velká transformace*, s. 47, 51.

¹³⁹ MULDREW, Craig. Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England In: *Social History 18*, s. 165-167.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 168-169.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 171-178.

Následně si totiž ukážeme, že nesplácení dluhů bylo jistě jednou z nejčastějších příčin soudních pří na Starém Městě pražském a že se touto agendou zabývalo hned několik městských soudů. Přestože se nám ve zkoumaném období nedochovaly žádné desetipanské knihy nálezů (rozsudků), pročež u většiny případů nelze spolehlivě určit výsledek a důsledky soudní pře o kupecké dluhy, ani žádné knihy svědomí (svědectví), tak Muldrew na základě svého studia zmiňuje i případy, kdy se někteří doboví obchodníci zmiňují např. o tom, jak může jednotlivec „ztratit svou pověst v komunitě tím, že nesplácí své dluhy. Tyto komunitní standardy mohly být pro ty, kteří ztratili své dobré jméno, velmi tvrdé. Mnoho dlužníků končilo v chudobě, či dokonce ve vězení pro dlužníky, poněvadž těmto lidem již nebylo možné věřit. Taková důvěra však nebyla důležitá pouze v komunitě, ale měla vliv i na dálkový obchod.“¹⁴² Dálkový obchod byl navíc podle Braudela oblastí volného pohybu „par excellence“, jelikož dálkoví obchodníci operovali na velkou vzdálenost, která je chránila před běžnou kontrolou důvěry v komunitě.¹⁴³ Tito dálkoví obchodníci tak mnohem častěji využívali nástroje, jež byly u soudu vyžadovány jako důkaz o „pravém a spravedlivém dluhu“. Šlo např. o přechod z tzv. „vrubovek“¹⁴⁴ a ústních dohod na zapisování úvěrů do tzv. „šuldprýfů“, směnek, městských a kupeckých knih, což byl sice bezpečnější způsob zapisování dluhů, zároveň byl ale jistě i časově náročnější.¹⁴⁵

---

¹⁴² Tamtéž, s. 178-180.

¹⁴³ BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*, s. 50.

¹⁴⁴ Dřevěné hole, kde se dluhy zaznamenávaly pomocí zářezů (vrubů), jež byly po zaplacení seříznuty.

¹⁴⁵ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 946-947, srov. BUŇATOVÁ, Marie. *Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy*, s. 265-267.

4 Čest v raně novověkém českém trestním právu

Výše jsme si již ukázali, že koncept cti souvisel zejména s právním postavením člověka ve společnosti. Etika a ctnostný život hrály v tomto konceptu spíše až vedlejší roli, přičemž někteří autoři dokonce upozorňují na to, že čest a ctnost není úplně to samé.¹⁴⁶ S ohlédnutím na téma této práce bylo taktéž nutné zmínit, že čest jednotlivce se odvíjela i od příslušnosti k určitému společenskému stavu, a vymezit místo měšťanského stavu ve feudální společnosti. Kupecká čest se s měšťanskou ctí v mnohém překrývala, jelikož obdržení měšťanského práva byl nutný předpoklad k plnohodnotnému členství (mistrovství) v poctivých obchodních či řemeslných ceších. Kupecká čest byla úzce spojená s důvěryhodností, pověstí, rizikem, úvěrem a poctivostí v obchodě. Je to tedy jakýsi sociální kapitál všech obchodníků, který stál na základech rodinných vazeb, členství v obchodních spolcích, sociální důvěry, reciprocity a hodnot jedince. Čest byla spjata s dobrou pověstí a sociálním uznáním, které jedinci propůjčovala příslušnost k sociální skupině lidí se stejným sociálním statutem, právy i povinnostmi. Čest byla v raném novověku nástrojem k udržování společenského řádu společnosti, která se tehdy stále ještě dělila na počestnou a nepočestnou. O dobrou pověst bylo tedy nutné pečovat a bránit ji před všemi útoky, které mohly vyvolat nějaký veřejný skandál, poněvadž se jednalo zároveň o to, aby člověk neztratil svá práva a nebyl vyloučen ze společnosti. Právní historik Karel Malý to shrnul do jedné věty tak, že „čest ve stavovské společnosti člověk ztrácel např. narozením jako nemanželské dítě, výkonem zneuct'ujícího povolání, soudním výrokem, urážkou, pochybností o zachovalosti, nedodržením závazku pod ctí a vírou atd“.¹⁴⁷ Obrana dobré pověsti byla možná buď mimosoudně v podobě vzájemných dohod, anebo soudní cestou v případech, kdy k vzájemné dohodě s protistranou nebylo možné dojít přátelským způsobem.

Tím se dostáváme k problematice cti v kontextu trestního práva, protože čest a poctivost člověka byla spojená zejména s jeho právním postavením, tedy jeho sounáležitostí či vyloučením ze společnosti. Obnovení ztracené cti bylo důležité zejména pro řemeslníky, protože cechy jakožto počestné instituce dobrých měšťanů mezi sebou tolerovaly pouze bezúhonné členy. Ne všechny živnosti byly ale organizovány cechovně, takže čest některých živností byla pochybná. Rozdělení živností na poctivé a nepoctivé byl tedy hlavně cechovní fenomén, jež byl spojen s řemeslnickým habitem, tedy manželským původem, ctnostným

---

¹⁴⁶ Viz s. 27.

¹⁴⁷ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 205.

osobním životem a řemeslnickým umem. Společenská izolace totiž velmi snižovala šanci na získání měšťanského práva.¹⁴⁸ Počestná řemesla můžeme sledovat např. na městských slavnostech, kdy se cechy seřadily do průvodu podle své prestiže a společenského postavení, což je zachyceno třeba v Soběslavských právech či v Diadochu Bartoloměje Paprockého. V Soběslavských právech, sepsaných kolem poloviny 15. století, jdou kupci (kramáři) v průvodu až jako poslední ze všech řemesel¹⁴⁹, což může být podle některých autorů spíše důsledek doby husitské, kdy důležitost dálkového obchodu v Praze velmi zeslábla. V Diadochu z roku 1602, v němž je zachycen průvod z dob Karla IV., jdou kupci jako desátí ze sedmnácti uvedených řemesel¹⁵⁰, takže je jasné, že pořadí v „žebříčku cechovní prestiže“ se v průběhu času proměňovalo. Nečestná řemesla, jak jsem se zmiňoval již výše, Le Goff rozdělil podle obecně přijímaných antropologických faktorů, jež narušují lidskou čest, tedy řemesla související se špínou, krví a penězi.¹⁵¹

Zikmund Winter ve své práci zmiňuje i tzv. služebné živnosti, jež v sobě nesou znak závislosti, a tudíž je lze nahlížet i jako živnosti nepočestné.¹⁵² Jednalo se zejména o řemesla související s nečistou prací jako mlynáři, ovčáci, koželuhové, pláteníci, hrnčíři, lazebníci a holiči. Podle van Dülmena jsou příčiny nepočestnosti u lazebníků nejednoznačné, jelikož i přesto, že obstarávali léčebné úkony, neměli žádné vzdělání.¹⁵³ Podle Wintera lazebníci a jejich cechy v 17. století již opravdu zažívaly postupný úpadek, kdežto barbíři/bradýři v 17. a 18. století naopak získávali na cti, protože z některých mistrů se mimo holiče stávali i chirurgové, kteří již museli skládat univerzitní zkoušky. Těmto příslušníkům služebných živností bylo ještě na začátku 17. století zakázáno se scházet s katy a rasy.¹⁵⁴ Dalšími nepočestnými řemesly byli muzikanti, kejklíři, mastičkáři, hráči kapesních her, brusíči nožů a prostitutky. Dále šlo o práci související se smrtí jako hrobníci, pohodní, katové a rasové. Přestože mnohým těmto bezectným lidem byla odpírána měšťanská práva, nebyli považováni

---

¹⁴⁸ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 15-16, 23-25.

¹⁴⁹ DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*, s. 15-16, srov. WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 633-636.

¹⁵⁰ PAPROCKÝ z HLOHOL, Bartoloměj, *Diadochos: O stavu městském*, s. 24-28.

¹⁵¹ Viz s. 20.

¹⁵² WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*, s. 672-717.

¹⁵³ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 38.

¹⁵⁴ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*, s. 678.

za zcela bezprávné¹⁵⁵. Bezectní lidé byli i nadále odpovědní za své činy, avšak jiného člověka za provinění žalovat nesměli.¹⁵⁶

Delikt urážky na cti se v raně novověkém zemském právu vztahoval zejména k tzv. nářku chlapstvem, nářku cti, zhaněním či láním o dluhy. Nejzávažnější ze všech byl podle Jany Janišové nářek chlapstvem. Výraz „chlap“ byl dříve chápán jako označení neurozeného a prostého člověka, a proto bylo užití takového výrazu vůči šlechticům považováno za urážku a neúctu, proti které se bylo možné soudně bránit. Tímto výrokem bylo totiž zpochybněno sociální postavení a urozený původ člověka. Pokud se takové nařčení šlechtice prokázalo jako neoprávněné, tak byla protistrana označena za lháře a bylo možné požadovat i zaplacení soudních výloh. Naopak pokud se pomluvenému šlechtici nařčení chlapstvem vyvrátit nepodařilo, hrozilo zpochybnění jeho cti i urozeného stavu.¹⁵⁷ V některých případech docházelo i k urážce celého šlechtického rodu. V takovém případě bránil šlechtic čest všech svých rodových členů. Takové jednání můžeme sledovat v případě hanobení erbu, kterého se dopustil výše zmíněný polský a český historik, heraldik a genealog Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, jenž bez ostychu zkarikoval erb Matyáše z Jelitova, když na jeho erb namaloval „tři jelita a na koncích jehly“.¹⁵⁸

Na rozdíl od „nářku chlapstvem“ se další delikty proti cti vyskytují taktéž v kodifikaci městského práva, v zákoníku *Práva městská království českého* od Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579. Z uvedených deliktů, za které hrozila ztráta cti, se nejvíce zdůrazňuje pomlouvání, urážení a narušování pověsti ostatních lidí ve městě, což Koldín definuje jako ublížení skutkem i řečí na něčí pověsti a dobrém jménu a zároveň jako „zlehčení a vyprázdnění cti a dobré pověsti člověka dobře zachovalého“. Svou čest riskoval i ten, kdo pomlouval nebo se vysmíval smrti rodičů jiného člověka. V takových případech se tedy jedná o tzv. nářek o cti, což je jakési „škodlivé vražení a jako nějaké pesské a jedovaté uštknutí k ublížení a zlehčení jména neb cizí dobré pověsti.“ Koldín ve svém zákoníku vypočítává případy, jež se týkají nářku cti, následujícím způsobem: „1. kdo by komu zrádce dával; 2. naříkal ho, že cti nebo povinnosti nemá; 3. že by něco zlého proti poctivosti své učinil, 4. nebo že by něco aukladně a podvodně zlého učinil; 5. že by nevyvedený psanec byl; 6. z kurvy syny; 7. falešníky; 8. pancharty dával;

---

¹⁵⁵ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 26-27.

¹⁵⁶ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 28.

¹⁵⁷ JANIŠOVÁ, Jana. Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 74-75.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 100.

9. ženské pohlaví kurvy; 10. zjevné zloděje a toho čeho potom nedovedl, nápravu bude povinen učiniti a nařčeného odprostiti. Forma nápravy tato jest, že jsem řečí svou nespravedlivě ublížil, prosím tebe pro Bůh, aby mi to odpustil, neb jsem křivdu učinil a na tebe jsem lhal.“¹⁵⁹ V tomto výčtu důvodů o nárek cti je naznačeno, že nejvíce se v raném novověku vedly spory o hanlivé urážky, jež měly za cíl někoho poškodit na cti a jeho dobrém jménu. Nespravedlivé nařčení muselo být tedy veřejně odvoláno, což mělo všechny ujistit, že tato urážka neměla být nikdy vyřčena.

Za urážku na cti bylo tedy možné podat na původce pomluvy žalobu na radnici. Na podanou žalobu ve sporu o čest bylo podle Koldína nutné odpovědět do dvou týdnů¹⁶⁰, a pokud se druhá strana k soudu nedostavila, tak došlo ke kontumaci celé soudní pře a žalující byl automaticky opatřen zpět na své cti¹⁶¹. Podle městských práv hrozila prohra soudní pře až po třetím nedostavením se k soudu¹⁶². Stejně tak zbytečné zaneprazdňování městské rady „ocení“ konšelé vězením¹⁶³. Pokud by někdo na jiného podal žalobu, a nakonec si to rozmyslel, např. proto, že si celou situaci příliš nepamatuje, měl jít za křivé nařčení do vězení a výše trestu má být rozhodnuta podle toho, jak velký skandál svou žalobou vyvolal. Obžalovaný v takovém případě nebyl povinen žalobce odprostit o odpuštění.¹⁶⁴ Většina soudních sporů o čest se podle Zikmunda Wintera týkala urážek pronesených v opilosti, což bývala u soudu ale spíše polehčující okolnost.¹⁶⁵ Nápravu cti, tedy veřejné přiznání a odvolání své urážky, a odprošení o odpuštění však mohli provést pouze čestní a důvěryhodní lidé, kdežto lehkomyšní lidé mají být z města vyhnáni a nápravu cti měla v takovém případě zjednat sama městská rada.¹⁶⁶

Když soud o čest došel k závěru, měly obě strany uzavřít „přátelskou“ (smírčí) smlouvu, čímž se myslí to, že smlouva jednou uzavřená se již nesměla znovu projednávat. Ti, kdo by takové smlouvy nebo radní nálezy zlehčovali, měli být jakožto „*utrhač a lidský hánce*“, který „*ze cti a dobré pověsti loupiti chtěje*“, vyhnáni z města.¹⁶⁷ Po vynesení rozsudku byl tedy obviněný povinen veřejně uznat, že jeho urážka na něčí cti byla křivá a lživá, a požádat

---

¹⁵⁹ KOLDÍN, čl. Q. XII – Q. XVII.

¹⁶⁰ KOLDÍN, čl. Q. XXV.

¹⁶¹ Tamtéž, čl. Q. XXIX.

¹⁶² Tamtéž, čl. A. XLV

¹⁶³ KOLDÍN, čl. Q. XXVI.

¹⁶⁴ Tamtéž, čl. Q. XXII.

¹⁶⁵ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku II*, s. 817, srov. DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 192.

¹⁶⁶ KOLDÍN, čl. Q. XXVIII.

¹⁶⁷ Tamtéž, čl. Q. XIX, Q. XX.

nařčeného o odpuštění, načež byl takový nactiutřhač uvězněn na dva týdny do šatlavy.¹⁶⁸ Koldín však pamatuje i na to, že pokud by vzal někdo spravedlnost do svých rukou a obžalovaného by napadl ještě před vynesemím rozsudku, tak by obžalovaný nápravou cti ani vězením povinen nebyl. V případě, že by se žaloba o náрек cti nepotvrdila, má být uvězněn naopak žalobce pro lživé nařčení a obžalovaný bude opatřen zpět na své cti.¹⁶⁹ Proti rozsudku se bylo možné odvolat k nejvyšší soudní instanci, tedy k apelačnímu soudu, mělo být dbáno na presumpci nevinny a nikdo neměl být zadržován ani vězněn. Pokud obžalovaná strana zemřela před vynesemím soudního rozsudku, byl žalobce automaticky napraven na cti. Po vynesemí rozsudku byla tedy strana, jež soudní spor o čest prohrála, nucena k nápravě cti druhé strany a stížena tzv. nepoctivým zatykačem, po kterém odsouzený pro nactiutřhačství již nemohl svědčit v jiných soudních sporech.¹⁷⁰

Sporům o čest se však šlo vyhnout hned několika způsoby. Pokud byl někdo obviněn z nactiutřhání a prokázal, že není původním autorem urážky, mohl u soudu jmenovat tzv. soukupa (skutečného původce urážky)¹⁷¹ a byla-li vina soukupa prokázána, obviněný byl zproštěn obžaloby. V případě, že by byl soukup panského či rytířského stavu, je nutné jej obeslat řezanou cedulí, na kterou je nutné odpovědět do dvou týdnů, a pokud by se soukup k urážce přiznal, bude jej soudit soud pro šlechtice. Pokud by se nepřiznal, tak vznikne další pře o soukupství, kterou pokud původní obžalovaná strana vyhraje, tak je zproštěna obžaloby, načež se žalobce začne soudit s usvědčeným soukupem.¹⁷² Další způsob, jak zastavit soud o čest, Koldín ve své práci popisuje poměrně podrobně, takže je možné se spolu se Zikmundem Winterem domnívat, že takto končila spolu s urážkami z opilosti většina sporů. Jde totiž o delikt tzv. zhanění, kdy je zlehčení něčího jména proneseno šikovně a ze šprýmu bez úmyslu někoho zahanbit, přičemž za zhanění hrozil trest týdenního pobytu ve vězení.¹⁷³ Vzájemné zhanění bylo naopak považováno za beztrestné.¹⁷⁴ Řekne-li však někdo, že se mu takové šprýmování nelíbí a druhá strana by přece nepřestala, může být takové zhanění překvalifikováno na nactiutřhání, za což hrozí výše zmíněný čtrnáctidenní pobyt v šatlavě. V případě prokázání úmyslného zhanění zaplatí obžalovaný pokutu deset kop grošů českých, soudní náklady za celé soudní

---

¹⁶⁸ Tamtéž, čl. Q. XVIII.

¹⁶⁹ Tamtéž, čl. Q. XXX.

¹⁷⁰ Tamtéž, čl. Q. XXXII - Q. XXXVI.

¹⁷¹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku II*, s. 821.

¹⁷² KOLDÍN, čl. Q. XXIII – Q. XXIII.

¹⁷³ SIGLOVÁ, Tereza. Role cti ve sporech poddaných na příkladu pardubického panství v 16. a 17. století In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 195.

¹⁷⁴ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 224.

řízení a bude uvězněn na týden do vězení. Pokud by však neměl peníze a nezaplatil finanční pokuty, bude mu pobyt ve vězení prodloužen na tři měsíce.¹⁷⁵ Koldín se ve svém zákoníku zmiňuje ještě o tzv. zrádných cedulích, jejichž prostřednictvím někdo pomluvil jiného veřejně a přede všemi, což způsobilo takový skandál, že byl viník označen za zrádce a potrestán ročním vězením či rozčtvrcením.¹⁷⁶

Zajímavá je taktéž Koldínova zmínka o potupě mezi dvěma měšťany, kdy k tomu, aby byl jeden z nich poškozen na cti, stačilo pouze dnes již neškodně znějící prohlášení, že je jeden lepší než druhý, aniž by to autor takového výroku následně veřejně prokázal. Koldín přímo píše: „*Měštěnin řekne-li ku potupě měštěninu druhému, že lepší jest nežli on (jsouce sobě měšťané ve všem rovni, krom od vrchnosti svých k úřadnému povolání) a toho by neprovedl, pokutou za zhanění povinen bude.*“¹⁷⁷ Zde můžeme vidět přímo onen útok na měšťanský způsob života, jenž spočívá v úctě k městu a měšťanskému právu jednotlivých měšťanů, kteří si byli právně všichni rovni. Jistou úctou nad rámec svého stavu si však zasluhovali měšťané zastávající nějaký úřad. Měšťané tak obranu své cti chápali zejména jakožto obranu svého společenského stavu, který jim propůjčoval jejich právní i společenské postavení v komunitě. Zde můžeme potvrdit van Dülmenovo tvrzení, že soupeření o čest se odehrávalo pouze mezi sobě rovnými.¹⁷⁸

Neposledním způsobem, jak mohl člověk ztratit svou čest, bylo tzv. lání o dluhy, při kterém byl dlužník haněn pro nesplácení dluhu. Šlo tedy o vymáhání dluhu povoleným napadením cti dlužníka, přičemž se na veřejných místech zdůrazňovalo „opomenutí nad svými závazky a svou ctí“. Takové povolené napadení cti mohlo být provedeno pouze se slovy „lhář o peníze“ či „že nešlechetně a zrádně nad ním učinil o peníze“. Jana Janišová ve své studii uvádí i případ, kdy věřitel ve svém lacím listu uvádí „aby jemu o peníze ani o nic jiného věreno nebylo“.¹⁷⁹ Pro nesplácení dluhů mohla být tedy ohrožena čest dlužníka i jeho „rukojmího“ (ručitele).

Svoji čest mohl dlužník ztratit i za delikt falše ve věci podvodu a oklamání věřitele. Šlo třeba o případy pojištění půjčky nemovitým majetkem, který by již byl zatížen jinými dluhy.

---

¹⁷⁵ KOLDÍN, čl. R. I – R. V.

¹⁷⁶ Tamtéž, čl. R. X – R. XII, srov. MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 33.

¹⁷⁷ Tamtéž, čl. R. VII.

¹⁷⁸ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 191, srov. DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 10.

¹⁷⁹ JANIŠOVÁ, Jana. Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 105-106, srov. MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 211.

Koldín v městském zákoníku píše, že v tomto případě bude viník stíhán pokutou za podvod (faleš), přičemž „*podvodník statek a čest propadnouti má.*“¹⁸⁰ Za podvod bylo považováno i marnotratné zadlužování, jež by přesahovalo majetek dlužníka. Takový podvodný úpadek mohl panovník potrestat i smrtí. Za falšování dlužních úpisů, dobově nazývaného jako „šuldprýf“, hrozila podvodníkovi konfiskace majetku a smrt upálením. Předlžování nemovitostí, kterými lidé pojišťovali své dluhy, bylo tedy považováno za podvod, po kterém dlužníkovi hrozila ztráta majetku i cti, kdežto neschopnost splácet své dluhy za podvod považována již nebyla. Jak si ukážeme, za pouhou insolventnost byl dlužník zadržen ve vězení pro dlužníky, kde byl držen až do té doby, dokud svůj závazek nesplatil nebo se nějakým způsobem nedomluvil se svým věřitelem.¹⁸¹

Nakonec ještě dodejme, že jednou z nejzávažnějších situací v raném novověku byla v mezilidském jednání i přísaha „na čest a víru“, a to zejména v případech dostavení se k soudnímu jednání či nastoupení do vězení.¹⁸² Koldín tento závazek v městských právech zachycuje následovně: „*Od práva kdožbykoli na závazek cti a víry vzat byl, aneb že by druhému rukou dáním pode ctí a věrou se zavázal, ten každý vedle závazku svého se zachovej. Kdož by se pak tak nezachoval, a nad svou ctí a věrou se zapomněl, za zlopověstného zůstane, a za dobře zachovalého člověka jmin a držán ani počten nebude. Leč by že toho učiniti nemohl právní příčinu ukázal.*“¹⁸³ Nedodržení takového závazku pod ctí a věrou (závazek na duši) se, jak vidno, trestalo ztrátou cti.¹⁸⁴

4.1 Spory o dluhy na Starém Městě pražském

Základním úkolem městského soudnictví bylo hlavně zajištění klidného soužití obyvatelstva. Po spojení Starého a Nového Města pražského v letech 1518-1528 padla na staroměstskou radu povinnost řídit všechny soudy a trestní rozepře, což vedlo k jejímu zahlcení. Proto ještě v roce 1518 vznikl nový desetipanský úřad, který zanikl až císařským patentem v roce 1783, kdy došlo ke sjednocení soudnictví, čímž byly zrušeny všechny ostatní soudní orgány, jež byly podřízeny městské radě. Desetipanský úřad původně sídlil na Staroměstské

---

¹⁸⁰ KOLDÍN, čl. G. XXI-XXIII, srov. MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 138.

¹⁸¹ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 138-144.

¹⁸² JANIŠOVÁ, Jana. Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 70-71.

¹⁸³ KOLDÍN, čl. J. XLI.

¹⁸⁴ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 157, 209.

radnici, po roce 1520 se přestěhoval do Novoměstské radnice, ale po zrušení spojení pražských měst (což byl hlavní důvod, proč byl tento úřad vůbec založen) v roce 1528 se přestěhoval zpět na Staroměstskou radnici, kde zůstal až do svého zániku v roce 1783. Desetipanský úřad byl tedy nižší pomocný městský úřad, který byl radě podřízen.¹⁸⁵ Jeho agendu vykonávalo deset měšťanů, kterým se dobově říkalo „desetipáni“, „desetisoudci“ či „menší soudcové“, a proto se desetipanský úřad nazýval i „úřadem deseti soudců“ či „rada menší“ (consilium minus). Jak název menší rada napovídá, radili se tito úředníci v hierarchii hned za městskou radu (konšely) a byli nadřizeni rychtáři, přičemž rychtář soudil malé dlužní spory mezi měšťany. Od poloviny 17. století bylo dále rozhodnuto, že rychtář soudí pouze spory do 10 kop grošů míšeňských (cca 11 zlatých), jež se týkaly pouze běžných obyvatel bez měšťanského práva.¹⁸⁶

V desetipanských knihách 17. a 18. století je sporů o částky pod 10 kop grošů jen velmi málo, což je ale podle Jindřicha Šebánka¹⁸⁷ zvláštní, protože desetipáni měli soudit všechny spory, které byly rychtáři odebrány, tedy i ty pod 10 kop grošů. Podle něj to ale může souviset se znehodnocením peněz, a proto se měšťané o tyto částky podle něj vyrovnávali spíše mimosoudně. Mnoho sporů po Bílé hoře tak probíhalo i pro poměrně vysoké sumy – a to zejména z doby znehodnocení ceny peněz (kalada), kdy se vedl spor např. o 17 tisíc kop grošů míšeňských. Pravidla pro určení maximálních sum, jež byla v kompetenci jednotlivých soudů, jsou tedy velmi nepřesná, což může být i důsledek toho, že městská rada mohla z vlastní vůle zasáhnout i do případů nižších instancí, tedy desetipánů či rychtáře.¹⁸⁸ Před desetipány se soudily jen „vlastní spory o dluhy a škody útratné“ (soudní taxy za úřední výkony, jež byly zároveň platem jednotlivých úředníků) – jiné spory o dluhy však nikoliv. Např. spory týkající se sedláni (lichvy), zástavního práva, pře o nářek svědomí z falše (křivé svědectví) a nářek o cti – to vše spadalo do kompetence městské rady.¹⁸⁹ Nyní se však soustředíme na ony spory o dluhy

---

¹⁸⁵ Dalšími specializovanými úřady byl např. šestipanský úřad pro správu obecního jmění, dohled nad stavbami a pronájem nemovitostí nebo osmipanský úřad pro agendu ve věcech vaření piva.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích*, s. 215.

¹⁸⁶ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 767-773, 793.

¹⁸⁷ Tento český historik a archivář bude v této části hrát nezastupitelnou roli díky své erudici v oblasti raně novověkého městského práva. Jeho znalost nižších městských soudů v 16. - 18. století – jako byl např. úřad šestipanský či osmipanský, kterou mohl následně uplatnit i na úřad desetipanský v případech, kdy se nám desetipanské knihy již nedochovaly, je dle mého dodnes nepřekonaná. Svou roli v tom možná hraje i fakt, že se tímto tématem autor zabýval ještě před požárem Staroměstské radnice v roce 1945, takže některé jím analyzované archiválie jsou dnešním badatelům již bohužel nedostupné.

¹⁸⁸ Co se týče debaty o výši sporné sumy v desetipanském úřadě, podává autor vyčerpávající výčet případů v pozn. 27. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 774.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 773-778.

mezi jednotlivými aktéry, o kterých rozhodoval právě desetipanský úřad. O lichvě a sporech o nárek cti, jež se projednávaly před staroměstskou radou a zapisovaly do radních manuálů, se ještě krátce zmíním v další kapitole.

Jako hlavní důkazní materiál k žalobě u desetipanského soudu byly již podle Koldína zejména řezané cedule, dlužní listy (šuldprýf), zápisy v městských knihách a běžné obchodnické účetní knihy (kupecká registra). Kupecké knihy uznával staroměstský soud za důkazní materiál již od druhé poloviny 16. století.¹⁹⁰ Řezaná cedule byla listina, na které byl obvykle dvakrát zapsán stejný text, po jehož sepsání byl rozdělen na dvě části tak, aby jedna do druhé zapadala, což mělo zaručovat pravost listiny. Obě strany poté dostaly polovinu cedule. Nejrozšířenějším způsobem, jak si obchodníci pojišťovali své dluhy, byl dlužní úpis (šuldprýf), ve kterém se dlužník zavazuje splatit svůj dluh v určitých termínech, což je nakonec stvrzeno podpisy dlužníka, věřitele a jejich svědků. Nejjistějším pojištěním byl zápis v městských knihách, jako byly např. knihy obligací, které byly „pečlivě uschovány v zamčených truhlách a podle dobových možností maximálně zabezpečeny“. Městské knihy tak zaručovaly platnost dluhů i v případě ztráty či zničení dlužních úpisů. Obchodníci si však vedli své soukromé účetnictví i ve svých vlastnoručně psaných kupeckých knihách. Poslední dochovaná pražská kupecká kniha Jana Nettera z Glauchova byla však zničena při požáru Staroměstské radnice v poslední den druhé světové války. Obchodníci jako pojištění dluhu někdy ještě používali směnky (tzv. vexl).¹⁹¹

U desetisoudců se soudilo hlavně o nezaplacení dodaného zboží mezi obchodníky plynoucího „z nesplněných smluv, při nichž jedna strana zavazuje druhou již tím, že plní svůj závazek“ dodáním zboží. Dále se u desetipánů soudí o „mutuum (zápůjčky), commodatum (odevzdání věci movité v bezplatné užívání), depositum (uschování) a pignus (zástavní smlouva)“. Kompetence desetisoudců ve věcech nesporných zahrnovaly „zapisování smluv o dluhy, kvitancí (písemné potvrzení o splacení dluhu od věřitele pro dlužníka), přiznání k dluhům a do poloviny 17. století také zapisování zvodů na domy“¹⁹², o kterých se zmíním níže. Před desetisoudci se však neměly soudit dlužní spory o smlouvy nájemní, tedy o činži, které náležely šestisoudcům, což byl jiný pomocný městský úřad. To nám však nebrání v desetipanských manuálech najít i spory o činži. Dohledal jsem např. spor Filipa Hada

---

¹⁹⁰ BUŇATOVÁ, Marie. *Úvěr a finance v obchodní praxi. Evropa – české země – Praha: směry a perspektivy výzkumu*, s. 812, srov. KOLDÍN, čl. G. VIII.

¹⁹¹ BUŇATOVÁ, Marie. *Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy*, s. 249-257, 26.

¹⁹² ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 778-782.

z Proseči, jenž u desetipánů 7. listopadu 1624 tvrdí, že má u staroměstského kupce Antonína Trentýna „*pravý a spravedlivý*“ dluh za sklep krámu 90 kop grošů míšeňských za činži a žádá, aby ho „*k zaplacení takového dluhu přidržeti ráčili*“. Hned na to dokládá smlouvu, jež byla následně přečtena. Filip Had z Proseči dále ohlašuje, že mu „*takový nájem vypovídá tak aby se on při budoucím sv. Jiří jinde opatřil*.“¹⁹³ Tento spor v desetipanském manuálu dále již nepokračuje, a proto je tedy pravděpodobné, že jeho pokračování bylo předáno k projednání šestipanskému úřadu.

Desetipanský úřad zastávalo vždy deset měšťanů, kteří bývali voleni po ustanovení nové městské rady, byli tedy vybíráni novými konšely. Pokud někdo z desetisoudců zemřel nebo byl povolán k jinému úřadu, byl na jeho místo zvolen jiný měšťan. Nově zvolení desetisoudci v 17. století poté přísahali „*bohu, panně Marii, všem svatým, českému králi, purkmistrovi, radě a vši obci*.“¹⁹⁴ Mezi nově zvolenými soudci tak lze v desetipanských manuálech sledovat i jednotlivé staroměstské cechovní kupce, kteří tento úřad následně vykonávali. Dne 22. února 1627 byl např. zvolen jakožto osmý desetisoudce Michal Trentýn¹⁹⁵, bratr výše zmíněného Antonína Trentýna (Trentini) z Treuenfeldu, jenž byl desetisoudcem od roku 1629¹⁹⁶, oba původem z italského Tridentu.¹⁹⁷ V roce 1628 byl devátým desetisoudcem zvolen kupec Jan Decher.¹⁹⁸ První desetisoudce byl nazýván „*starším*“ a od poloviny 17. století i jako „*direktor*“ nebo „*principál*“. Desetipanský úřad měl dále ještě svého soudního písaře¹⁹⁹ (notář/syndikus) a soudního sluhu (servus), kteří byli voleni spolu s novými desetisoudci.

Desetisoudce musel podle Šebánka zaskakovat za nepřítomného písaře, uzavírat písemné žaloby a odpovědi, přijímat svědomí (výslechy svědků) a přísahy. První desetisoudce se měl pokusit obě strany sporu nejdříve usmířit mimosoudně, čemuž se dobové říkalo „*učtení*“ dluhu. Desetisoudci se podle autora účastnili i inventarizace majetku dlužníků, podávali písemné zprávy na vyzvání rady a apelací (odvolání). Soudci vynášeli rozsudky a nařízení, po

---

¹⁹³ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1391, fol. 21r.

¹⁹⁴ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 785-786.

¹⁹⁵ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1391, fol. 91r, srov. DVOŘÁK, Miloš. Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620-1707 In: *Pražský sborník historický* 39, s. 77.

¹⁹⁶ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 928.

¹⁹⁷ V desetipanském manuálu z let 1649-1650 jsou však zachyceni i nově zvolení úředníci do jiných městských úřadů, a tak se dozvídáme, že např. staroměstský kupec Jiří Morarius byl zvolen staroměstským radním a jiný cechovní kupec Jan Bernard z Pleysteinu zase obecním starším. AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1394, fol. 146r-149v.

¹⁹⁸ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1392, fol. 61r.

¹⁹⁹ Jako hlavní písař v desetipanských manuálech z let 1623-1630 byl uveden Jakub Dobřenský z Nigropontu, manuály z let 1646-1661 napsal zase Jindřich Řečický.

zavedení písemného procesu v roce 1644 pak prováděli i tzv. inrotulaci, při které se na konci soudní pře přednesly všechny spisy, a tím se všechny žaloby a odpovědi ve sporu uzavřely. Úkolem písaře při inrotulaci bylo přečíst všechny žaloby a odpovědi obou stran, na jejichž základě byl vynesena rozsudek. Po jeho vynesení napsal písař stranám na jejich žádost výpis rozsudku či celého jednání, čímž bylo možné se dále odvolat k vyšší instanci.²⁰⁰

V zákoníku *Práva městská království českého* od Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579 se můžeme dočíst, že u desetipánů se jako u všech ostatních městských úřadů mluvilo v 16. století bez výjimky pouze česky. A to i přes to, že „podstatná část desetipanské agendy se týkala při německých a vlašských kupců“. Každý, kdo se chtěl soudit a neuměl mluvit česky, si musel zjednat řečníka (prokurátora/plnomocníka), který u soudu mluvil za něj²⁰¹, přičemž řečník „*má býti muž dobrý, a na své cti dobře zachovalý, tak aby upřímně lidi v jejich spravedlnostech zastával, a ne aby je prodával.*“²⁰² To se však změnilo po Bílé hoře a od té doby bylo možné před soudem vypovídat česky i německy. Z této praxe se nicméně vymyká zápis v desetipanském manuálu z 18. července 1647, kdy Antonín Trentýn „*šetrně právo žádal, p[oněva]dž práv povědom není, a p. Procurato jeho německýho jazyku povědom není, a on pro chudobu jiného zjednati nemůže, aby žaloby jemu odeslané od práva s pátkem přijaté byli, a při p. prokurátorech nařízeno bylo, aby v českým jazyku proti němu skládané byli. Povoleno a přijato.*“²⁰³ Na to mu však 29. července 1647 desetisoudci po bedlivém uvážení odpoví, že „*poněvadž p. Antonín Trentýn v českém jazyku dobře povědom jest, do země za Čecha přijat jest spravedlivě v české řeči obžalován býti má. Však i v německém jazyku ku právu se přijímá, a u práva zůstávati bude, dotud, dokud rada obnovena, a v německým jazyku zběhlejším lidma obsažena nebude.*“²⁰⁴ Z výše uvedeného tedy vyplývá, že desetisoudci již museli přijmout i žaloby a jiné právní spisy psané v němčině, před desetisoudci se však ještě v roce 1647 jednalo pouze česky. Desetisoudci v tomto svém uvážení jistě přihlédli i k tomu, že Antonín Trentýn obdržel měšťanské právo na Starém Městě již v roce 1623, tedy před čtyřicetiletými lety, a navíc ještě ve dvacátých letech 17. století osobně vykonával úřad desetisoudců. V dochovaných desetipanských manuálech z období 16. - 18. století se tak podle Šebánka objeví první německý zápis až roku 1648. Roku 1659 se desetipanské protokoly (manuály) rozdělují již na české a německé, z nichž se zachoval pouze ten český, který končí rokem 1661, což je poslední

---

²⁰⁰ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 785-791.

²⁰¹ Tamtéž, s. 797.

²⁰² KOLDÍN, čl. B. XXV.

²⁰³ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1393, fol. 71v.

²⁰⁴ Tamtéž, fol. 72v, srov. DVOŘÁK, Miloš. *Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou* (1. část) In: *Pražský sborník historický* 37, s. 92.

dochovaný desetipanský protokol ze 17. století. Další dochovaný manuál je až z roku 1711, který se podle Šebánka na český a německý již nedělí, protože „užívání češtiny v knize již velmi pokleslo“. Úpadek češtiny byl tedy v desetipanských knihách podle Šebánka rychlý, na rozdíl od radních protokolů, které jsou ještě v 80. letech 18. století skoro výhradně české. Desetipáni totiž často jednali s cizinci, a proto došlo k rychlejšímu poněmčení.²⁰⁵

Důležitou událostí, ke které došlo v mnou zkoumaném období v letech 1623-1661, bylo zavedení tzv. písemného procesu. Před desetisoudci se totiž až do roku 1644 vypovídalo pouze ústně z paměti. Čtení žalob a odpovědí bylo u pražského soudu zakázáno, o čemž píše Koldín třeba v článku A. XLV/III „*Původ žaluj v městech pražských austně: v jiných městech kde se k pýru mluví skrze spis.*“ Po zavedení písemného procesu v roce 1644 bylo však nutné žalobu podávat písemně „in duplo“ - jednou pro soud a jednou pro obžalovaného.²⁰⁶ Desetipáni původně soudili hlavně podle městských práv *Brikciho z Licka* z roku 1536, které ve druhé polovině 16. století vystřídal již výše zmíněný Koldínův zákoník. Koldínova městská práva však soudci využívali i po vydání *Obnoveného zřízení zemského* z roku 1627, což lze spatřit v samotných desetipanských manuálech ze 17. století. Největší změnou tak bylo právě nařízení Ferdinanda II. z roku 1641 o zavedení písemného procesu v městské radě – u nižších instancí se tak stalo až v roce 1644, což byl další krok k unifikaci městského práva s právem zemským. Asi největší rozdíl mezi zemským a městským právem vidí Šebánek právě v procesním řádu obou práv. Ve většině českých měst se soudilo „ústně“ podle Koldína, kdy se postupuje mluvením před soudci z paměti, přičemž desetipanský písař zapisoval odpovědi a části ústních svědectví do desetipanského manuálu. Kdežto *Obnovené zřízení zemské* žádá nahrazení tohoto ústního procesu procesem písemným, kdy se před soudem již předkládaly psané žaloby a jiné spisy desetipánům k založení, ze kterých, jak si dále ukážeme, desetipanský písař v zápisech citoval spíše jen nejdůležitější pasáže. Zavedením písemného procesu a užíváním *Obnoveného zřízení zemského* byl tak Koldínův zákoník v 17. a 18. století stále více a více upozadován.²⁰⁷

Vzhledem k tomu, že se z desetipanských knih v letech 1623-1661 nedochovala žádná kniha nálezů (rozsudků), tak je velmi těžké určit, jak byla většina sporů ukončena. U mnoha z nich se mi navíc zdálo, že ani žádný konec nemají, takže došlo asi buď k odvolání se k městské radě či apelačnímu soudu, anebo k nějaké formě mimosoudního urovnání. O vysokém poměru usmíření v městských knihách se zmiňuje např. i Tereza Siglová, která poukazuje na rozšířený

---

²⁰⁵ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 797-800.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 828.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 800-802.

jev „rozdílu mezi počtem zahájených jednání kvůli urážkám na cti a počtem při ukončených rozsudkem. Lidé ... sice velmi ochotně zahajovali soudní řízení, ale už ne tak ochotně dovedli spor až do jeho uzavření rozsudkem.“ Důvody k takovému jednání před soudem autorka spatřuje především v tom, že zahájení soudního jednání je vlastně prvním krokem k urovnání sporu, další překážku vidí v problému stále stoupajících soudních výloh.²⁰⁸

Některé soudní spory byly v desetipanských manuálech naopak velmi dlouhé, takže písař musel jejich průběh zaznamenat i do více knih. Co se týče délky soudního sporu, tak Šebánek skvěle shrnul, že podle Obnoveného zřízení zemského měl obviněný na žalobu odpovědět do 6 týdnů, k čemuž mohlo dojít ještě k jednomu odročení na 3 týdny a druhému na 2 týdny – celkem tedy až 11 týdnů. Na odpověď (excepci) obviněného měl žalobce zareagovat do 6 týdnů (replica). Repliku bylo možné odložit pouze jednou na 3 týdny. Stejná lhůta (6+3 týdny) na odpověď byla předepsána i obviněnému (duplica), načež se mělo řízení ukončit. Pokud však přišel obviněný „s novými důvody, o kterých pod přísahou tvrdil, že je nemohl užítí dříve, následovala ještě odpověď žalobce (triplica) a po ní opět spis obviněného (quaduplica)“ s lhůtou vždy do 3 týdnů. Tento zdoluhavý proces byl podle Šebánka ze strachu ze zeměpanské moci dodržován zhruba do 50. let 17. století, od kdy se městské soudy začaly pomalu vracet ke staré praxi, tedy postupu podle Koldínových městských práv za použití nového písemného procesu. Podle zemských práv měl tedy soudní spor od podání první žaloby trvat nejdéle 1 rok a 10 dní, kdežto podle městských práv 8 měsíců a 5 dní. Do těchto lhůt se však nepočítají všechny dilace (odročení) či následná odvolání se k vyšší soudní instanci. Na konci soudního šetření došlo po roce 1644 ještě k tzv. inrotulaci, kdy se přečetly všechny spisy, načež byl celý proces ukončen, opatřen pečeti, uložen a soudci poté vydali sentenci (rozsudek). Pokud se strany na inrotulaci nedostavily, celý proces se tím opět protáhnul.²⁰⁹

Vzhledem k tomu, že byl desetipanský úřad jen nižším městským soudem podléhající městské radě, tak mohli konšelé kdykoliv vstoupit do desetipanských při vydáním dekretu (rozkaz). Těmito rozkazy bylo zamýšleno urychlení či odklad soudního řízení nebo zastavení exekuce např. z důvodu dlužníkovy důvěryhodnosti. Nařízení se mohla týkat také např. i propuštění z vězení nebo zabránění v jeho nastoupení. Další častý způsob, jak rada zasahovala do desetipanských při, spočíval v apelaci (odvolání). Ten, kdo s rozsudkem desetisoudců nesouhlasil, musel desetipány požádat o předání sporu k vyššímu právu a přitom složit tzv.

---

²⁰⁸ SIGLOVÁ, Tereza. Role cti ve sporech poddaných na příkladu pardubického panství v 16. a 17. století In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 192-193.

²⁰⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 828-832.

důkladní peníze, tedy soudní poplatek za vyřízení. První odvolání od desetipánů šlo tedy na staroměstskou radu, od rady se bylo možné odvolat k apelačnímu soudu.²¹⁰ Od 50. let 17. století bylo možné se od desetisoudců odvolat přímo k apelačnímu soudu. Současně se složením důkladných peněz, jejichž zaplacení zapisoval desetipanský písař do manuálu na okraj knihy, žádal apelant desetisoudce o tzv. Apostolos Reverenciales, tedy jakési schválení odvolání k vyššímu soudu. Desetisoudci následně většinou toto písemné potvrzení o vydání sentence povolili. Mohli jej však i odmítnout, pokud měli podezření, že „apelant svévolně zaneprazdňuje vyšší instanci“ – v takovém případě se jednalo o tzv. Apostolos Refutatorios²¹¹, čímž byla žádost o odvolání zamítnuta.²¹² Pro lepší představu o podobě sporů o dluhy na Starém Městě pražském, jež náležely do agendy desetisoudců, zde mohu uvést např. písařem podrobně zapsaný spor o 300 zlatých rýnských mezi rytířem Adamem Jaroslavem Laubským z Lub a staroměstským kupcem Matyášem Festou, jenž přišel do Prahy podobně jako bratři Trentýnové taktéž z italského Tridentu. Díky tomu, že se nám ze 40. let 17. století dochovaly hned dva desetipanské manuály, jež na sebe navíc v letech 1646-1648 a 1649-1650 navazují, můžeme v nich sledovat jednak zasahování staroměstské rady do desetipanské agendy, jednak ale i délku některých sporů, což nám často bohužel znemožňuje sledovat jejich celý průběh. V tomto případě se spor o dluh táhne neuvěřitelné tři roky, a to od 20. května 1647 do 5. července 1650, a v obou manuálech jej písař zaznamenal celkem do 45 jednotlivých zápisů. Jednotlivé fáze soudního procesu byly, jak si ukážeme níže, časově omezeny lhůtou k vyřízení, v tomto případě ale došlo k několika odročcím, a nakonec i k odvolání.

Spor v desetipanském manuálu tedy začíná zápisem z 20. května 1647 takto: „*Uroz[ený] a sta[tečný] rytíř p. Adam Laubský složil žalobu proti Matthiášovi Festovi o 300 zl. i zneužívání, která přijata a straně do 6 neděl communicována, dodána v krámě samé paní od Michala servusa.*“²¹³ Desetipání poté připustí předvedení svědků, načež jsou zapisována jednotlivá, dnes již nedochovaná svědomí (svědectví). Židovský plnomocník (prokurátor)²¹⁴ Matyáše Festy se

---

²¹⁰ Vznik a činnost apelačního soudu tak prolomil onu starou zásadu, že pouze měšťan může soudit měšťana. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích*, s. 218.

²¹¹ O zamítnutí žádosti o odvolání žádá např. Jeremiáš Braunšmíd ve sporu o 1500 zl. se staroměstským kupcem Matyášem Festou, jenž se před desetisoudci nejdříve přiznal, že předložený šuldprýf a podpis zná, načež mu bylo přikázáno dluh zaplatit. Na poslední straně desetipanského manuálu však žádá o "Apostolos Reverenciales", kdežto Jeremiáš Braunšmíd o "Apostolos Refutatory". AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1394, fol. 162r.

²¹² ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 805-811.

²¹³ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1393, fol. 62r.

²¹⁴ Plnomocníkem byl obvykle přítel jedné ze soudících se stran, který měl oprávnění zastupovat nepřítomné aktéry u soudu. Někteří prokurátoři se takovým sporům však věnovali i profesionálně.

později v pondělí 14. října 1647 omlouvá, že „*nemohouce pro svátky židovské sám přítomen býti u p. Vojtěcha dne nedělního to jest 13 Octobris dilati do dne čtvrtečního žádal 17 Octobris povoleno.*“²¹⁵ Zde si lze všimnout toho, že desetipáni většinou úřadovali v pondělí a ve čtvrtek. Poté následuje přijímání dalších svědomí (svědectví) a odpovědí na spisy, až dojde nakonec 16. ledna 1648 k inrotulaci. „*Stala se inrotulace mezi urozeným a statečným rytířem panem Adamem Jaroslavem Laubským z jedné a p. Matthiášem Festou měšťěním obžalovaným ze strany druhé, a to v přítomnosti p. Vojtěcha Vodičky z prostředku pánů nařízeného Commissaře, a u přítomnosti původní i obžalované strany, kdež činiti jest o 300 zl. rej.*“²¹⁶ V následujícím zápisu z 11. února 1648 nás písař seznamuje s rozsudkem desetisoudců, když píše, že „*Páni desíti soudcové majíce Acti mezi pl[nomocní]kem urozeného a statečného rytíře p. Adama Laubského z Lub Completýrována, u přítomnosti většího počtu pánů takto uvážiti ráčili. Ačkoliv p. Matthiáš Festa vedle vlastního šuldprýfu a zapsání od plka p. Laubského obžalován jest, však takového dluhu povinen není, pokavadžby to nedorozumění k svému místu a konci nepřišlo.*“²¹⁷ Toto je na první pohled velmi podivné rozuzlení celého případu, když desetisoudci řeknou, že staroměstský kupec Matyáš Festa podle předloženého šuldprýfu (dlužního úpisu) sice obžalován je, ale že tento dluh platit nemusí, jelikož by to způsobilo jisté zmatky.

Světlo do případu však vnáší písař hned v následujícím zápisu z 20. února 1648. „*Jsouce Acti mezi plnomocníkem urozeného a statečného rytíře p. Adama Laubského z Lub a p. Matthiášem Festou Completýrována a Inrotulována, u většího počtu pánů jest uvážena, strany dle Instrukce J.[eho] M.[ilosti] C.[ísařské] nově k vejpovědi obesláni jsou, a tak v přítomnosti obouch stran taková vejpověď publikována p. Matthiáš Festa poděkování učinil a za vejpis též i plk. p. Adama Laubského za vejpis žádal, a na rozmyšlenou právní vzal povoleno.*“²¹⁸ Jak se zdá, tak celý soudní proces byl tedy ovlivněn císařským nařízením, což se nakonec projevilo i konečným desetipanským nálezem v inrotulaci z 11. února 1648. Císařským nařízením se obvykle uplatňoval systém osobních protekcí tím, že se nařídilo rychlé vyřízení nebo naopak pozastavení soudního sporu.²¹⁹ Na konci zápisu můžeme dále vidět, jak desetisoudci povolují plnomocníkovi Adama Laubského jeho žádost o tzv. hojemství, což bylo právní povolení k přípravě na vlastní odpověď, kdy jedna ze sporných stran dostala čas na rozmyšlenou. Podle

---

²¹⁵ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1393, fol. 96v.

²¹⁶ Tamtéž, fol. 128v.

²¹⁷ Tamtéž, fol. 140r.

²¹⁸ Tamtéž, fol. 144v.

²¹⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 819.

Koldínova zákoníku ale např. takové nedostavení se k soudu po udělení hojemství může vést i ke ztrátě celé soudní pře.²²⁰

S takovým rozsudkem se však Adam Laubský nehodlal smířit a 5. března předstoupil před desetisoudce znovu. Písař to zachycuje následovně: „*P. Laubský skrz přítele svého psaní ku právu pánů desíti soudců složil, v němž /:ačkoliv mimo naději od práva skrz vejповěd' 20 February létha 1648 padl, však z hodných příčin Appelovati by mohl, ale pro další zaneprázdnění nemíní:/ šetrně žádá, aby nadepsaní p. desíti soudcové z mocnosti úřadu svého při p. Matthiášovi Festovi dostatečně nařídili, aby jemu neprodleně, bez dalších vejmluv a průtahů na témž p. Vilímovi Albrechtovi Krakovským z Kollovrat tíž dluh 300 zlatých, jakž se na to odvolával, postavil, pokudž by se toho učiniti nechtěl, tehdy aby jeho v takovém dluhu přiznalém a na hotově zapůjčeném bez dalšího zaneprázdnění spokojil. Kterýžto spis p. desíti soudcové pro další vyrozumění p. Matthiáši Festovi do dne pondělního 9 Marty co by proti tomu říkati chtěl Communicírovati ráčili, a tak aby J.[eho] M.[ilosti] Pána čím spraviti mohli.“²²¹ Adam Laubský tedy naléhá na desetisoudce, aby mu kupec Matyáš Festa zaplatil onen dluh 300 zlatých, jež byl zapsán na dlužním úpisu, i přes to, že v císařském nařízení bylo rozhodnuto jinak a že se z časových důvodů zatím odvolávat nehodlá.*

V dalším zápisu z 26. března 1648 plnomocník Adama Laubského desetisoudcům přinesl spis, v němž „*nadepsaný p. Adam Laubský za dopomožení dle vynešené od p. soudců vejповědi žádal, pokudž by pak žádost jeho při páních žádného místa míti neměla, že by z nedopomožení p. desíti soudců k soudu komornímu poháněti musel. Kteroužto žádost p. desíti soudců majíce v svém bedlivém pověření na tom sněsti se ráčiti. Poněvadž od práva tohoto pánů desíti soudců žádná vyššíma a nebolížto psaní s pečeti úřadu upečetěné odsílati nenáleží, aby jistá zpráva do místa radního s přiloženým psaním p. Laubského učiněna byla a to in hunc modum. J.že od práva pod pečeti odsílati nemají, aby jemu dopomožení učiniti mohli jim nenáleží, nýbrž to rádi učiniti knihami svými a vejповěd' od nich vynešené ruku držeti a dopomožení učiniti chtějí pokudž p. Laubský v té vejповědi obsažené, že jest se s J.[eho]M.[ilosti]P.[anem]P.[anem] Vilímem z Kollovrat porovnal při právě jistým průvodem provede a prokáže, a tak ne jejich ale p. Laubského vině přičítáno býti má.“²²² Zde vidíme, že se desetisoudci chodili do staroměstské rady v takto složitých případech občas poradit i sami od sebe, takže zasahování staroměstské rady do desetipanských při se dělo i z vůle samotných*

---

²²⁰ KOLDÍN, čl. A. XLIII/VII.

²²¹ AHMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 1393, fol. 151r.

²²² Tamtéž, fol. 161v.

desetisoudců. Co se týče našeho případu, ze zápisu se zdá, že v císařské instrukci, jež nakonec ovlivnila i rozsudek desetisoudců, bylo nařízeno, aby se Adam Laubský nejdříve vyrovnal s jistým Vilímem Albrechtem Krakovským z Kolovrat. Desetisoudci v inrotulaci z 11. února 1648 však přiznali oprávněnost žaloby, jelikož bylo poukázáno na šuldprýf (dlužní úpis) na 300 zlatých od Matyáše Festy, což byl dostačující důkaz o nesplaceném dluhu. Adam Laubský tedy desetipány dále žádá o pomoc a zároveň jim „pohroží“, že pokud mu nebude dopomoženo, tak celou věc předá ke komornímu soudu, na což desetisoudci zareagují tak, že se mu samozřejmě snaží pomoci, ale kvůli císařské instrukci to prostě není v jejich pravomoci.

1. dubna 1648 se desetipanský písař zmiňuje, že zprávu od Adama Laubského odeslali do rady, ale že jim byl spis od pana kancléře vrácen, protože jistý spis v této záležitosti na radnici již mají.²²³ Adam Laubský později 27. května přinese desetisoudcům spis se svědectvím Viléma Albrechta Krakovského z Kolovrat. O den později 28. května, což byl v roce 1648 čtvrtek, tedy úřední den, byl případ podložen pro nedostatek soudců. 27. června byl před desetisoudci publikován spis Adama Laubského se svědomím Viléma Albrechta Krakovského z Kolovrat a Matyáš Festa měl do týdne přinést spis se svou odpovědí, načež 2. července desetisoudci zamítají jeho žádost o hojemství na další 2 týdny a „z milosti práva“ mu povolí přinést svou odpověď do týdne. Matyáš Festa využil celou lhůtu a svou odpověď přináší 9. července, desetisoudci obratem poslali výpis jeho odpovědi Adamovi Laubskému.

K publikování dekretu dojde 14. července a písař jej v manuálu zapsal následovně. „Když na strany zavaláno bylo, k přeslyšení decretu z místa radního na psaní urozeného a statečného rytíře p. Adama Laubského k J.[eho] M.[ilosti] panu panu Ferdinandovi Kollovratovi panu hejtmanu tohoto Starého Města odeslaného, učiněného, přítel nadepsaného Matthiáše Festy ku právu stal, a za publikování téhož psaní decretu na místě svého pana principála žádal. I majíce páni žádost jeho ve svém povážení jemu oznámiti ráčili poněvadž Decretu patrně /: k obeslání porovnáni a opatření stojí:/ aby on sám osobně ku právu k přeslyšení se postavil. Páni desíti soudcové ráčili témuž příteli Matthiáše Festy Eliášovi Rozdialovskému Židu skrz p. Kašpara Rašpa dobrou kapitolu dáti, aby on nemaje plnomocenství v takových případnostech těžkých sám osobně od osoby své nestál. Item ad notam vzíti poručiti ráčili, aby když sám osobně při nejprvnější Sessi státi bude, pro neuctivost a Contumaci práva dobrá kapitola dána byla.“²²⁴ V tomto zápisu se poprvé dozvídáme, že do

---

²²³ Tamtéž, fol. 163v.

²²⁴ Tamtéž, fol. 190v-191r.

případu je zahrnut i jiný pan z Kolovrat, tentokrát Ferdinand, sám hejtman Starého Města pražského, jenž poslal desetisoudcům svoje nařízení k projednávanému případu. Dále poprvé vidíme, že řečníkem staroměstského kupce Matyáše Festy je Žid Eliáš Rozdialovský²²⁵, jenž má oprávnění ho zastupovat u soudu. V tomto zápisu je však plnomocníkovi Matyáše Festy řečeno, aby se obžalovaný kupec Festa k soudu dostavil osobně s odůvodněním, že jde o složitý případ a písař se zmiňuje i o neuctivosti a možnosti prohry soudní pře. O dva dny později se Matyáš Festa k soudu dostaví a dekret a spis Adama Laubského si vyslechne osobně. Poté 23. července 1648 složí u desetisoudců svoji odpověď, a ještě tentýž den je do manuálu napsáno, že „*Uváženy všechny spisy mezi nadepsanýma stranami povznesené 20 February létha 1648 vejpovědi pro a contra podané, z kterýchžto páni desíti soudcové vynajíti, a summu 300 zl. rej. které prv v Conditionální vejpovědi Matthiášovi Festovi cum Conditione /:pokudž by p. Adam Laubský že žádného sporu s J.[eho] M.[ilosti] P.[anem] P.[anem] Vilímem Albrechtem z Kolovrat nemá neprovede a neporokáže:/ přisouzené bylo p. Adamovi Laubskému p[oněva]dž za dosti Clausuli v též vejpovědi obsažené učinil, a testimonium neboližto Attestati od J.[eho] M.[ilosti] P.[ána] o porovnání sporu předložil:/ přisouditi ráčili.*“²²⁶ Desetisoudci zde tedy konstatují, že poněvadž Adam Laubský splnil, co mu bylo v instrukci z 20. února 1648 nařízeno, tedy že se nějakým způsobem vyrovnal s Vilímem Albrechtem z Kolovrat, přiznávají mu konečně onen dluh 300 zlatých rýnských od staroměstského kupce Matyáše Festy. Toto je zároveň poslední zápis v desetipanském manuálu z let 1646-1648 týkající se sporu výše zmíněného rytíře se staroměstským kupcem.

Tímto spor ale nekončí. Jak již víme, tak se nám ze 40. let 17. století dochoval ještě jeden desetipanský manuál z let 1649-1650, jenž na tento manuál z let 1646-1648 přímo navazuje. Hned 18. ledna 1649 se tak můžeme dočíst, že „*Páni desíti soudcové jsouce Acta mezi stranami Completýrována, Inrotulována je sobě přednésti, i bedlivě uvážili a strany k vejpovědi tejden napřed obeslati, i v přítomnosti obojí strany vynésti dali, po kterémžto vynešení přítel urozeného a statečného rytíře p. Adama Jaroslava Laubského poděkování učinil a za vejpis žádal též přítel p. Matthiáše Festy za vejpis, a na rozmyšlení právní vzal a za Apostolos Reverentiales žádal povoleno. Sententiam V: Libro Sententiarum folio 280.*“²²⁷ Je opravdu velmi podivné, že byl tento případ uzavřen až půl roku po posledním stání 23. července

---

²²⁵ Lze poznamenat, že např. Eliáš Rozdialovský a Mikuláš Čechlabský vystupují v desetipanských manuálech často jako plnomocníci, takže bychom je mohli označit i jako profesionální desetipanské prokurátory.

²²⁶ Tamtéž, fol. 197r.

²²⁷ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1394, fol. 3r.

1648, načež, jak vidno, byl tento rozsudek zapsán do desetipanské knihy nálezů, která se nám ale bohužel nedochovala. Ze 17. století jsem v Archivu hlavního města Prahy dohledal pouze desetipanské knihy nálezů ze Starého Města z let 1578-1601, 1603-1613 a 1663-1689. Co se týče našeho případu, tak nejdůležitější v zápisu z 18. ledna 1649 v desetipanském manuálu je právě ona žádost o „Apostolos Reverentiales“, tedy žádost o odvolání k vyšší soudní instanci, v tomto případě ke staroměstské radě.

O týden později 25. ledna 1649 písař poznamenává, že Matyáš Festa zaplatil soudní poplatek, načež mu bylo povoleno se odvolat k radě. Poté následuje několik dalších soudních stání, ke kterým se však Matyáš Festa nedostavil, takže došlo k dalšímu protáhnutí soudní pře a 19. dubna 1649 se v zápisu dočítáme, že „*Nemouhouce pan Matthiáš Festa na vejpovědi mezi stranami přestáti Apostolos Reverentiales, i Gravamina do místa radního časně složil, které ku právu našemu Cum Decreto aby straně do 4 neděl Communicírované byli nařízeno dodáno ode mne písaři pana Laubského.*“²²⁸ Poté, co desetisoudci svolili k odvolání k vyšší soudní instanci, měla odvolávající se strana do 30 dnů k soudu přinést písemně sepsaná gravamina (příčiny k odvolání), načež bylo u apelačního soudu rozhodnuto o oprávněnosti důvodů k odvolání.²²⁹ Poté 3. května 1649 plnomocník Adama Laubského z Lub složil odpověď „*proti příčinám k odvolání p. Matthiáše Festy*“²³⁰, na což Matyáš Festa ještě jednou odpověděl a 30. června 1649 desetipanský písař konečně запиše, že se odvolání předalo k projednání na Staroměstskou radnici.²³¹

Radní manuály věcí sporných ze Starého Města pražského se ve zkoumaném období bohužel nedochovaly (další dochovaný je až z roku 1673-1679²³²), a proto již nemůžeme sledovat průběh tohoto odvolání, nicméně o rok později se 5. července 1650 v desetipanském manuálu objeví ještě poslední zápis s rozhodnutím Festova odvolání ke staroměstské radě. Je opravdu zvláštní, že se zápis o rozhodnutí apelace v desetipanském manuálu objevuje až po roce od předání soudního sporu do staroměstské rady, jelikož podle Šebánka měla apelační stolice vyřešit spor již do dvou měsíců.²³³ Písař v manuálu tedy zmiňuje, že „*Ačkoliv páni desíti soudcové plnomocníku pana Adama Jaroslava Laubského na panu Matthiášovi Festovi 300 zl. rej. zapůjčených přisouditi ráčili, však pan purkmistr a páni takovou vejpověď z mocnosti práva*

---

²²⁸ Tamtéž, fol. 27r.

²²⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 812.

²³⁰ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1394, fol. 33v.

²³¹ Tamtéž, fol. 51r.

²³² AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1308.

²³³ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 812.

svého reformírovati a napraviti in hunc modum ráčili, že pan Matthiáš Festa placením takových 300 zl. panu Adamovi Jaroslavovi Laubskému z Lub povinen není dokud to, že sporu z nim a panem panem Rudolfem z Kolovrat /:v šuldprýfu obsažený:/ k místu a konci nepřišel provedeno a prokázáno nebude, po kteréžto vynešené a Publikované Apellati pan Matthiáš Festa děkování učinil, a za vejpis žádal, nápodobně i plnomocník pana Laubskýho za vejpis žádal a na rozmyšlení právní vzal povoleno Appelationen V. Quaterno Sententiarum folio.“²³⁴

Jak vidíme, tak staroměstská rada nakonec opět zvrátila desetipanský rozsudek a stanovuje novou podmínku, že pokud chce Adam Laubský od Matyáše Festy vrátit svých 300 zlatých, tak se musí nejdříve vyrovnat s Rudolfem z Kolovrat. Plnomocník Adama Laubského si vzal nakonec ještě hojemství, další zápis této soudní pře v desetipanském manuálu z let 1649-1650 však již nenalezneme.

Pokud si tedy celý případ zrekapitulujeme, tak Adam Laubský nejprve 20. května 1647 podává žalobu o 300 zlatých rýnských na Matyáše Festu, 20. února 1648 desetipání podle císařské instrukce rozhodují, že Matyáš Festa není povinen platit tento dluh, protože by to způsobilo zmatky v jiných soudních přích o dluhy a že se má nejprve vyrovnat s Vilémem Albrechtem Krakovským z Kolovrat. 5. března Adam Laubský žaluje Matyáše Festu pro oněch 300 zlatých znovu a 26. března mu desetisoudci odpoví, že není v jejich pravomoci zasahovat do rozhodnutí s pečeti, avšak s případem se dále poradí se staroměstskou radou. 23. července 1648 desetisoudci rozhodnou, že protože splnil jejich podmínku a vyrovnal se s Vilémem Albrechtem z Kolovrat, tak mu má být nyní přiznán dluh 300 zl. od Matyáše Festy. 18. ledna 1649 po vynesení nálezu se Matyáš Festa ihned odvolal ke staroměstské radě, 30. června 1649 se odvolání předá staroměstské radě a 5. července 1650 je staroměstskou radou v apelaci rozhodnuto, že rozhodnutí o zaplacení 300 zlatých se opět mění a že Matyáš Festa stále není povinen zaplatit oněch 300 zlatých, a to do té doby, než se vyřeší spor o šuldprýf (dlužní úpis) Adama Laubského, tentokrát s Rudolfem z Kolovrat. Do tohoto desetipanského případu tedy zasáhlo nařízení, jež bylo vydáno jménem císaře, načež žalobce Laubský pohrozil postoupením sporu ke komornímu soudu. Desetisoudci znovu rozhodli o tom, že Matyáš Festa má zaplatit dluh 300 zlatých, aby po odvolání Matyáše Festy celou při nakonec rozhodla staroměstská rada. Tímto způsobem tedy staroměstská rada vstupovala do desetipanských sporů a jakožto nadřazená soudní instance měla právo celý spor rozhodnout. Od radního rozsudku se však bylo

---

²³⁴ AHMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 1394, fol. 124r.

dále možné odvolat ještě k apelačnímu soudu, tedy nejvyšší odvolací instanci, což ovšem celý soudní spor dále prodlužovalo a prodražovalo.

Na případu lze dále vidět, že kupci, kteří často odjížděli z města pryč, se k soudu moc často nedostavovali, a žádali o odložení (dilaci) soudního jednání, což velmi protahovalo celý soudní proces. To je také důvod, který nám při absenci delších časových řad soudních dokumentů znemožňuje sledovat mnoho případů od začátku nebo až do konce. Dále můžeme velmi dobře pozorovat ono neviditelné tkanivo mezilidských vztahů a vzájemných úvěrů v městské společnosti raného novověku. Tyto sítě obchodních vztahů, jež se opíraly o tehdejší platné právo kodifikované v Koldínově zákoníku a Obnoveném zřízení zemském, tak zavazovaly jednotlivé aktéry v místní komunitě i v dálkovém obchodě ke společnému jednání a postupu ve věcech pro obchod tak typických, jako jsou úvěry, dluhy a vztah dlužníka a věřitele. Za zmínku stojí možná také samotná postava Viléma Albrechta Krakovského z Kolovrat, což byl velmi známý aristokrat a politik 17. století, který měl v našem případě jistě velký vliv, poněvadž bylo rytíři Adamu Jaroslavovi Laubskému z Lub neustále přikazováno, že k tomu, aby se mohlo rozhodnout ve věci jeho žaloby o 300 zlatých rýnských, tak musí nejprve vyrovnat své dluhy s rodem Kolovratů. V desetipanském manuálu z roku 1649-1650 je Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat ve výčtu městských úředníků navíc uveden i jako prezident české komory.²³⁵ Do hry zde tedy ve formě známostí a provázanosti úvěrových vztahů vstupuje i onen sociální kapitál, jenž byl pro měšťany, a zejména obchodníky, velmi důležitý.

4.2 Kupci v desetipanských manuálech

Pokud nešlo ve starších dobách zaplacení dluhu vymoci soudně, např. z důvodu nečinnosti soudů, bylo možné uplatnit tzv. jetí, tedy svévolné zajištění dlužníka k donucení zaplacení tzv. šacunku (výkupného). Takové únosy lidí byli ale již v 16. století považovány za trestné. Výjimkou byl zásah vrchnosti proti poddaným, kde se takový povolený únos k vymáhání dluhu nazýval stavuňkem.²³⁶ Jistější (leč pomalejší) formou domáhání se zaplacení dluhu byl tedy soudní proces. Věřitel měl podle Koldínových práv i podle Obnoveného zřízení zemského povinnost dlužníkovi řezanou cedulí nejdříve oznámit nesplacený dluh. Podle Šebánka však soudní spor začínal hned obesláním před soud. Nepřišel-li obžalovaný před soud

---

²³⁵ Tamtéž, fol. 146r.

²³⁶ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 202-203.

ani po třetí obsílce, vyhlásil soud pro zlehčení úřadu stanné právo, čímž se přistoupilo k „exekuci proti obžalovanému jako po řádně vyneseném rozsudku“ a obžalované straně bylo přikázáno zmiňovaný dluh zaplatit. V 17. století, po zavedení písemného procesu, se zasílaly již čtyři obsílky k soudu. Pokud se obžalovaný dvakrát nedostavil, byl předvolán potřetí „ex officio“. Pokud nepřišel ani tehdy, byl obeslán počtvrté „ex autoritate“. Nepřišel-li obviněný ani po posledním předvolání, bylo vydáno stanné právo, čímž spor prohrál pouhou neúčastí, a soudním rozkazem začala exekuce.²³⁷

Tento osud postihl např. staroměstského kupce Jana Baptistu Rejmunda a jeho manželku Ágnes Alžbětu, které v roce 1627 zažaloval Claudi Pora pro šuldprýf (dlužní úpis) za 349 a čtvrt říšských tolarů. Desetipanský písař tuto situaci zachytil následovně: „*Když na Claudi Pora a Jana Baptistu Rejmunda s Agnes Alžbětou manželkou jeho vedle vyžádaného od Jana Baptisty hojemství, k odpovědi daný po třikráte voláno bylo, Claudi Pora pokaždé se ohlašoval a za stanné právo vedle práva Mj B 5. proti nim Janovi Baptistovi Rejmundovi a Agnes Alžbětě žádal, a když se Jan Baptista Rejmund a Agnes Alžběta při právě nespátřovali a nepostavili, ani skrze žádného proč státi nemohou neohlašovali, páni soudcové soudíce stání Claudi Pora a nestání Jana Baptisty Rejmunda a Agnes Alžběty k žádosti dotčeného Cladi Pora za stanné právo jemu proti již připomenutým Janovi Baptistovi Rejmundovi a Agnes Alžbětě, a to pro Summu 349 ¼ tolarů říšských v žalobě obsažených dáti ráčili PP.*“²³⁸ Vedle toho, že staroměstský kupec se svou manželkou prohráli soud o téměř 350 říšských tolarů jen proto, že se nedostavili k soudu, je zajímavé také to, že desetipanský písař v manuálu argumentuje i Koldínovými městskými právy. V tomto případě se odvolává přímo na článek B. V, ve kterém se uvádí: „*Kdo by svévolně zaúmysla od práva ušel, žalobu na se vyslyše, v té při padne. Též kdo by odpoví dáti zaúmyslně nechtěl, proti tomu bude straně původní právo dáno.*“²³⁹ Je ale také dost dobře možné, že pokud jedna strana věděla, že v soudní při nemá šanci na úspěch, tak svou vinu přiznala nepřímo tím, že se k soudu vůbec nedostavila.

Soudící se strany měly povinnost svá tvrzení dokládat průvody (důkazními materiály). Věřitel musel při podání žaloby předložit nezaplacený dlužní list (šuldprýf), přičemž za předložení již proplaceného dlužního listu hrozila žalobci i konfiskace majetku. Za vážnější případ podvodu bylo považováno falšování dlužního úpisu, což se podle Karla Malého nedělo výjimečně, a proto za tento delikt hrozila dokonce i smrt upálením, a to nejen pro pachatele, ale

---

²³⁷ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 822-823.

²³⁸ AHMP, Sbírká rukopisů, rkp. 1391, fol. 99v-100r.

²³⁹ KOLDÍN, čl. B. V.

v případě organizovaného zločinu dokonce i pro řečníka, který u soudu zastupoval jednu ze soudících se stran.²⁴⁰ Důkazy byly předkládány i ústně ve formě svědomí (svědectví). Svědomí bylo u soudu považováno za velmi silný důkazní materiál, důvěryhodnějšími byly už jen zápisy ve veřejných knihách. Svědectví v listinné podobě muselo být opatřeno podpisem svědka nebo pečeti některého úřadu. Nejcennější však bylo svědomí podané po složení přísahy, a proto nařknutí takového svědectví z podvodu bylo vnímáno jako „těžké obvinění z křivé přísahy“.²⁴¹ Výše jsem již naznačoval, že svědectví mohli podávat pouze poctiví lidé, a ztráta cti tak měla za následek všeobecnou nedůvěru, a to dokonce i před soudem. Podle Koldína měla být u soudu sice ctěna presumpce nevinny, ale zachovalost člověka byla i přesto viděna jako polehčující okolnost.²⁴² Žalobce musel své svědky jmenovat v žalobě, obviněný zase v excepci (odpovědi na žalobu). Ve spisech musely být dále obsaženy „artikule posicionální“ (otázky pokládáné svědkům) a „interrogatoria“ (otázky na svědka od protistrany). Vše zapisoval písař a svědek musel před výpovědí přísahat, že bude mluvit pouze pravdu²⁴³, což můžeme vidět např. v soudní při z roku 1647 mezi dvěma staroměstskými kupci Bernardem Martinellim a Antonínem Trentýnem²⁴⁴ o 91 zlatých a 52 krejcarů. V tomto případě je ke svědectví předvolán kupecký mládenec Jan Jiří Weceneker, který v té době ještě pracoval pro jiného staroměstského kupce Jana Kriegseisena a později v roce 1651 obdržel na Starém Městě pražském měšťanské právo, načež byl též přijat do místního kupeckého cechu. Desetisoudci tomuto kupeckému mládenci připomněli „*aby duši své neuškodil, a učinivše povinnost podle práva vysvědčil.*“²⁴⁵ Totéž následně řeknou i svědkovi žalobce Bernarda Martinelliho, staroměstskému kupci Adamu Lossovi.²⁴⁶

Soudní spor mohl být podle Šebánka ukončen několika způsoby: 1. nálezem (sentencia definitiva), 2. rozkazem (iussio) a 3. smlouvou (contractus). K nálezu docházelo tehdy, byly-li obě strany celý proces ve sporu, ve kterém došlo k průvodům, excepci, replice i duplice. Rozkazy byly vydávány poté, co soud rozhodl o vině po přiznání obžalovaného, např. nedostavením se k soudu, po čemž byl vydán první rozkaz k exekuci (zaplacení dluhu) s lhůtou

---

²⁴⁰ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 36, 135.

²⁴¹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 832-833.

²⁴² MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 22-25.

²⁴³ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 834.

²⁴⁴ Spor mezi Bernardem Martinellim a Antonínem Trentýnem (Trentini) je jedním ze dvou sporů mezi staroměstskými cechovními kupci, který jsem dohledal v desetipanských manuálech ve zkoumaném období mezi léty 1623-1661. Druhým byl spor o dluhy mezi Janem Pičínem (Johann Pizzini) a Adamem Lossem.

²⁴⁵ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1394, fol. 114r.

²⁴⁶ Tamtéž, fol. 116r.

dva týdny, kdy se mohl dlužník odvolat. Pokud se neodvolal, následoval druhý rozkaz s třídní lhůtou a poté rozkaz třetí „do západu slunce“. Čtvrtý rozkaz byl již „ex autoritate“. Dlužníka, který i po soudním příkazu nechtěl splatit své dluhy, poté rychtář na rozkaz desetipánů přivedl do vězení, odkud byl propuštěn až po zaplacení dlužné částky věřiteli.²⁴⁷

Dlužníkům v takovém případě tedy hrozilo vězení. Argument některých sociálních a kulturních antropologů, že splácení dluhů je z ekonomického hlediska vlastně neudržitelný projekt, protože věřitel svou půjčkou do určité míry vždy riskuje, nebo že věřitel si měl lépe prověřit důvěryhodnost svého dlužníka²⁴⁸, byl v raně novověké Praze irrelevantní. Z vězení pro dlužníky se propouštělo až po zaplacení dlužné částky. Předčasně se podle Šebánka propouštělo např. z důvodu nemoci nebo na základě nařízení o propuštění dlužníka od apelací. Maximální délka pobytu ve vězení byla stanovena až roku 1752, kdy bylo vydáno nařízení pro dlouho vězněné dlužníky a bylo stanoveno, že nikdo nemá být kvůli dluhům vězněn déle než 3 roky. Po uplynutí této doby měl být odsouzený připuštěn ke svědomí chudoby, při kterém měl svou přísahou stvrdit, že již nedisponuje žádnými dalšími prostředky, čímž jeho kupecká důvěryhodnost ve věcech úvěruschopnosti utrpěla jistě mnohem větší ránu než pobytem ve vězení, který byl vnímán spíše jen jako součást exekučního procesu. Po prohlášení za chudého byl jedinec propuštěn z vězení. Dlužník však mohl zastavení exekuce či nastoupení do vězení nakonec zabránit i tím, že s věřitelem uzavřel smlouvu, podle níž splatil část dluhu a domluvil se s věřitelem na termínech dalších splátek.²⁴⁹

Jako příklad takového ukončení soudního sporu o dluhy nám může posloužit např. soudní pře mezi Janem Keslerem a staroměstským kupcem Antonínem Trentýnem o 480 zlatých rýnských, kdy se Trentýn nedostavil k soudu ani po druhém rozkazu a rychtář od jeho syna následně zjistil, že „*toliko synem mluvil /:jsouce sám pan Antonín Trentýn na žni ve dvoře:/ oznámil, kterýžto syn, že pan Mikuláš Čechlabský v té rozepři dokonale plnomocenství má, za odpověď dal, však jsouce na Čechlabskýho zavaláno postaviti se nechtěl, a radši z domu radního odešel, pročez pan Jan Kesler aby jemu /:poněvadž takovou potupu právu činí zpečetěno bylo žádal, povoleno, a při panu rychtáři dostatečně nařízeno.*“²⁵⁰ Jan Kesler následně tvrdil, že „*dal jest p. Antonína Trentýna k třetímu rozkazu obeslati přednášejíce kterak jeho k nemalým škodám přivozuje a velikou potupu pro nestání, a neposlušnost činí, žádaje*

---

²⁴⁷ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 835-836.

²⁴⁸ Viz s. 16.

²⁴⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 837.

²⁵⁰ AHMP, Sbírká rukopisů, rkp. 1394, fol. 133v.

*přitom pánů aby jemu třetí rozkaz učiniti ráčili, proti kterémužto přednešení p. Antonín Trentýn excipíroval dokládajíce že toho svévolně neučinil, poněvadž při žencích na žni zůstavati musel, však jemu do západu slunce třetí rozkaz právní pro 480 zl. učiněn.*²⁵¹ Trentýnovi tedy nepomohla ani výmluva, že musel na dvoře pomáhat žencům při žních, načež desetisoudci přikázali cechovnímu staroměstskému kupci, aby svůj dluh uhradil „do západu slunce“. Při následném čtení soudního nařízení ze staroměstské rady se desetisoudci ještě snažili obě strany „přátelsky porovnat“, avšak bez výsledku.²⁵² V následujícím zápisu ze 7. listopadu 1650 se již dočteme, že „*P. Jan Kesler dal jest p. Antonína Trentýna po třetí k Executi obeslati, který se jest nepostavil, pročez aby Arrestem vedle decretu pana purkmistra pánů stížen byl, žádal, povoleno, ihned panu rychtáři na vzetí do Arrestu cedulka vydána.*“²⁵³ Antonín Trentýn nyní tedy čelil hrozbě, že bude pro znevážení práva, tedy pro svou neúčast u soudu a nezaplacení dlužné částky do třetího rozkazu, uvězněn. V posledním zápisu této soudní pře z 24. listopadu 1650 však desetipanský písař poznamenává, že „*Maje pan Antonín Trentýn na žádost pana Jana Keslera do Arrestu vzat býti nepominul jest s ním, přátelské porovnání vjíti, a jemu na Summu 480 zl. ihned 50zl. rej. složiti, s tou další přípovědí, že do vyplacení ostatní Summy každého půl léta po 50 zl. rej. na právo toto skládati chce. Smlouvu V. Libro Transactionum folio 268.*“²⁵⁴ Tváří v tvář soudnímu zatykači se tedy Antonín Trentýn se svým věřitelem nakonec přeci jen „přátelsky vyrovnal“ a podepsal s ním smlouvu o splácení oněch 480 zlatých rýnských.

Podobně nemilosrdným, přesto legálním, způsobem však své zájmy v podobě nesplacených úvěrů bránil i o pětadvacet let dříve sám – tehdy ještě mladý – Antonín Trentýn, jenž obdržel staroměstské měšťanské právo již v roce 1623 a do kupeckého cechu byl přijat asi v roce 1625. V zápisu z 26. května 1625 se píše, že dal „*zjistiti Václava Janovského, kterak j[es]t jemu dlužen dluhu pravého a spravedlivého Summu 41 kop grošů míšeňských*“ a že „*za to tehdy Antonín Trentýn žádá, že jeho z tohož Arestu pokudž takovou Summu 41 kop grošů míšeňských nesloží žádným způsobem propustiti dáti neráčili.*“²⁵⁵

Posledním častým způsobem, jak kupci v raně novověké Praze ukončovali soudní spory o dluhy, byla tedy „přátelská“ smírčí smlouva. Uzavřením smlouvy dlužník uznal, že si někdy v minulosti od svého věřitele vypůjčil zboží nebo peníze, které se poté zavázal splatit v určitém

---

²⁵¹ Tamtéž, fol. 138r.

²⁵² Tamtéž, fol. 141r, 145v.

²⁵³ Tamtéž, fol. 153r.

²⁵⁴ Tamtéž, fol. 155r.

²⁵⁵ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1391, fol. 62v.

termínu, ale zároveň se i vyhnul exekučnímu procesu, který by musel až do jeho konce absolvovat ve vězení pro dlužníky. „Základem smlouvy“ podle Koldína a Šebánka bylo navíc i to, že spor jednou smířený nemá se již obnovovat, čímž zároveň docházelo k jednomu z nejspolehlivějších způsobů pojišťování dluhů – a to v městských knihách. Po uzavření smlouvy před desetisoudci byla smlouva totiž zapsána do knih smluv (desetipanských obligačních knih).²⁵⁶ Koldín ve svém zákoníku ale ještě navíc zmiňuje, že „se dlužník může svému věřiteli zapsat pode ctí a věrou, že dluh povinný na čas a den jistý zaplatí pod pokutou postavení do vězení a odtud nevyjítí, lečby povinný dluh zaplatil.“²⁵⁷ Výše jsme si již ukázali, že závazek cti a víry, přičemž víra je zde dobově chápána jakožto důvěryhodnost, byl v raném novověku velmi silným slibem, za jehož nedodržení hrozila ztráta cti.²⁵⁸ Závazek cti a víry se tedy používal v situacích, kdy dotyčný svému věřiteli sliboval splacení dluhu, a nedodržení takového závazku bylo vnímáno velmi vážně. Podle Jany Janišové se jedinci tímto závazkem zaručovali i za „dostavení se k soudnímu jednání či nastoupení do vězení“.²⁵⁹

Takový případ můžeme najít i v desetipanské knize smluv z let 1620-1674, kde Antonín Trentýn (Trentini) se svou manželkou uzavřel v roce 1641 „přátelskou“ smlouvu s Janem Minichrotem a jeho manželkou o splacení dluhu pětiset říšských tolarů. Desetipanský písař zde nejprve s povolením soudců přepsal celý šuldprýf (dlužní úpis), ve kterém stojí, že „*Antonín Trentini z Traÿenfelzu, měštěnin Starého Města pražského, a Anna Trentinová rozená z Pettersdorfu manželé společně a nerozdílně známo činíme tímto listem naším dlužním především a vzláště kdež náleží, že jsme dlužni dluhu pravého a spravedlivého, nám k naší důležité nevyhnutelné potřebě nahotově Summě půjčeného Slovutnému pánu Janovi Minichrotovi měštěninu Starého Města pražského a zemskému barvíři v království českém, paní Anně Minichrotové manželům dědicům a budoucím jich Summy Pieth Seth Tolarův říšských každý tolar po 90 kr. počítající, kteroužto Summu jistinou i s auroky na ní jdoucími, my z svrchu psaní manželé rukou společni a nerozdílnou takto dáti, a především věřiteli našimi bez zmatků a prodlévání všelijakého na konec znésti od sebe i našich budoucích dědiců na místě i jednoho každého kdožbykoliv statkem naším vládl, a jej užíval, zaplatiti se zavazujeme a připovídáme.*“ V zápise jsou dále pevně stanovené termíny jednotlivých půlročních splátek a veřejné ujišťování Trentýnových věřitelů, že se na splacení mohou spolehnout, což nakonec vede až

---

²⁵⁶ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 839.

²⁵⁷ KOLDÍN, čl. G. VII.

²⁵⁸ Viz s. 38.

²⁵⁹ JANIŠOVÁ, Jana. Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu In: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, s. 70.

k tomu, že se dlužník za půjčku zaručí svou vlastní ctí. Písař dále zachycuje slib manželů Trentýnových slovy „*tehdy tímto zápisem naším dobrovolným a nepřinuceným (kterýžtak platný býti má, jakoby ten v plné Radě, před pánem Purgkmistrem a pány se stal, a slovo od slova v knihách městských vepsán byl) slibujeme oba společně a nerozdílně, naší čest a víru, že se sami dobrovolně buď oba dva neb jeden z nás do vězení na Rathauze Starého Města pražského, tu kdež jiní vězňové pro dluhy zůstávají, ihned toho dne postavíme, a vězení takového prázdni býti nemáme, dotud dokudž bychom dluhu z vrchu psaného, zcela zaúčelna s Aurokem obyčejným sprodáný a Austry (pokudž by které proto vzešly) nezaplátili, tak jakž o tom G. 7 a A. 13 šířeji vyměřuje a povídá.*“²⁶⁰ Z výše přepsaného dlužního listu lze tedy vidět, jak intenzivně se samotní cechovní kupečtí mistři snažili u svých věřitelů vzbuzovat dojem věrohodnosti a schopnosti splácet v případech, kdy sami žádali o úvěr. Pro věřitele sloužily zápisy takových dluhů v desetipanských knihách zároveň i jako jeden z nejjistějších druhů pojištění. Diskurs cti zde můžeme vidět i jako silné pojištění proti riziku, které věřitel svou půjčkou pětiset říšských tolarů manželům Trentýnovým podstupuje. Tato přátelská smlouva byla tedy pojištěna samotným šuldprýfem (dlužním úpisem), jenž byl navíc přepsán do městských knih, a Antonín Trentini se za něj s manželkou zaručí ještě svou vlastní ctí a důvěryhodností. S touto kombinací různých způsobů pojištění úvěru musel být Jan Minichrot nakonec jistě spokojen.

Před desetisoudci bylo až do padesátých let 17. století možné své dluhy pojistit i nemovitým majetkem, tedy tzv. zvedy na domy. O nemovitý majetek dlužníka mohl podle Šebánka věřitel žádat v případě, že se dlužník do 6 týdnů po prohraném sporu o dluhy nevykoupil z vězení, nebo pokud dlužník pojistil dluh přímo na svém nemovitém majetku. V takových případech byl tedy vydán rozkaz, aby dlužník podle práva odevzdal klíče od svého domu. Po uplynutí třetího rozkazu byl rychtář pověřen k tomu, aby dům dlužníka zajistil a předal věřiteli.²⁶¹ Aby se dlužník nemusel stěhovat, mohl se s věřitelem dohodnout na nájmu. Pokud dlužník do jednoho roku svůj dluh neuhradil, měl věřitel, nebyl-li ještě měšťanem, povinnost buď zažádat o měšťanské právo, anebo tento pojištěný dům ihned prodat, spokojit své pohledávky a případný zisk z prodeje vrátit dlužníkovi.²⁶² Koldín zároveň ale varuje, že ten kdo by chtěl pojistit dluh svým majetkem, musí věřiteli oznámit všechny závady, jinak bude stíhán pokutou za podvod, přičemž „*podvodník statek a čest propadnouti má*“.²⁶³ Specialistou

---

²⁶⁰ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1389, fol. 129r-130r.

²⁶¹ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 837-8.

²⁶² KOLDÍN, čl. G. I, G. II.

²⁶³ Tamtéž, čl. G. XXI, G. XXIII.

v těchto záležitostech byl např. dvorský kupec a bankéř Jan de Witte z Lilienthalu, hlavní tvář mincovního konsorcia v době státního bankrotu v letech 1622-1623. V této době v českých, moravských i rakouských zemích nastala ohromná inflace, čehož členové konsorcia využili např. tím, že skupovali nemovitosti za znehodnocenou „dlouhou minci“, na jejíž ražbu dostali od císaře Ferdinanda II. za jednorázovou sumu šesti milionů zlatých dočasný monopol. V roce 1628 se tak můžeme např. dočíst, jak Jan de Witte uzavírá u desetipánů smlouvu s Ludmilou Křížovou o splácení dluhu 500 kop grošů míšeňských, jež pojistila svým domem, s tím, že pokud nedodrží jen jediný termín splátky, tak bude nucena splatit celý dluh najednou.²⁶⁴ O něco později 13. června 1630 žádá již zchudlý Jan de Witte klíče od domu, kterým Martin Hřebík pojistil svůj dluh 495 zlatých.²⁶⁵

Podle Ruth Benedictové bylo nesplácení dluhu v Japonsku viděno jako narušování dlužníkovy cti, a to i v případech tzv. giri jakožto lidské pověsti, cti a naplňování smluvních vztahů. Dlužník v Japonsku se mohl za splacení dluhu zavázat svou ctí, a v případě nedodržení svého závazku spáchat rituální sebevraždu, protože „správně provedená sebevražda očistí jméno a obnoví čestnou památku člověka.“²⁶⁶ Výše zmíněný Jan de Witte, jenž zajišťoval dodávky materiálu pro císařskou armádu, nakonec ale „přeceněnil své úvěrové možnosti a dostal se do těžké finanční situace.“ V roce 1630 spáchal sebevraždou skokem do studny na Menším Městě pražském a vdově Anně zanechal velké dluhy.²⁶⁷ Očista svého jména pomocí rituální sebevraždy je u de Witteho ale nemyslitelná, protože sebevražda je pro křesťana hříchem a vrcholem neúcty ke svému životu, který dostal každý jednotlivec darem od Boha, za což hrozilo odepření čestného pohřbu ve vysvěcené půdě²⁶⁸ a zneuctující trest upálení mrtvolou sebevraha na rozcestí²⁶⁹, což má symbolizovat nerozhodnost duše v posmrtném životě.

Spor o dluhy se mohl dále vyřešit samozřejmě i mimosoudně z vůle samotného žalobce nebo z vydaného právního rozkazu, pokud se dlužník se žalobcem vyrovnal osobně²⁷⁰, což v desetipanských manuálech může být také onen důvod mnoha náhle ukončených soudních pří. Desetipanské manuály Starého Města pražského tedy naznačují rozsah úvěrů a jejich důležitost

---

²⁶⁴ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1392, fol. 74v.

²⁶⁵ Tamtéž, fol. 202r.

²⁶⁶ BENEDICTOVÁ, Ruth. *Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury*, s. 114, 137, 151, 163.

²⁶⁷ DVOŘÁK, Miloš. Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620-1707 In: *Pražský sborník historický* 39, s. 69.

²⁶⁸ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s.75.

²⁶⁹ MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 31.

²⁷⁰ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*, s. 839-840.

v tehdejší raně novověké společnosti. Největším důkazem o důležitosti úvěru je ono ohromné množství jednotlivých soudních sporů o dluhy v dochovaných městských knihách. Jen v dochovaných desetipanských manuálech ve zkoumaném období jsem napočítal přibližně 900 soudních sporů a jak bylo zmíněno již výše, spory o dluhy jsou v Praze zachyceny i v knihách jiných instancí, např. rychtáře, šestipanského úřadu či staroměstské rady. Pro obchodníky s dobrou pověstí tak existovaly i čestné způsoby, jak si opatřit peníze či zboží na úvěr. Úvěr byl tak běžný, že většina lidí mezi sebou v průběhu času nakonec nahromadila mnoho vzájemných dluhů. Úvěry byly obvykle dlouhodobé a dluhy si bylo nutné buď zapamatovat, anebo je zaznamenat do knih či na dlužní úpis. K vzájemnému vyrovnání docházelo většinou v pevně stanovených termínech městských jarmarků či v jiných dnech, šlo většinou o svátky sv. Jiří či sv. Havla.

Vzhledem k tomu, že úvěrování bylo vzájemné, neposkytovaly se obchodní půjčky na úrok, na rozdíl od peněžních půjček, kde bylo půjčování na úrok v 17. století již standardní. Zisk nabytý lichvou a podvodem byl církví i Koldínovým zákoníkem²⁷¹ zakázán. Avšak „zisk nabytý prodejem či prací ... dokud byl získán čestně a nešlo pouze o chamtivé shromažďování, byl na rozdíl od lichvy již dlouho akceptován.“²⁷² Nejrozšířenější způsob odběru zboží byl v raném novověku obchod na úvěr. Šlo tedy o poskytnutí zboží odběrateli, jež se okamžikem předání stalo jeho vlastnictvím s tím, že k zaplacení dojde v budoucnosti, obvykle ve formě několika předem domluvených splátek, což snižovalo nutnost shromažďování hotovosti. Podle Marie Buňatové probíhal celý proces většinou tak, že odběratel za část zboží zaplatil „hotově nebo prostřednictvím dlužního úpisu s převoditelnými právy na třetí osobu“ a na zbytek sumy byl poté sjednán úvěr. Úvěr bylo možné právně ošetřit vystavením dlužního úpisu, zápisem do městských nebo do kupeckých knih a nejlépe i kombinací uvedených způsobů. Důležitým aspektem je podle autorky ale také úročení obchodního úvěru, což bylo zakázáno již v době předbělohorské. Autorka ve své studii ale přesto naznačuje, že obchodní úvěr mohl být v některých případech bezúročný pouze na dobu šesti až dvanácti měsíců a „pokud nebyl v této době splacen, tak byl dále úročen povolenými 6 %.“²⁷³

---

²⁷¹ KOLDÍN, čl. G. XX. „*Sedláni kdo se dopustí, to jest mimo vyměřené auroky víceji bral, minci nadsazoval a větší sumu než půjčil míti chtěl, ten čest a peníze tak neřáděně půjčené propadne.*“

²⁷² MULDREW, Craig. Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England In: *Social History* 18, s.176.

²⁷³ BUŇATOVÁ, Marie. *Úvěr a finance v obchodní praxi. Evropa – české země – Praha: směry a perspektivy výzkumu*, s. 814-815, srov. BUŇATOVÁ, Marie. *Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy*, s. 247.

Na příkladu zakázaného půjčování na vysoký úrok na jedné straně a povoleného neúročeného obchodního úvěru na straně druhé tedy můžeme vidět onen rozdíl mezi nečestnou lichvou a riskantním obchodem, protože zejména obchod s kramářským zbožím, u kterého bylo nejvýnosnější ono spojení velkoobchodního napojení na evropské trhy s privilegii k maloobchodnímu prodeji v Praze, mohl sice přinést jisté bohatství, zároveň mohl ale člověk přijít i hodně rychle k bankrotu. Zajímavý mi v tomto ohledu přijde soudní spor mezi staroměstským kupcem Jakubem Visendem, tchánem Matyáše Festy, a Janem Penolem. V tomto případě Jakub Visendo žádá zaplacení zbylých 77 zlatých a 50 krejcarů z již staršího dluhu zapsaném na šuldprýfu. Jan Penol zde desetisoudcům ve své výpovědi tvrdí, že se k dluhu zná, avšak že hodlá zaplatit pouze 57 zlatých a 50 krejcarů a že zbylých 20 zlatých jsou úroky, a tudíž desetisoudce žádá o pomoc, protože „na zboží kupecké v takovém handli aurok jíti nemá a nim že povinen není“. Zbylých 57 zlatých a 50 krejcarů že ale samozřejmě zaplatí, poněvadž „dobří přátelé byli sobě platili víru drželi“ a žádá o přátelský termín splátky.²⁷⁴ Tato Penolova odpověď tedy dokládá, že obchodní půjčky se na úrok opravdu neposkytovaly a že těchto 20 zlatých byly buď neoprávněné úroky v obchodní půjčce, proti kterým se Jan Penol přirozeně bránil, anebo že může jít třeba o nějakou penalizaci za pozdní splácení již dva roky starého šuldprýfu (dlužního úpisu), což jsem spolu s Marií Buňatovou naznačil na konci předchozího odstavce. Dále si můžeme všimnout i toho, jak Jan Penol se slovy „držet víru“ artikuloval důležitost důvěryhodnosti v obchodních vztazích zatížené úvěrem.

Ke cti v desetipanských manuálech i jiných městských rukopisech odkazoval písař zejména čestným oslovením „pocivý, slovutný, urozený a statečný“ např. v zápisech sporu o dluhy Abraháma Knirra „se staršími a mistry pocivého řemesla kloboučníků“, jindy zase vyzdvihuje urozenost jakožto odznak příslušnosti ke šlechtickému stavu. V tomto ohledu je zajímavé zmínit, že několik členů staroměstského kupeckého cechu bylo za svého života povýšeno do šlechtického stavu, čímž se z nich stali nobilitovaní měšťané. Jde např. o výše zmíněného Antonína Trentiniho, jenž již od roku 1628 užíval predikát „z Treunfeldu“²⁷⁵ a Jana Bernarda z Pleisteinu, jenž svůj erb a predikát obdržel v roce 1631.²⁷⁶ Dále jde o staroměstské kupce, kteří byli nobilitováni v souvislosti s obranou Starého a Nového Města pražského před Švédy v závěrečné fázi třicetileté války. Panovník povýšil vybrané Pražany do dědičného

---

²⁷⁴ AHMP, Sběrka rukopisů, rkp. 1391, fol. 146v.

²⁷⁵ DVOŘÁK, Miloš. Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620-1707 In: *Pražský sborník historický* 39, s. 78.

²⁷⁶ DVOŘÁK, Miloš. Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou (2. část) In: *Pražský sborník historický* 38, s. 91-92.

šlechtického stavu jakožto „pravé zemany, vladyky a osoby nobilitované v Království Našem dědičném Českém“.²⁷⁷ Ze staroměstských kupců to byl Kryštof Leonard Kretzig z Lilienfelsu a Kratzbeku, Jan Antonín Casanova z Thurnu, Jiří Murarius z Najdorfu, Jan Baptista Rejmund z Levenbruku, Daniel Jaroměřský ze Stromberka, a Jakub Bibet.²⁷⁸

Jak jsem zmiňoval již výše, lidé, kteří měli určité společenské postavení, museli k seberepresentaci na veřejnosti a životnímu stylu vyšších společenských vrstev disponovat jistými ekonomickými zdroji. Jenže v 17. století ještě neexistoval onen Weberův kapitalistický étos vydělávání peněz, který se podle Polanyiho objevil až po velké transformaci z tradiční na průmyslovou společnost, tedy v době průmyslové revoluce v období mezi lety 1750-1850, kdy se motiv práce pro živobytí proměnil na motiv zisku. Největší rozdíl mezi obchodníkem v době před průmyslovou revolucí a po ní podle Polanyiho tedy spočívá v tom, že jeho prodej zboží sice zůstává stejný, liší se však způsob jeho obstarávání – tedy že již nenakupuje na trzích hotové věci od řemeslníků, které poté přeprořádá např. v jiných městech nebo v jiných zemích, ale že si již nakupuje i „suroviny a nutnou lidskou práci“ k výrobě zboží.²⁷⁹

Obchod byl v raném novověku podle Braudela uspořádán hierarchicky „od nejskromnějších řemesel – nádeníků, nosičů, přístavních dělníků, podomních obchodníků, povozníků či námořníků přes pokladníky, kramáře, nejrůznější zprostředkovatele a lichváře až po samotné velkoobchodníky“²⁸⁰, přičemž termín „kramář“ v Praze původně označoval zejména maloobchodníky, kteří prodávali zboží ve svých krámech, kdežto „kupec“ byl obvykle velkoobchodník, který prodával své zboží ve velkém ze svého sklepa. Ten, kdo měl sklep i krám, byl kupcem i kramářem.²⁸¹ Po spojení kupců a kramářů do jednoho cechu, k čemuž došlo na konci 15. století, podle Marie Buňatové termíny „kramář“ a „kupec“ v pramenech 16. století znamenaly již skoro totéž. Toto pojmosloví maloobchodu a velkoobchodu ztrácelo u zámožných členů staroměstského kupeckého cechu v průběhu 16. století na významu, protože nejziskovější bylo právě ono spojení velkoobchodního napojení na evropskou obchodní síť, kde obchodníci nakupovali a směňovali své zboží, které potom prodávali měšťanům pražských i ostatních českých měst, s maloobchodním prodejem některých druhů zboží, které sami nebo

---

²⁷⁷ FIALA, Michal; ŽUPANIČ, Jan; HRDLIČKA, Jakub. *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, s. 10.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 8-10, srov. ŽUPANIČ, Jan. *Brno a Praha. Nobilitace obránců české a moravské metropole v kontextu proměny městských elit druhé poloviny 17. století*, s. 282, 291-302.

²⁷⁹ POLANYI, Karl. *Velká transformace*, s. 46-47.

²⁸⁰ BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*, s. 53.

²⁸¹ WINTER, Zikmund. *Kupci, kramáři, šmejdiři a šmukýři ve staré Praze*, s. 275.

s pomocí svých obchodních zástupců prodávali v pražských městech.²⁸² Podobný rozdíl můžeme sledovat i v německém označení Krämer a Kaufmann či v anglických slovech tradesman a merchant.²⁸³ Slovo kupec a velkoobchodník je dnes navíc již zatíženo novějšími významy jako je např. učení Karla Marxe o vykořisťovatelské buržoazii.

Vzhledem k tomu, že van Dülmen si ve svých textech představuje hlavně slavné kupecké gildy z Norimberku, Frankfurtu nebo Benátek, vyjadřuje se k dichotomii řemesla a obchodu v raném novověku podobně, když na jednu stranu sice přiznává neexistenci kapitalistického způsobu života, jinak ale všechny obchodníky vnímá jako hrabivé lidi, jejichž život se kromě zajištění počestného života zaměřoval „na co možná nejvyšší zisk“²⁸⁴. Výše jsme mohli vidět, že i jeden z nejaktivnějších staroměstských cechovních kupců, Antonín Trentini, se u soudu odvolával na svou chudobu, takže pokud bylo členství ve staroměstském cechu opravdu nejziskovější i v dobách třicetileté války, bylo jistě i velmi rizikové. Navíc podle Marie Ossowské by předkapitalistického člověka ani nenapadlo tvrdě pracovat s motivem velkého zisku. Pro rychlé zbohatnutí vsázeli lidé spíše na věci jako byla „služba u dvora, dědictví, lichva nebo alchymie“.²⁸⁵

Hmotné statky v raném novověku podle Polanyiho sloužily hlavně k zajištění sociálního postavení a dosažení svých zájmů.²⁸⁶ Kupecká čest je tak velmi úzce spojena s důvěryhodností, úvěruschopností a kultem vyrovnaného rozpočtu. Již Zikmund Winter se ve své práci zmiňuje o jistém Lukáši Polákovi z Perna, jemuž Důra Šílená z Litoměřic poslala 200 zlatých uherských a 60 zlatých rýnských na slanečky, které nakonec nekoupil, pro což ztratil svoji „čest a víru“.²⁸⁷ Pražští kupci v době chronického nedostatku peněz, kdy se většina obchodních transakcí provozovala na úvěr, obchodovali vlastně tak trochu na dobré slovo a součástí každé poskytnuté půjčky bylo vlastně i uvážení dlužníkovy společenského postavení, důvěryhodnosti a bonity (tedy jeho kupecké cti), což bylo klíčové pro hladké fungování obchodu za spravedlivou cenu v rámci tehdejších obchodních sítí. Pokud by tedy někdo kvůli splacení dluhu porušil závazek cti a víry, pokud byl někdo pro nesplacení „pravých a spravedlivých“ obchodních dluhů zavřen do vězení pro dlužníky, pokud pro své propuštění z takového vězení složil svědomí chudoby

---

²⁸² BUŇATOVÁ, Marie. *Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy*, s. 71, 76.

²⁸³ BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*, s. 51.

²⁸⁴ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 88-89.

²⁸⁵ OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, s. 84.

²⁸⁶ POLANYI, Karl. *Velká transformace*, s. 51.

²⁸⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 945.

nebo prostě jen neplnil své závazky vůči ostatním členům své komunity, tak jistě ztrácel svou důvěryhodnost. A důvěryhodnost byla velmi úzce spojena s kupeckou ctí.

5. Závěr

Pokud se má práce o měšťansko-kupecké cti týkala především obchodníků, je třeba ještě připomenout, že svou vlastní čest měly i ostatní sociální skupiny jako venkovští poddaní, církve, šlechta a panovník. Spory o čest probíhaly i mezi ženami či lidmi mimo město. Měšťanská čest byla společná všem měšťanům. Čest byla v dobovém českém jazyce často označována i jako poctivost a spory o ní vedly všechny sociální skupiny. Zejména však řemeslníci a obchodníci, kteří se organizovali v jednotlivých řemeslnických a obchodnických ceších a bratrstvech, které sdružovaly pouze poctivé řemeslníky a obchodníky, a proto i malá pomluva nebo útok na čest mohl vést až k ukončení „poctivé“ živnosti.²⁸⁸ Čest představuje i jakýsi znak příslušnosti k sociální skupině, která disponovala určitými právy a privilegii. Výše jsem se již zmínil o tom, že Bruce Malina ve své práci rozdělil čest na „zděděnou“ a „získanou“²⁸⁹, což můžeme v raném novověku sledovat už při narození, kdy je člověku připsán jistý rodinný původ a sociální status, což velmi ovlivňovalo jeho další život ve stavovské společnosti. Důležitou roli v dobovém nahlížení na koncept cti tedy hrálo i tzv. poctivé na svět zplození, tedy manželský původ jedince, který byl zaznamenáván v církevních matrikách, ke kterým se přihlíželo při vydávání tzv. zachovacích listů, jimiž se potvrzovalo jedincovo dobré chování, manželský původ i zachování rodičů. V tomto aspektu může být čest svým způsobem opravdu „dědičná“. Čest bylo možné ale i získávat, kumulovat a ztrácet chováním na veřejnosti, členstvím v cechu, vykonáváním úřadu či nobilitací.

Čest byla důležitá zejména pro kupce a řemeslníky, protože cechy jakožto počestné instituce dobrých měšťanů mezi sebou tolerovaly pouze poctivé členy, čímž došlo k rozdělení živností na počestné a nepočestné. Nepočestné živnosti se tedy ani do žádných cechů neorganizovaly. Jednalo se zejména o řemesla související s nečistou prací, penězi nebo krví. Počestná řemesla můžeme sledovat např. na městských slavnostech, kdy se cechy seřadily do průvodu podle své prestiže a společenského postavení, což je zachyceno třeba v Soběslavských právech či v Diadochu Bartoloměje Paprockého. Čest tedy představovala nejen společenský

---

²⁸⁸ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s.10.

²⁸⁹ Viz s. 14.

původ, ale i právní postavení člověka v městské společnosti a její ztráta znamenala i ztrátu měšťanského práva a vyobcování ze společnosti.²⁹⁰ Lidé, kteří se sami zabili a promarnili tím svůj život, který dostali darem od Boha, byli taktéž zbaveni cti, což se projevovalo zákazem pohřbívání sebevrahů na vysvěceném hřbitově. Za nepočetné byli považováni též kočovné či ocejchované osoby. Za nečestného řemeslníka býval považován např. ten, kdo se „v dílo zamluvil a pak nepřišel.“²⁹¹ Fušeři a podomní obchodníci pak byli považováni za nečestné řemeslníky a obchodníky právě proto, že nebyli organizováni v žádném cechu, jehož plnohodnotné členství, tedy mistrovství, zajišťovalo lidem ve městě ekonomickou nezávislost, svobodu k provozování obchodu a čestný život.

Cechovní čest byla úzce spojena se ctí stavovskou²⁹², v případě cechovních kupců tedy tou měšťanskou, a proto měl trest vyhnání z města pro cechovního mistra velmi závažné důsledky. Již Koldín ve svém zákoníku varuje všechny obchodníky, že za používání nepovolených vah a lokte hrozí podvodníkům vyloučení z města.²⁹³ Stejný trest je obsažený kupříkladu i v konfirmaci kupeckých privilegií od Vladislava II. z roku 1497.²⁹⁴ V cechovních artikulech staroměstských kupců se taktéž můžeme dočíst o nejrůznějších pokutách za porušování předepsaných článků. V artikulech konkurenčního cechu šmejdířů z roku 1585 se zmiňují i disciplinární tresty za nepoctivost a odluzování kupecké čeládky pokutou, přičemž pokud se někdo takto proviní třikrát, bude se svolením purkmistra vyloučen z cechu, čímž se trestala nepoctivost příslušníka poctivé živnosti. V článku „*O služebnosti umrlejš v pořádku poctivém*“ můžeme totiž vidět, že se Šmejdíři opravdu považovali za čestný cech a sami sebe za čestné obchodníky.²⁹⁵

Stavovská i cechovní čest tedy nebyla morální kategorií a osobní záležitostí jednotlivce jako dnes, ale šlo zejména o právní kategorii založenou na vnějším uznání a příslušnosti k nějaké sociální skupině. Koldínův zákoník vychází z městského, zemského i římského práva a lze konstatovat, že je „vrcholem recepce římského práva“ v tehdejší českém právu. V Koldínově městském zákoníku byla na prvním místě chráněna zejména osobnost měšťana a jeho majetek²⁹⁶, což můžeme vidět v autorově shrnutí pokut v městském právu. Pokutou

---

²⁹⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I*, s. 73.

²⁹¹ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 737.

²⁹² WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 720-724.

²⁹³ KOLDÍN, čl. S. IX.

²⁹⁴ NA, Praha, fond Stará manipulace, sign. P 106/P 108.

²⁹⁵ AHMP, Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva, sign. Obchodníci 23.

²⁹⁶ KNOLL, Vilém, JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Ke kodifikaci městského práva v Čechách*, s. 247-248.

Koldín myslí tresty ve formě „*odjetí hrdla a statku, uvedení na někoho povinnosti služebné, potupy a hanby světské, vypovězení z města, vlasti aneb aby vinný vězením ztrestán byl do smrti své neb do jistého času*“²⁹⁷ za nejrůznější delikty. Vedle finančních pokut v dnešním slova smyslu a vězení šlo tedy taktéž o tresty hrdelní a tresty propadnutí cti. Hrdelní tresty se podle Koldína udělovaly např. za křivé svědectví, křivou přísahu, za vědomý prodej kradených věcí, rouhání, cizoložství²⁹⁸, znásilnění²⁹⁹, pedofilii³⁰⁰, porušení manželského slibu³⁰¹, incest, vraždu či čarodějnictví.³⁰² Koldín se však velmi podrobně zabývá i ctí a možností její ztráty za trestní delikty jako např. sedláni (lichva)³⁰³, nedodržení závazku pod ctí a věrou, ukrývání zločince, krádež, prohraným soudem o čest, potupa dobrého jména jiných lidí, zhanění víry, pomlouvání nebožtíků, psanectví, pomlouvání soudních písařů, usilování o smrt své vrchnosti, vlastizrada, prozrazování spoluměšťanů, nepřátelství vůči českému království, násilí vůči ostatním či hubení a pálení země.

Spory o čest náležely na Starém Městě pražském před staroměstskou radu, do jejíchž radních manuálů se následně zapisoval průběh sporu, do knih svědomí se zapisovala jednotlivá svědectví, do knih nálezů/sentencí se zapisovaly rozsudky, do knih smluv se zapisovala „přátelská urovnání“ atd. U staroměstské rady se ve zkoumaném období z let 1620-1660 žádný radní manuál sporných pří asi nedochoval (další je až z roku 1673)³⁰⁴, za to se nám ze 17. století v Archivu hl. m. Prahy dochovala celá řada staroměstských knih svědomí, takže přestože bychom zřejmě nepoznali průběh jednotlivých sporů tak zblízka jako např. ve sporech o nedodržené smlouvy a škody útratní v desetipanských manuálech, jistě by stálo za to podívat se alespoň na obsah svědeckých výpovědí ve sporech o čest.

Obrana cti byla ve společnosti raného novověku téměř povinná, jelikož ten, kdo ztratil svou stavovskou čest, byl označen za zlopověstného člověka nehodného vykonávat čestné

---

²⁹⁷ KOLDÍN, čl. M. I – M. II.

²⁹⁸ Tamtéž, čl. M. XXIX. „*Cizoložství pokuta jest hrdla ztracení. A to jest porušení lože cizího.*“

²⁹⁹ Tamtéž, čl. M. XXXI. „*Kdo by na pannu neb vdovu poctivou mocí sáhl, ten každý mečem ztrestán a byl-li by z lehkých osob, tehdy do kola vpleten býti má. A té pokutě budou poddáni i ti, kteří by skutku tak nešlechtnému jiným napomáhali.*“

³⁰⁰ Tamtéž, čl. M. XXXIII. „*Kdo by panenku neb dívčičku v letech ještě dětinských zprzil a porušil, bude do kola vpleten neb s'at.*“

³⁰¹ Tamtéž, čl. M. XL. „*Muž maje živou manželku, s jinou by se oddal, s'at bude. Žena mající muže živého, která by se vdala, zahrabáním za živa ztrestána bud'.*“

³⁰² Tamtéž, čl. O. II. „*Čarodějnictví a všelijaká kouzla škodná pokutou meče aneb upálením, a ženského pohlaví zahrabáním se trestá.*“

³⁰³ Tamtéž, čl. G. XX, O. VII. „*Sedláni nebo nepořádných a nekřesťanských půjček kdo by se dopustil, ten za psance a zločince má býti držen. A nemá žádná práva užiti a dobří lidé nemají s ním obcovati jako se zrádcem.*“

³⁰⁴ AHMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 1308.

úřady, poctivá řemesla a vést poctivý život v komunitě poctivých měšťanů. Nepoctivým lidem bylo dokonce zakázáno se přiznít do poctivé měšťanské rodiny, což Koldín odůvodňuje tak, že „*lidé neužiteční a lehkomyšní, bubeníci, kejklíři, chodci, dcer lidí dobře zachovalých k manželství zamlouvati nemají. Poněvadž města a obce mají lidmi šlechtnými a dobře zachovalými naplňována býti.*“³⁰⁵ Se ztrátou cti tedy souvisela i hrozba vyloučení z vesnické či městské společnosti, z cechu či církve. Takové vyloučení sloužilo jednak k sociální likvidaci jednotlivce, jednak tím ale docházelo i ke stabilizaci stavovské společnosti, jež se vymezovala vůči nepočestnému jednání.³⁰⁶

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že kupecká čest je spíše cechovní ctí všech „poctivých“ měšťanských obchodníků. Raně novověký obchod se totiž téměř vždy provozoval na úvěr a zpochybňováním či zlehčováním „pravých a spravedlivých“ dluhů, jež byly pojištěny na dlužním úpisu, směnce nebo v městských knihách, docházelo k relativizaci dobově platných sociálních norem a sankcí za jejich porušování, jež byly kodifikovány v městském a zemském právu Českého království. Trestem za nesplácení úvěrů bylo vězení pro dlužníky v rámci exekučního procesu, ve kterém musel dlužník zůstat až do splacení celého dluhu nebo do uzavření smírcí smlouvy s věřitelem. Tím, že obchodník seděl ve vězení pro dlužníky, svou čest sice neztrácel, ale vyhlášením bankrotu z důvodu přílišného zadlužování již jeho důvěryhodnost pro obchodování na úvěr jistě klesala. Podobnou normou by ale mohlo být i biblické desatero, kde je jedno Boží přikázání nazváno „Nepokradeš“. Mezi krádeží zlatých mincí z obchodnickovy truhly a nezaplacením dluhu za dodané zboží je dle mého, zvláště v případě řádně pojištěných dluhů „pode ctí a věrou“ dlužníka, jen malý rozdíl. Předkapitalistický obchodník musel v rámci kultu vyrovnaného rozpočtu dbát na splacení svých obchodních půjček, poněvadž na tom závisela jeho důvěryhodnost ve věci bonity. A důvěryhodnost byla nejdůležitější součástí tehdejší kupecké cti, jejíž ztrátou by obchodník přišel o přístup ke komunitě obchodníků, kteří by mu byli ochotni poskytnout své zboží na neúročený obchodní úvěr, což by v době nedostatku kovových mincí téměř jistě znamenalo konec jeho obchodní živnosti nebo nutnost odebírat své zboží na úrok od pochybných lidí.

Lidé dodnes provozují své obchody na základě asymetrické informovanosti, jinými slovy každý může znát v době jednání informace, které jsou druhé straně skryty, což zejména v úvěrových vztazích vytváří jisté riziko. V tomto pohledu je tedy v obchodě důvěryhodnost

---

³⁰⁵ KOLDÍN, čl. M. XLII.

³⁰⁶ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, s. 78-79.

a čest vnímána jako pojištění proti riziku. Nesplácením dluhů mohl člověk v komunitě např. prostřednictvím tzv. lání o dluhy, tedy povoleného napadení cti dlužníka, ztratit svou dobrou pověst, jež byla v době cechovního monopolu neodmyslitelnou součástí legálního počestného obchodu. Za porušování závazků, jež byly uzavřeny „pod ctí a vírou“, hrozila dokonce okamžitá ztráta cti a prohlášení za osobu zloprověštnou. Obchodní sítě tak byly upevňovány uvěřovými vztahy, a proto byl úvěr propojen s kupeckou ctí jedince, která pomáhala utvářet jeho veřejnou pověst. Na kupeckou čest lze tedy nahlížet jako na jakýsi „street credit“ a na splácení dluhů jako na udržitelnost raně novověkého podnikání.

Spory o dluhy vzniklé z nedodržených smluv rozhodoval od roku 1518 na Starém Městě pražském desetipanský úřad, odkud bylo možné se ještě odvolat k městské radě, případně nejvyšší odvolací stolicí byl od roku 1548 apelační soud. Ze zkoumaného období 1623-1661 se ze staroměstských desetipanských knih dochovalo šest manuálů (protokolů) a jedna kniha smluv, ve kterých lze sledovat průběh soudního jednání a ukončování sporu smířčí smlouvou. Velkým nedostatkem je samozřejmě skutečnost, že se již nedochovaly žádné knihy svědomí, kde by se dala sledovat svědectví jednotlivých aktérů, či knihy nálezů, ve kterých se zaznamenávají např. záznamy přelíčení a rozsudky, takže nelze spolehlivě určit, kolik sporů o dluhy bylo před soudem dovedeno až do konce a s jakým výsledkem.

Jak jsem zmínil již v úvodu, tak v desetipanských manuálech ze zkoumaného období je zachyceno přibližně 900 soudních sporů o dluhy, v nichž se na straně žalobce či žalovaného soudili v 72 dochovaných případech i samotní staroměstští cechovní kupci. Zajímavé také je, že staroměstští cechovní kupci se v dochovaných manuálech z let 1623-1661 sami mezi sebou před desetisoudci o dluhy soudili pouze ve dvou případech, a to jednak Bernard Martinelli a Antonín Trentini (Trentýn), a jednak Jan Pičín (Johann Pizzini) a Adam Loss. Lze tedy usoudit, že „pocitiví“ cechovní kupci si na včasné splácení svých dluhů za poskytnuté zboží dávali pozor i v turbulentních časech třicetileté války. Má práce se mimo jiné táže, zda mělo nesplácení dluhů mezi cechovními kupci nějaké reálné společenské konsekvence, což ale z desetipanských manuálů asi zjistit nelze, protože zde docházelo maximálně k uvěznění urputného dlužníka. Cechovní kupci se tam sami mezi sebou téměř vůbec nesoudí. Kupci, kteří se soudí s lidmi mimo staroměstský kupecký cech, vesměs vždy nakonec vyslechnou rozsudek, uzavřou smířčí smlouvu, prohrají/vyhrají nepřítomností jedné ze stran, ručí za dluhy svými nemovitostmi, odvolají se, jsou uvězněni, anebo soudní případ v manuálu náhle skončí, což může nasvědčovat i mimosoudnímu urovnání sporu. Důvěra byla pro provozování kupecké živnosti naprosto zásadní, protože dobrá pověst a včasné splácení dluhů jsou aspekty, na které

si musel jedinec v úvěrovém obchodování dát velký pozor. Pokud spolu tedy obchodují dva kupci ze stejné skupiny, kde by ztráta takové důvěry vedla k negativním společenským i finančním důsledkům, snaží se takoví lidé maximálně plnit své vzájemné závazky. Takovým příkladem může být třeba zaručení se manželů Trentýnových za peněžní dluh pod svou ctí a věrou, za což jim v případě porušení takové slibu hrozila ztráta ctí. Viděli jsme, jak kupci přesvědčovali věřitele o své úvěruschopnosti, někteří před desetipanským soudem na svoji obranu zdůrazňovali důležitost vzájemné důvěryhodnosti, a jiní zase z pozice věřitele trvali na dodržování Koldínova zákoníku. Tyto diskursivní projevy jednotlivců svědčí o tom, že vzájemná důvěryhodnost hrála v tehdejší obchodě klíčovou úlohu. Kupecká důvěryhodnost, jež byla neodmyslitelnou součástí kupecké ctí, je tedy upevňována hlavně spojením obchodních vztahů, rodinných, kulturních a politických vazeb či přátelstvím. Ztráta takové důvěry mohla v některých případech vést i ke konci kupecké živnosti, protože takový jedinec by jen těžko přesvědčoval ostatní o tom, že své úvěrové závazky později splatí, čímž by v kupecké komunitě ztratil možnost přístupu k neúročenému obchodnímu úvěru. Kupecká čest jednotlivce se tedy utvářela na základě jeho poctivého původu, sociálního statusu a profesní kupecké morálky, jejíž součástí je i důvěra, úvěruschopnost, poctivost v obchodě a komunitní vztahy. Jsou to jakési kulturní vzorce, otevřený systém hodnot a představy o poctivosti v tehdejší řemesle a obchodě.

Použité prameny (nevydané):

AHMP, fond Sbírka úředních knih a rukopisů:

sign. 1246.

sign. 1389.

sign. 1390.

sign. 1391.

sign. 1392.

sign. 1393.

sign. 1394.

AHMP, fond Cech kupců, kramářů a Grémium pražského obchodnictva Praha 1585-1893:

sign. Obchodníci 22.

sign. Obchodníci 23.

NA, Praha, fond Stará manipulace:

sign. P 106/P 108.

Použité prameny dostupné online:

Pavel Kristián z Koldína – Práva městská království českého, 1569. Dostupné [online](#) ke dni 3.1.2025.

Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle – Diadochos, 1602. Dostupné [online](#) ke dni 3.1.2025.

Použité prameny (vydané):

FIALA, Michal, ŽUPANIČ, Jan a HRDLIČKA, Jakub. Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648: (edice). Documenta Pragensia. Praha: Scriptorium, 1997. ISBN 80-902151-6-5.

Použitá literatura:

BENEDICTOVÁ, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. Kula. Praha: Malvern, 2013, 303 s.

BOROVSKÝ, Tomáš; JANIŠ, Dalibor; MALANÍKOVÁ, Michaela a kol. Spory o čest ve středověku a raném novověku. Země a kultura ve střední Evropě. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, Brno, 2010. ISBN 978-80-86488-74-5.

BUŇATOVÁ, Marie. Pražští kupci na cestách: předbělohorská Praha a středoevropské trhy. Praha: Mishkezy, 2013, 350 s. ISBN 978-80-87886-01-4.

BUŇATOVÁ, Marie. Úvěr a finance v obchodní praxi. Evropa – české země – Praha: směry a perspektivy výzkumu In: Český časopis historický 118, 2018, s. 787–821.

BUŇATOVÁ, Marie: Podnikání žen v raně novověké Praze a jejich zapojení do obchodu s kramářským zbožím In: Pražský sborník historický 46. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2018, s. 59-100.

BURKE, Peter. Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci. Jinočany: H & H, 2007, 406 s. ISBN 978-80-7319-069-9.

BRAUDEL, Fernand. Dynamika kapitalismu. Vydání druhé, doplněné. Přeložila Helena BEGUIVINOVÁ. Historické myšlení. Praha: Argo, 2019, 115 s. ISBN 978-80-257-2818-5.

CROOK, Zeba Antonin. Honor, Shame, and Social Status Revisited In: Journal of Biblical Literature 128, č. 3, 2009, s. 591-611.

DABHOIWALA, Faramerz. The Construction of Honour, Reputation and Status in Late Seventeenth – and Early Eighteenth-Century England In: Transactions of the Royal Historical Society 6, 1996, s 201-213.

DIVIŠ, Jan. Pražské cechy. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1992, 159 s.

DÜLMEN, Richard van. Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku. Praha: Dokořán, 2003, 107 s. ISBN 80-86569-43-8.

DÜLMEN, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) II. Přeložila Martina NOVÁKOVÁ. Každodenní život. Praha: Argo, 2006, 358 s. ISBN 80-7203-812-5.

DVOŘÁK, Miloš. Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou (1. část) In: Pražský sborník historický 37. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2009, s. 67-148. ISSN 0555-0238.

DVOŘÁK, Miloš. Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou (2. část) In: Pražský sborník historický 38. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2010, s. 53-184. ISSN 0555-0238.

- DVOŘÁK, Miloš. Zahraniční a zemský obchod na pražském trhu v letech 1620-1707 In: Pražský sborník historický 39. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2011, s. 7-150. ISSN 0555-0238.
- GRAEBER, David. Dluh: prvních 5000 let. Brno: BizBooks, 2012, 416 s. ISBN 978-80-265-0044-5.
- GREGORY, Chris A. On money debt and morality: some reflections on the contribution of economic anthropology In: Social Anthropology 20, 2012, s. 380-396.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost, Praha: NLN, 2005, 568 s.
- JANÁČEK, Josef. Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. Praha: Československá akademie věd, 1955, 407 s.
- JÁSEK, Jaroslav; HRDLIČKA, Jakub a HRUBÝ, Vladimír. Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy. Komentovaný katalog. Documenta Pragensia. Monographia. 10. Praha: Heraldická společnost v Praze, 1999. ISBN 80-902722-0-9.
- KNOLL, Vilém, JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. Ke kodifikaci městského práva v Čechách In: Vývoj právních kodifikací. Sborník z mezinárodní konference. Masarykova univerzita, Brno 2004, s. 243–262. ISBN 80-210-3610-9.
- LE GOFF, Jacques. Za jiný středověk: čas, práce a kultura na středověkém západě: 18 esejů. Historické myšlení. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-598-3.
- LE GOFF, Jacques. Peníze a život: ekonomika a zbožnost ve středověku, Praha: Argo, 2005, 86 s. ISBN 80-7203-657-2.
- LE GOFF, Jacques. Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie. Praha: Mladá fronta, 2012, 180 s. ISBN 978-80-204-2406-8.
- MALÝ, Karel. Trestní právo v Čechách v 15.-16. století. Praha: Univerzita Karlova, 1989, 2., přepracované a dopl. vyd., 271 s.
- MARX, Karel a ENGELS, Bedřich. Manifest komunistické strany, Londýn, 1848, v překladu dr. Ladislava Štolla v nakladatelství Svoboda po dvanácté. Poznámky a rejstříky sestavila dr. Milada Kouřimská. Svoboda, Praha, 1974, 332 s.
- MAUSS, Marcel. Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. Klas: klasická sociologická tradice. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-77-X.
- MERZ, Johannes. The culture problem: How the honor/shame issue got the wrong end of the anthropological stick In: Missiology: An International Review 48, 2019, s. 127-141.

MULDREW, Craig. Interpreting the market: The ethics of credit and community relations in early modern England In: *Social History* 18, 1993, s. 163-183.

OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*, Praha, Academia, 2012, 436 s.

POLANYI, Karl. *Velká transformace*. Přeložil Jiří SVOBODA. *Klasikové společenských věd*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, 299 s. ISBN 80-7325-096-9.

POLLOCK, Linda A. Honor, Gender, and Reconciliation in Elite Culture, 1570–1700 In: *Journal of British Studies* 46, 1, 2007, s. 3-29.

POETTERING, Jorun. *Migrating Merchants: Trade, Nation and Religion in Seventeenth-Century Hamburg and Portugal*. Berlín/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019, 389 s.

SMAIL, John. Credit, Risk, and Honor in Eighteenth-Century Commerce In: *Journal of British Studies* 44, č. 3, 2005, s. 439-56.

ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy. Z dějin městské správy a diplomatiky městských knih* In: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* 5. Praha: Nákladem obce pražské, 1932, s. 767-929.

TAYLOR, Scott. Credit, debt, and honor in Castile, 1600-1650 In: *Journal of Early Modern History* 7, 2003, s. 8-27.

URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti: Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, 170 s.

WALINSKI-KIEHL, Robert. Males, “Masculine Honor”, and Witch Hunting in Seventeenth-Century Germany In: *Men and Masculinities* 6, 2004, 254-271.

WINTER, Zikmund. *Kupci, kramáři, šmejdíři a šmukýři ve staré Praze* In: *Zlatá Praha: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení*. V Praze: J. Otto, 1886, ročník 3, č. 18, s. 275-278; č. 19, s. 295-297; č. 20, s. 311-314; č. 21, s. 327-329; č. 22, s. 343-344; č. 23, s. 359-360; č. 24, s. 375-378; č. 25, s. 391-394; č. 26, s. 408-410; č. 27, s. 423; č. 28, s. 439-442; č. 29, s. 455-458; č. 30, s. 475; č. 31, s. 487-488; č. 32, s. 507-510; č. 33, s. 523-524; č. 34, s. 539-540; č. 35, s. 552-554; č. 36, s. 563-564; č. 37, s. 579-582; č. 38, s. 595-598.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I*. V Praze: Nákladem Matice české, 1890, 795 s.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku II*. V Praze: Nákladem Matice české, 1892, 902 s.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, 976 s.

WINTER, Zikmund. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620). V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, 750 s.

ŽUPANIČ, Jan. Brno a Praha. Nobilitace obránců české a moravské metropole v kontextu proměny městských elit druhé poloviny 17. století In: Sborník archivních prací Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR 66, č. 2, 2016, s. 259-325.